

הבשר והרוח עיון במדבר פרק י"א, פס' ד'- ל"ה

עבודת גמר - מחקר ויישום

שנכתבה במסגרת לימודי התואר השני (M.Ed.)
בהוראת התנ"ך ופרשנותו בגישה הרב תחומית

מגישה : שרית מאיר
מנחה : ד"ר יהושע רייס

מכללת הרצוג – גוש עציון

אלול תשע"ג

ראשי פרקים

חלק ראשון: תנ"ך ופרשנותו

מבוא לחלק הראשון של העבודה- עמ' 4-5

פרק א': הסיפור הכפול ומשמעותו

1. הסיפור הכפול

1.1. הצגת מבנה היחידה- עמ' 6-8

1.2. הצגת השאלה- עמ' 8-9

2. משמעות הסיפור הכפול

2.1. גישה ראשונה: הכתוב מספר את האירוע כפי שהתרחש- עמ' 9

2.2. גישה שנייה: הגישה הביקורתית- עמ' 9-11

2.3. גישה שלישית: הסיפורים קשורים בקשר פנימי זה לזה- עמ' 11-21

פרק ב': סיפור הבשר

מבוא לפרק ב'- עמ' 22

3. בקשת הבשר בפרקנו לאור הורדת השלו בשמות ט"ז

3.1. פתרון ראשון: השלו בשמות ט"ז- אירוע מקומי- עמ' 23-25

3.2. פתרון שני: היה שלו במשך כל התקופה, אך בכמות שאינה מספקת- עמ' 26-27

3.3. פתרון שלישי: היה שלו, בחלק מהזמן- עמ' 27

3.4. פתרון רביעי: אירוע השלו- אירוע חד פעמי- עמ' 27-29

4. תגובתו החריפה של ה' לתלונת העם שבפרקנו- על מה ולמה?

הצגת הבעיה- עמ' 30

4.1. יישוב הבעיה דרך עיון משווה לשמות ט"ז

4.1.1. ההבדל- העיתוי- עמ' 31-32

4.1.2. ההבדל- בתוכן התלונות:

4.1.2.1. רעב מול תאוה- עמ' 32-33

4.1.2.2. תלונה מול בכי- עמ' 33-35

4.1.2.3. הכמויות – עמ' 35

4.2. יישוב הבעיה באמצעות עיון בבמדבר י"א- עמ' 36-38

חלק שני: רב תחומי

מבוא לחלק השני של העבודה – עמ' 39-41

5. כיצד שבעים הזקנים פותרים את תאוות הבשר של העם?

5.1. גישת ראשונה: הזקנים מגלים לעם את יכולתם לפרוש מהבשר, ולחיות חיי קדושה –

עמ' 42-43

5.2. גישה שנייה: הזקנים מגלים לעם כי המחסור האמיתי שלהם אינו גשמי אלא רוחני- עמ' 43-44

5.3. גישה שלישית: הזקנים מגלים לעם את היכולת לחיות את חיי הבשר עם "שאר רוח"-

עמ' 44-47

6. היחס לאכילה על פי כל אחת מהגישות

- 6.1 יש להסתפק במועט בתחום האכילה על מנת לפתח את חיי הרוח (הרחבה ופיתוח של הגישה הראשונה) – עמ' 47-48
- 6.2 יש להיזהר שלא לנסות לספק מחסור רוחני על ידי צריכה של מזון גשמי (הרחבה ופיתוח של הגישה השניה) – עמ' 48
- 6.3 יש לאכול בקדושה (הרחבה ופיתוח של הגישה השלישית) – 48-50
- 6.4 "הילכו שנים יחדיו"? – עמ' 50-51

חלק שלישי: דידקטי יישומי

- מבוא לחלק השלישי של העבודה- עמ' 52
- ההצעה הדידקטית- עמ' 53-55

סיכום העבודה – עמ' 56-57

ביבליוגרפיה – עמ' 58-59

חלק ראשון: תנ"ך ופרשנותו מבוא לחלק הראשון של העבודה

בעבודה זו נעיין במדבר, פרק י"א, פס' ד'- ל"ה, סביב שני מוקדים מרכזיים, שיופיעו בחלק זה של העבודה זו בשני פרקים נפרדים.

בפרק הראשון נחשוף את הסיפור הכפול שבפרקנו: מחד, את סיפורו של העם שבוכה ורוצה בשר, ומאידך, את סיפורו של משה, שמתלונן כי אינו יכול להנהיג את העם לבדו. ניווכח כי מדובר בשני סיפורים, לכאורה, עצמאיים. משה מתלונן על כך שאינו יכול להנהיג את העם לבדו, ומקבל סיוע להנהגתו בדמותם של שבעים הזקנים, ואילו העם מתלונן על כך שהוא רוצה בשר, ומקבל מאת ה' כמויות גדולות של בשר, אך בסופו של דבר נענש גם במוות על תאוותו המופרזת. נגלה כי במקום שהכתוב יתאר את שני הסיפורים הללו, כל אחד בפני עצמו, בצורה מסודרת, בחר הכתוב להביאם בפנינו כאשר הם שלובים זה בזה. לאור זאת, ננסה להציג חמש תשובות שונות שניתנו לשאלה מדוע הכתוב בחר לשזור את שני הסיפורים הללו זה בזה, ולבחון את כל אחת מהתשובות שניציג.

דרך עיון בסוגיית הסיפור הכפול שבפרקנו, נתייחס בחלק זה של העבודה גם לתפקידים של שבעים הזקנים שהקב"ה מצרף להנהגתו של משה בפרק זה, הן על רקע הסיפור הכפול, והן על פי הפרשנות הקלאסית. ניווכח כי תפקידם של הזקנים הוא, בין היתר, להגביר את הרוח בעם, לאור התאוותנות המופרזת שמתגלה בעם כאשר הם בוכים על מחסורם בבשר. לאור העובדה כי בפרק הראשון נתייחס הן לסיפור הכפול, והן לצלע אחת שבו- הלא הוא הסיפור של משה, אליו מצטרפים שבעים הזקנים, "מגבירי הרוח" בעם, ראינו לנכון להתייחס בפרק השני לצלע השניה של הסיפור, הלא הוא הסיפור על העם שרוצה בשר, וגם מקבל אותו בסופו של דבר.

בפרק השני נעסוק, אם כן, ב"צד הבשרני" של הסיפור הכפול. סביב סוגיית הבשר בחרנו להתמקד בשתי שאלות שעולות בעיקר נוכח השוואת הפרק שלנו לשמות פרק ט"ז. השאלה הראשונה בה נעסוק בפרק השני היא השאלה: הרי בשמות העם קיבל מן ושליו, אם כן, איך יתכן שהעם בפרקנו בוכה, ומבקש בשר, הרי לכאורה יש לו בשר, כפי שיש לו מן? נציג ארבע תשובות שונות שניתנו לשאלה זו, וגם כאן, נבחן כל אחת מהן.

השאלה השנייה בה נעסוק בפרק השני הנה השאלה מדוע תגובת ה' על תלונת העם שבפרקנו כה חריפה, ובמיוחד לאור השוואת תגובת ה' בפרקנו, לתגובת ה' על תלונת העם הכל כך דומה, לכאורה, בשמות ט"ז? לשאלה זו נציג שני כיוונים של תשובות, וכפי שנטען, אין זה מחייב ששני הכיוונים הללו סותרים זה את זה. כיוון אחד של תשובות יסביר כי התגובה הא-לוקית השונה לאירוע שבפרקנו, ולאירוע המתואר בשמות ט"ז, נובעת מהעיתוי השונה של תלונת העם. כיוון שני של תשובות ינסה להסביר שאין פה רק שאלה של עיתוי, אלא גם ברמת התוכן: תלונת העם בשמות, ותלונת העם במדבר- שונות זו מזו, ועל כן זכו לתגובה א-לוקית שונה. כיוון זה (שהתלונות שונות, ועל כן גם התגובה אליהן שונה) יכלול שלוש גישות שונות, שכל אחת מהן, בדרכה, תנסה להסביר מהו ההבדל בין התלונה בשמות לבין התלונה במדבר. גם כאן נבחן כל

אחת מהגישות, ונעיר עליה הערות. ולבסוף ננסה מתוך עיון בפרק שלנו עצמו להעלות תשובות נוספות לשאלה מדוע תלונת העם בפרקנו נתפסת באופן כה חמור על ידי ה'. בשני הפרקים של העבודה נציג גם גישות ביקורתיות, ונגלה, שהפער בין הגישות הביקורתיות השונות, לבין הגישות המסורתיות השונות, אינו תמיד כל כך גדול כפי שנראה במבט ראשוני. הנחות הבסיס אמנם שונות בתכלית, אך המסקנות הנוגעות להבנת המשמעות של הכתובים, לפעמים קרובות זו לזו.

קריאה מהנה!

בס"ד

פרק א': הסיפור הכפול ומשמעותו**1. הסיפור הכפול****1.1 הצגת מבנה היחידה**

ראשית, נעיין בפסוקים ד'- ל"ה, וננסה לחשוף את המבנה המעניין שלהם. מעיון בחטיבת פסוקים אלה עולה, כי הם עוסקים בשני נושאים שלכאורה אינם קשורים זה לזה, אך מבחינת רצף הפסוקים הנושאים הללו שזורים זה בזה לאורך כל החטיבה.

הנושא הראשון עליו מדובר בפסוקים אלו הנו תלונתם של עם ישראל על המן, ורצונם בבשר, ותגובת ה' על תלונתם זו, ואילו הנושא השני הנו תלונת משה על הקושי שלו להנהיג לבד את העם ותגובת ה' על תלונתו זו.¹

ראשית נתאר את כל אחד מהנושאים הללו ברצף סיפורי אחד, כאילו הוא סיפור עצמאי, תוך כדי ציון הפסוקים בהם מופיע כל נושא, לאחר מכן נבחן כיצד אותם שני סיפורים משולבים בכתוב, ומהי המשמעות של שילוב זה.

הנושא הראשון: תלונת עם ישראל על המן ורצונם בבשר

בפס' ד'- ו' מופיעה תלונת עם ישראל:

"וְהָאֲסַפְּסָף אֲשֶׁר בְּקִרְבוֹ הִתְאַוּוּ תִּאְוָה וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בֶּשֶׂר:
זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׂאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת
הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים: וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ בְּבֶשֶׂת אֵין כָּל בְּלִתֵּי אֵל הַמֶּן עֵינֵינוּ:"

נשים לב כי התלונה מתחילה מ"האספסוף", ואח"כ עוברת לבני ישראל כולם. בני"י מבקשים בשר, ומזכירים את הדגים, ואת הירקות השונים שזכו להם במצרים, ומתלוננים שלעומת השפע שלו זכו במצרים כעת יש להם רק מן.

בפס' ז'- ט' מופיעה הערה של הכתוב על טובו של המן, על מנת לומר שתלונתם של עם ישראל אינה מוצדקת. ובפס' י' מתואר היחס של משה ושל ה' לתלונתם של עם ישראל: "וַיַּחַר אֵף ה' מְאֹד וַיִּבְעִינִי מִן־הָרֶעִי".

הפתרון שמציע ה' לעם המתאוה מופיע רק בפס' י"ח- כ' (ובתוכם מופיע הנושא השני, שנתתאר אותו בהמשך). בפסוקים אלו ה' אומר למשה לומר לעם שהם יקבלו בשר חודש שלם, עד שימאסו בו, וזאת כיוון שעם ישראל מאסו בה', ובכו על כך שהם יצאו ממצרים.² לאחר מכן מופיעים שלושה פסוקים (כ"א- כ"ג) העוסקים בתמיהת משה על הפתרון שהציע ה', ועל תגובת ה' לתמיהתו.³

הפתרון עצמו לבעיית העם, כפי שהתרחש בפועל מופיע בפסוקים ל"א- ל"ה (כאשר בתוכם) בפס' כ"ד- ל"ו (שוב מופיע הנושא השני של הפרק). שם מתואר כי ה' הביא שלווים על המחנה, העם אסף את השלווים בתאוותנות רבה במשך שני ימים והלילה שביניהם, וכאשר הבשר עדיין היה בפייהם ה'

¹ למרות שבגוף העבודה אנו חוזרים שוב ושוב על המילה תלונה, נעיר שבפסוקים ד'- ל"ה, לא מופיעה המילה תלונה, אלא המילה "בכ"י" (פס' ד', י', י"ג, כ'). על משמעות הדברים נעמוד בעז"ה להלן בעמ' .

² מעניין לדון בפער בין תלונת העם כפי שהיא מופיעה בפס' ד'- ו', לבין תלונת העם כפי שמתאר אותה ה'. ונדון על כך להלן בעמ' 36-37.

³ עיון בפסוקים אלו מופיע בעבודה בעמ' 24-25 .

הכה בעם מכה גדולה, והרגם. ⁴ הכתוב מוסיף ומתאר כי המקום נקרא "קברות התאוה" כי שם קברו את העם המתאוים.

הנושא השני: תלונת משה על הקושי שלו להנהיג את העם לבדו

בפסוקים י"א-ט"ו מתלונן משה על הקושי שלו להנהיג את העם לבדו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לָמָּה הֲרַעַתָּ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מָצִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׂוּם אֶת מִשְׁאֵל כָּל הָעָם הַזֶּה עָלַי: הֲאֵנֹכִי הֲרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִדְתִּיתָהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כַּאֲשֶׁר יִשְׂאֵהוּ אֶת הַיִּנֹּק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו: מֵאִן לִי בָּשָׂר לְתַתּ לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִבְנוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנֵה לָנוּ בָּשָׂר וְנֹאכְלָה: לֹא אוֹכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשֹׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי: וְאִם כִּכָּה אֶתְּ עֲשֵׂה לִי הֲרַגְנִי נָא הֲרֹג אִם מְצִאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֶרְאֶה בְּרַעְתִּי:

הפסוק היחיד שמעיד על הקשר לנושא הראשון הנו פס' י"ג המודגש לעיל. ללא פסוק זה תלונת משה על הקושי שלו להנהיג את העם עומדת בפני עצמה. על פי דברי משה להנהיג עם שלם לבד זו משימה קשה, שאפילו המוות עדיף ממנה.⁵

בסמיכות לתלונת משה, בפס' ט"ז-י"ז ה' אומר למשה מה יהיה הפתרון למצוקה שבה הוא נמצא. על משה לאסוף שבעים איש מזקני העם ומשופטי, להביאם לאוהל מועד, שם ה' יאציל מרוח הנבואה של משה עליהם, ומכאן ואילך שבעים זקנים אלו יסייעו למשה בהנהגת העם. הפתרון בפועל לתלונת משה מופיע רק בפסוקים כ"ד-כ"ה, שם מתואר כי משה אוסף את שבעים הזקנים, הם באים לאוהל מועד, וה' מאציל מרוחו של משה עליהם. אגב תיאור הפתרון למצוקה של משה מופיע בפס' כ"ו-כ"ט הסיפור על אלדד ומידד שמתנבאים במחנה ולא באוהל מועד, על הצעת יהושע לכלוא אותם ועל תגובת משה ליהושע כי אין סיבה לכלוא אותם, וכי הוא מייחל שכל עם ה' יהיו נביאים.⁶

על מנת להקל את המעקב אחר שני הנושאים, ואחר שילובם זה בזה נציין בקצרה שוב את הפסוקים העוסקים בכל אחד מן הנושאים (הסיפור על תלונת העם מופיע בכתב מודגש, ואילו הסיפור על תלונת משה מופיע ללא הדגשה):⁷

פס' ד'-י': תלונת העם, הכתוב מעיד על טובו של המן, תיאור יחסו של ה' ושל משה לתלונת העם.

פס' י"א-ט"ו: תלונת משה על הקושי שלו להנהיג את העם לבדו.

פס' ט"ז-י"ז: תשובת ה' על תלונת משה: יהיה מינוי של שבעים זקנים שסייעו לו בהנהגה.

פס' י"ח-כ"ג: תשובת ה' על תלונת העם: העם יקבל בשר חודש ימים, משה מערער על פתרון זה, וה' מגיב לעירעורו של משה.

⁴ לשאלת הפער שבין הפתרון שאמר ה' למשה לומר לעם (יאכלו חודש ימים בשר), לבין מה שאירע בפועל (העם אכל רק שני ימים ולילה ומת) עיין להלן בעמ' 31, הערה מס' 106, וכן בעמ' 36, הערה מס' 121. ועיין ברוזנסון, דברים במדבר, עמ' 127, שרואה בעונש של המתאוים מידה כנגד מידה: "ברור שמאסו, לכאורה, עד כדי בכייה, במן, וכנגד זה הבשר מביא לייצא מאפכם" ו"והיה לכם לזרא".

⁵ ועיין ליכט, במדבר, עמ' 26, פס' ט"ו שמבאר את דברי משה "וְאֵל אֶרְאֶה בְּרַעְתִּי" כרמז של משה שעלול להתמוטט לגמרי מנטל ההנהגה. ולביאור דברי משה "וְאֵל אֶרְאֶה בְּרַעְתִּי" עיין להלן בעמ' 16.

⁶ יש לשים לב כי תיאור הפתרון למשה משתרע על פני שני פסוקים, ואילו הסיפור על אלדד ומידד משתרע על פני ארבעה פסוקים, דבר המעיד כי סיפור זה חיוני לפרק כולו, אך לא נרחיב על כך במסגרת עבודה זו.

⁷ חלוקת הפסקאות באופן זה בפרק מופיעה בסמט, מנהיגות במשבר עמ' 168. חלוקות שונות הוצעו לפרק זה, ועיין סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 170, וכן בגרנות, תלונות במדבר, עמ' 2-1, וכן בליכט, במדבר, עמ' 15, וכן בפיש, אלדד ומידד, עמ' 48. מכל החלוקות שצינתי בחרתי דווקא בחלוקה של הרב סמט, היות והיא מדגישה, יותר מכולם, את ה"סיפור הכפול" שבפרקנו.

פס' כ"ד- ל': הפתרון למשה: מינוי שבעים הזקנים, ופרשת אלדד ומידד.

פס' ל"א- ל"ה: הפתרון לעם: השלו מגיע, איסופו על ידי העם, ומכת ה' בעם.⁸

1.2 הצגת השאלה

לאור כל מה שכתבנו לעיל, נראה, שלפנינו שני סיפורים, שאמנם יש להם נקודת מוצא משותפת (תלונת משה שבפס' י"א- ט"ו), אך לכאורה, בהמשך, שני הסיפורים הללו אינם קשורים ואינם תלויים זה בזה, וניתן להציג ולהבין כל אחד מן הסיפורים באופן עצמאי. העם רוצה בשר, ואילו משה רוצה עזרה בהנהגה, וכל אחד מהם מקבל מענה ופתרון משלו. הזקנים, לכאורה, אינם קשורים לבעיית העם שרוצה בשר, והבאת הבשר, לכאורה, אינה קשורה למשה או לזקנים. היטיב לתאר זאת פיש:

מכל בחינה הגיונית קשה למצוא קשר יציב בין שני הסיפורים הסמוכים. דומה הדבר שלפנינו שני סיפורים מקבילים שאינם נפגשים- בעית אספקת הבשר נפתרת בדרך אחת, ואילו בעיית המנהיגות נפתרת בדרך שנייה, מבלי שהפתרון האחד ישפיע על השני.⁹

על מנת להדגיש את העניין שלכאורה בפרקנו מתוארים "שני סיפורים מקבילים שאינם נפגשים", נשווה בין האמור בפרקנו, לבין האמור בשמות י"ז, א'- ז':¹⁰

בשני האירועים הללו נוצרו סדקים במנהיגותו של משה. בשמות י"ז: "וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה" (פס' ב'), "וַיִּלְךְ הָעָם עַל מֹשֶׁה" (פס' ג'). וכן: "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וְסִקְלֵנִי" (פס' ד'). ובבמדבר: "מֵאֵין לִי בָשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִבְכוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנֶּה לָנוּ בָשָׂר וְנֹאכְלָה: לֹא אוֹכֵל אֲנֹכִי לְבָדִי לְשֹׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי" (פס' י"ג- י"ד).¹¹

בשני האירועים משה נצטווה לקחת איתו זקנים: בשמות: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲבֵר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתָּךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ה'), ובבמדבר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ט"ז).

בשני האירועים העם מתלונן על מחסור. בשמות- העם מתלונן על מחסור במים, ואצלנו- העם מתלונן על מחסור בבשר.

על רקע הדמיון שהצגנו בולט השוני. בשמות י"ז, מודגש כי הזקנים רואים את הוצאת המים מהסלע על ידי משה: "הֲנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחָרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ו'). ככל הנראה חשוב לכתוב להדגיש שהזקנים רואים את הוצאת המים מהסלע על ידי משה, כיוון שהעובדה כי בכך שהזקנים רואים את משה פותר את הבעיה, סמכותו של משה כמנהיג חוזרת, ובכך יש שילוב בין צורך העם במים לבין פתרון בעיית המנהיגות. לעומת זאת בפרקנו השלו אמנם מגיע, אך אין בכך כל קשר לכאורה לבעיית המנהיגות של משה. משה לא הוא זה שמביא את השלו, והזקנים כלל לא מוזכרים בפסוקים המתארים את ירידת השלו על המחנה.

⁸ חלוקת הפרק כפי שמופיעה בגוף העבודה לא מדגישה זאת, אך יש לשים לב שמשני הנושאים המרכזיים הנדונים בפסוקים שלפנינו מסתעפים שלושה סעיפי משנה: דברי הכתוב בשבח המן, ערעור משה על הפתרון שמציע ה' ותגובת ה' לערעור, ונבואת אלדד ומידד והמסתעף ממנה. ועיין בליכט, במדבר, עמ' 13, שמדבר על ארבעה סעיפי משנה, ומכניס גם את אופן האצלת הרוח על הזקנים כסעיף משנה, אך מכיוון שאינו מופיע כסיפור עצמאי אלא משולב בפתרון למשה לא מנתי אותו כסעיף משנה.

⁹ פיש, אלדד ומידד, עמ' 48, נציין רק שבהמשך דבריו הוא סותר את הדברים שצוטטו לעיל.

¹⁰ ועיין בפיש, אלדד ומידד, עמ' 50, הערה 10, שמשווה בתמציתיות בין שני האירועים.

¹¹ נכון הוא שבבמדבר העם לא מפנה את תלונתו ישירות למשה, אך משה עצמו מרגיש שאינו יכול עוד להנהיג את העם לבדו בעקבות תלונת העם, ולכן יש גם בבמדבר בעיה במנהיגותו של משה, אם כי לא בהכרח מצד העם, אלא בעיני משה עצמו.

לפיכך לא מפתיע לגלות, כי מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, בספרו "חיי משה", "שיכתב" את הפרק שלנו בצורה אחרת ממה שהוא מופיע לפנינו. במקום לספר את הסיפור באופן מסורג, הוא כתב פיסקה אחת על תלונת העם, ועל המענה שהיא קיבלה, ופיסקה שניה על תלונת משה, ועל המענה שהיא קיבלה, מבלי "לערבב" בין שני הסיפורים.¹²

למרות כל זאת, בפסוקים עצמם שני הסיפורים הללו שזורים זה בזה, והדבר אומר "דרשני": מה ראה הכתוב לשזור את שני הסיפורים הללו זה בזה?

2. משמעות הסיפור הכפול

2.1 גישה ראשונה: הכתוב מספר את האירוע כפי שהתרחש

ניתן לומר כי הכתוב מתאר את שני הסיפורים הללו כפי שאירעו בפועל, ובפועל, תלונת עם ישראל ורצונם בבשר גררה בעקבותיה את המצוקה של משה שאינו יכול יותר לשאת את תלונותיהם של עם ישראל, ואינו יכול לספק להם את תאוותם. זוהי הסיבה שה' הגיב לשתי התלונות בו זמנית, וגם הפתרונות בפועל לשתי הבעיות שהתעוררו הופיעו זה לאחר זה. או במילים אחרות: הכתוב תיאר את המציאות כהווייתה, ומכיוון שכך היה סדר ההתרחשויות במציאות- כך הכתוב גם תיאר אותן.¹³

אך נראה, שאין זה מספק לתרץ את הסיפור הכפול בפרקנו רק בשל סמיכות אירועים טכנית, וזאת מכמה סיבות:¹⁴ ראשית, ניתן לשאול את אותה שאלה לא רק על התיאור בכתוב, אלא גם על ההתרחשות בפועל, או במילים אחרות: גם אם שתי הבעיות התעוררו במקביל, עדיין נצטרך להסביר מדוע ה' לא דאג לטפל קודם כל בבעיה אחת (בתלונת משה או בתלונת העם), ורק לאחר מכן עבר לטפל בבעיה השנייה. שנית, גם אם אכן כך התרחשו הדברים בפועל, והבעיות עלו ונפתרו בד בבד, התיאור שבתורה אינו משועבד לתיאור המציאות כהווייתה. התורה יכולה הייתה לתאר את האירוע באופן מסודר יותר, וכך להימנע מבעיות שונות שעולות משילובם של שני הסיפורים ביחד.

כמו כן, גם אם נניח שהכתוב מתאר את האופן בו אירעו הדברים בפועל, לא נוכל להסתפק בכך, אלא נצטרך להסביר מדוע דווקא תלונה זו של עם ישראל הביאה את משה להרגשתו ולדבריו כי אינו יכול לשאת במשא העם לבדו, ומה בתלונת עם ישראל זו דווקא הביאה את משה למשבר הגדול בו הוא נמצא בפרקנו. שהרי "פעמים רבות התלונן העם על משה וביקש את סיפוק צרכיו החומריים. ובכל המקרים האלה לא עלה על דעתו של משה לבקש לו גם שותפים להנהגה".¹⁵

2.2 גישה שנייה: הגישה הביקורתית

באופן צפוי, אנשי ביקורת המקרא ראו בפרק זה הרכבה של יד עורך, שחיבר בין שני סיפורים שונים שהתרחשו. ליכט בספרו סוקר את הדעות השונות במחקר לגבי המקורות השונים

¹² בן גוריון, חיי משה, עמ' נ"א- נ"ב.

¹³ הרב ברויאר בתחילת מאמרו ניסח זאת כך: "אף על פי ששתי התלונות האלה אינן קשורות זו לזו, הן התעוררו בפרק זמן אחד, ולפיכך גם נכתבו בפרשה אחת". (ברויאר, קברות התאוה, עמ' 164). בהמשך דבריו הרב ברויאר לא מסתפק רק בתשובה זו, ומביא תשובות עומק נוספות שמובאות בגוף העבודה להלן בעמ' 16-12.

¹⁴ ועיין בסמט, מנהיגות במשבר, עמ' 169 שמביא את הסיבות לדחיית ההסבר כי אופן ההתרחשות בפועל הוא הגורם לתיאור ה"מסורג" שבכתוב.

¹⁵ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 164.

שבפרקנו.¹⁶ אחת מהדעות שהוא מביא בדבריו הנה, שכל הנושא של קברות התאוה הוא של מקור J, והמקור של שבעים הזקנים הוא E.¹⁷ השיחה שבין האל-ל לבין משה הם מיוחסת לעור (Rje) אשר צירף קטעים משני המקורות.¹⁸

אין אנו מקבלים את דעתם של אנשי הביקורת, לא מהפן האמוני, אך גם לא מהפן המחקרי. הן מבנה העלילה והן המילים המנחות שבה, מוכיחים כי לפנינו סיפור אחדותי. בהוכחות ממבנה העלילה לכך שלפנינו סיפור אחדותי- לא נעסוק במסגרת עבודה זו,¹⁹ אך כן נתייחס בהמשך העבודה למילים המנחות השזורות באופן עקבי בשני הסיפורים שבפרקנו.²⁰ הסיבה לכך שאיננו נכנסים במסגרת עבודה זו להוכחות מבניות לאחידות העלילה, הנה כיוון שגם אם, חלילה, נקבל את עמדת הביקורת, אין זה פותר אותנו מלהבין את משמעות הסיפור כפי שהוא מופיע לפנינו, במנותק משאלת ההתהוות. שהרי גם אם נניח שיד עורך לפנינו, יש להסביר מדוע העורך ערך את הפרק כפי שערך, ומהי המשמעות שנוצרת מחיבורם של שני המקורות ביחד. או כדברי איבלמן:

אל לנו להסתפק בחלוקה למקורות ובאמירה שלפנינו מעשה עורך. עלינו לשאול את עצמנו על טיב העריכה- מהו הסיפור החדש שנוצר מחיבור שתי המסורות? מה עניינו ומגמתו? למה בחר מי שבחר לשזור שני סיפורים אלה יחדיו?²¹

ואכן, גם בקרב החוקרים המקבלים את ביקורת המקרא, ישנה גישה שאינה מסתפקת רק בזיהוי המקורות השונים שבכתוב אלא בעיקר מנסה להבין את משמעות שזירתם ביחד. גישה זו מכונה הגישה הסטרוקטוראליסטית. על פי מאמרו של פיש הגישה הסטרוקטוראליסטית מנסה להבין את משמעות הטקסט כפי שהוא מונח לפנינו, מבלי להתעמק בדרכי ההתהוות שלו.²² על פי דבריהם, יש לנסות להתעלם ככל האפשר מההיסטוריה של הטקסט, היות ומה שחשוב יותר זה לא בחינת דרך ההתהוות של הטקסט, אלא דווקא "התוצר הסופי" כפי שהוא מובא לפנינו. מתוך הבנה שמי שערך את הטקסט באופן זה, בוודאי לא עשה זאת באופן מקרי, ובוודאי השקיע מחשבה בעריכתו, ועל כן יש ללמוד ולנסות להבין את משמעות הדברים כפי שהם מובאים לפנינו. מסתבר, אם כן, שגם על פי חלק ממבקרי המקרא, וכל שכן גם על פי תפיסתנו, מוטלת עלינו החובה לנסות ולהבין את הפרק כפי שהוא מובא לפנינו, ולשאול את השאלה: מהי המשמעות הנוצרת משילובם של שני הסיפורים המופיעים בפרקנו.²³ בהקשר זה נציג את גישתו של ליכט, שדוגל בגישה הביקורתית. ליכט מניח שלפנינו סיפור שנוצר מהרכבה של מקורות שונים, הרכבה שנעשתה באופן לא כל כך מוצלח.

¹⁶ ליכט, במדבר, עמ' 20.

¹⁷ בדעה זו מצודדים קרפנטר והרפורד, הולצינגר, גריי ופטרסון

¹⁸ ועיין פיש, אלדד ומידד, עמ' 45, שמביא את דעתו של מרטין נות, שאף הוא רואה בשני הסיפורים שבפרקנו מעשה של הרכבה לא מוצלח, וכן עיין במילגרם, עולם התנ"ך, עמ' 71.

¹⁹ הוכחות ממבנה העלילה הן ארוכות, ומעט מלאות, אך ניתן למצוא אותן בסמט, מנהיגות במשבר, עמ' 170-172, וכן בעמ' 175-176. וכן בגרנות, תלוות במדבר, עמ' 7-1.

²⁰ ועיין על כך להלן בעמ' 13-14, וכן בעמ' 18-20.

²¹ איבלמן, קברות התאוה, עמ' 2. בהמשך מאמרו הוא מציע תשובה דומה מאוד לתשובת הרב סמט שמופיעה להלן בגוף העבודה בעמ' 16-20.

²² פיש, אלדד ומידד, עמ' 45-46. שם הוא מביא את דבריהם של דיוויד גיובלינג, של ר. סי. קלי- חוקרים הדוגלים בגישה הסטרוקטוראליסטית.

²³ ועיין בפיש, אלדד ומידד, עמ' 50-52 שמנסה למצוא את הקשר הפנימי בין כל הפרטים המובאים בפרקנו, ללא קשר לסיפור הכפול. על פי הצעתו שבעים הזקנים, המן, ואוהל מועד (=משטר ממוסד)- מסמלים את הסדר התקין, ואילו אלדד ומידד, השלו, והמחנה (=הנהגה עממית ולא מקצועית)- מסמלים חריגה מהסדר התקין. המן קשור לטל- ברכה שקטה, ואילו השלו ואלדד ומידד קשורים לרוח (שעל אלדד ומידד, בניגוד ל70 הזקנים, הופיעה ללא תיווכו של משה).

... מבנה הפרשה הוא חלק ונאה, אבל רק בקריאה ראשונה. המעצב לא טרח להעביר את רכיביו בכור ההיתוך של תפישה חדשה ומלכדת, שיהיו לסיפור מעשה אחד ואחיד עד לעומק מהותו.²⁴ על פי דבריו אין לשני הסיפורים שבפרקנו עומק מהותי אחד, או איזושהי אמירה משותפת, ועל כן, יש להפריד בין שני העניינים, כיוון שהם צורפו זה לזה בשלב עריכה משני, ולנסות להבין כל אחד ואחד מהם באופן עצמאי.²⁵

בכל זאת ליכט מתייחס לשילובם של שני הסיפורים כתורמים ליצירת המתח אצל הקורא. ליכט מסביר שהסיפור בתוך סיפור מהווה גורם משהה. גורם משהה זוהי טכניקה ידועה של המספר על מנת ליצור מתח אצל הקורא.²⁶ לאחר הדו- שיח שבין ה' ובין משה המתואר בפס' כ"א- כ"ג, ולאחר שה' אומר למשה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה ה' תִּקְצֹר עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָרָד דְּבָרֵי אִם לֹא" (פס' כ"ג), אנו כקוראים במתח- האם אכן יקרו דבריו של ה' או לא. לפיכך המעבר לתיאור האצלת הרוח על שבעים הזקנים, ובעקבותיו סיפור אלדד ומידד יכולים להיות, בין היתר, גורמים משהים. הקורא מצפה לקרוא על התממשותם של דברי ה' והבאת בשר לעם, במקום זאת הקורא נפגש תחילה עם האצלת הרוח על שבעים הזקנים, ועם סיפור אלדד ומידד, דבר המגביר אצל הקורא את המתח ואת הסקרנות לקרוא את המשך הסיפור.²⁷

ליכט טוען שגם בגלל שיקולי תוכן מוצדק להכניס את הפסוקים של מינוי הזקנים ושל נבואת אלדד ומידד בתווך, אך אינו מסביר מהם "שיקולי התוכן" עליהם הוא מדבר. אך על פי דבריו הכתוב **האריך** בכוונה בסיפורים אלו על מנת ליצור מתח אצל הקורא.

אם כן, על פי גישתו של ליכט, לשילוב שבין שני הסיפורים ישנו ערך ספרותי. הבעיה היא שליכט אינו מסביר מדוע שילב העורך את שני הסיפורים הללו דווקא, בפרשה אחת. בהמשך העבודה נביא שתי תשובות שיתנו מענה לשאלה זו.

לגישה של ליכט נוסף גישה ביקורתית נוספת, על פיה, אמנם שתי התלונות המופיעות בפרק- זו של העם וזו של משה- היו נבדלות במקורן, אך הן נשזרו יחד "כדי להבהיר שתלונות העם הן שגררו אחריהן את תגובתו של משה".²⁸ או במילים אחרות: אמנם התלונות של העם ושל משה היו שני אירועים שונים ונבדלים זה מזה, אך העורך ערך אותם ביחד על מנת להבהיר לקורא שתלונת משה נבעה מתלונת העם. בנקודה זו ישנה תוספת על דברי ליכט. אין כאן רק קישור חיצוני שנועד כדי ליצור מתח אצל הקורא, אלא יש כאן קישור פנימי- מהותי: תלונת העם, היא זו שגרמה לתלונת משה, ולכן העורך שזר את התלונות זו בזו.²⁹

2.3 גישה שלישית: שני הסיפורים קשורים בקשר פנימי זה לזה

גם הרב ברויאר וגם הרב סמט, מסבירים שישנו קשר פנימי בין שני הסיפורים שבפרקנו. גישותיהם של הרב ברויאר ושל הרב סמט- דומות זו לזו במובנים רבים, אך בגלל ההבדלים שביניהם נציג את גישתו של כל אחד מהם באופן נפרד.

²⁴ ליכט, במדבר, עמ' 16.

²⁵ וזאת בניגוד לגישה הסטרוקטוראליסטית שהצגנו לעיל.

²⁶ ליכט, במדבר, עמ' 14.

²⁷ ליכט טוען שם כי גם התיאור של שבח המן (פס' ז'- ט') הנו גורם משהה, שנועד ליצור מתח אצל הקורא. נראה שגם אם נקבל את דבריו שחלק מהפסוקים נועדו ליצור מתח, נוכל לקבלם רק לגבי פסוקים כ"ד- כ"ט, ולא לגבי דברי הכתוב בשבח המן, שכן לפני תיאור הכתוב על המן, קשה לומר שהקורא המצוי נמצא במתח. הרי על תלונות בני" שומע הקורא שוב ושוב בספרים שמות ובמדבר, וקשה לומר שהפעם יש איזשהו מצב מיוחד שגורם להרגשת מתח מיוחדת, שהכתוב רוצה להגבירה על ידי גורם משהה. רק נציין כי תיאור המן אינו קשור לשאלת הסיפור בתוך הסיפור שבה אנו עוסקים.

²⁸ מילגרם, עולם התנ"ך, עמ' 71.

²⁹ ועיין להלן בעמ' 16-17 בדברי הרב סמט, שגם טוען כי דווקא תלונה זו של העם גרמה לשבר אצל משה, ומנמק מדוע.

הרב ברויאר טוען כי שני הסיפורים המופיעים בפרק נוגעים למנהיגותו של משה. כמנהיג היה משה חייב לספק בשר לעם, וכמו כן משה ידע, שאינו מסוגל להנהיג את ישראל לבדו. על פי דברי הרב ברויאר:

"היה בדעתו (של משה- ש.מ) לבקש מאת ה', שיתן לו שותפים להנהגה. אולם בטרם הספיק לשטוח את בקשתו לפני ה', התלונן העם על חסרון הבשר. באותה שעה ראה משה, שהוא נכשל כמנהיג גם בתחום סיפוק צורכי העם. משום כך צירף בתפילתו את שתי הבקשות הנוגעות למנהיגותו: בתפילה אחת התלונן על שהוטל עליו לשאת את כל העם הזה לבדו וגם על שאין לו בשר לתת לכל העם הזה. וה' ענה לו על שתי הבקשות..."³⁰

לעניות דעתי נראה כי דברי הרב ברויאר על כך שמשה רבנו הרגיש קושי בהנהגה ורצה לבקש מה' סיוע עוד לפני האירוע שבפרקנו אינם מבוססים על הכתוב, ונראים יותר כ"ספקולציה" של הכותב. מקריאה פשוטה של הפסוקים נראה בבירור כי דווקא תלונת העם היא שהביאה אותו למשבר המתואר בפרק.³¹ בכל אופן, גם אם לא נקבל את דברי הרב ברויאר אלו, בהחלט ניתן לקבל את המכנה המשותף שהוא נותן לשני הנושאים שבפרקנו: שניהם קשורים לבעיית המנהיגות של משה. אך עדיין יש לשאול: גם אם שני הנושאים הללו נוגעים לבעיית מנהיגותו של משה, מדוע אי אפשר לדון בכל אחד מהם בנפרד, על מנת לכתוב בצורה יותר מסודרת ונהירה לקורא? האם ישנה משמעות נוספת שנוצרת משילובם של שני הסיפורים הללו ביחד? מהמשך דבריו של הרב ברויאר ניתן להסיק שהתשובה שהוא עונה לשאלה זו הנה חיובית. על פי דבריו, שני הנושאים הללו שולבו בפרשה אחת היות והם עוסקים בניגוד הקיים בין הבשר- בו העם רוצה בתור מותרות (שהרי יש להם את המן), המסמל את עולם החומר, לבין הרוח- אותה מאציל ה' על שבעים הזקנים על מנת שיוכלו לסייע למשה בהנהגת הכלל.³² על פי דבריו, ניגוד זה יוצר את המסר של הפרק. אמנם האדם מורכב מחומר ומרוח, ולהתאווות לבשר זוהי תכונה אנושית ומובנת. אולם- הן אצל האדם הפרטי, והן אצל האומה בכללה, אסור שיווצר מצב בו הרוח משועבדת לצרכי החומר. באומה ישנם אנשים בעלי שאיפות נמוכות, אך בצד אלה ישנם באומה גם אנשי רוח ומעלה. מנהיג האומה צריך מצד אחד לספק את אותם אנשים התאווים לבשר, אך מן הצד השני לספק את צרכיהם של אנשי הרוח. בשום אופן אסור שיווצר מצב בו אנשי החומר ישליטו את מאווייהם על האומה כולה. בפרק שלנו מתואר מצב קשה בו אותו אספסוף בעל שאיפות נמוכות, משליט את מאווייו על עם ישראל כולו: "וְהָאֲסִפְסוּף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּ תַּאֲוָה וַיִּשְׁבּוּ וַיִּבְנֹוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בְּשָׂרָה" (פס' ד'). כלומר: לא אנשי המעלה בעם שלטו בבעלי התאווה, אלא המציאות ההפוכה התרחשה כאן. הרב ברויאר מוצא ביסוס בכתוב למתח הקיים בין שני חלקי העם בשימוש החוזר במילה "בקרבו", מילה שחוזרת שלוש פעמים בפרק.³³

³⁰ ברויאר, קברות התאווה, עמ' 164.

³¹ ועיין להלן בעמ' 16-17 בדברי הרב סמט שמסביר שאכן דווקא תלונת העם ורצונם בבשר, הביאה את משה למשבר בהנהגה.

³² ברויאר, קברות התאווה, עמ' 175-172. ועיין להלן בעמ' 18-19 בדברי הרב סמט שמציין כי המילים "בשר" ו"רוח" מהווים בסיפורנו צמד הפכים מנחה.

³³ ועיין הכהן, קברות התאווה, שמתייחס אף הוא למילה "בקרבו" ולהיפוכה בסוף הסיפור ל"קבר". המשמעות שהוא מעניק למילה זו שונה. על פי דבריו אם העם מואס בה' אשר "בקרבו" (פס' כ'), אזי החלל שנוצר מתמלא על ידי האספסוף ש"בקרבו" העם. על פי הכהן, המילה "בקרבו" חוזרת גם בדברי משה, והדבר רומז לחטאו, שכן משה הרגיש שהוא עצמו בקרב העם, ופחות הרגיש שה' ויכולותיו נמצאים בקרב העם, וממילא עלתה השאלה: "הֲצֹאן וּבְקָרָה יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם...?" (פס' כ"ב). על פי דבריו של הכהן "העמדתו של משה את עצמו במרכז הבמה אופיינית להתנהגותו לכל אורך הפרק" (עמ' 24). ואכן, עצם העובדה שהעם נמצא במצב קשה בפרק זה מעידה, לטענתו, על בעיה במנהיגות של משה, כפי שבאה לידי ביטוי בפרק זה, שבמקום להיות מרוכז בעם, הוא מרוכז בעצמו ובשלטונו, וה' מלמדו לקח דרך נבואת אלדד ומידד, שמתנבאים במחנה וישירות מה', על מנת ללמדת את משה שעליו להיות מרוכז לבעיית העם, ולא לבעיית ההנהגה, בנקודה זו משה הבין את טעותו וחזר בתשובה.

מצד אחד: בקרב העם נמצא האספסוף: "וְהָאֶסְפָּסוּף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תְּאַוְהוּ" (פס' ד'), אך מן הצד השני גם משה רבנו, איש הא-לקים" נמצא בקרב העם: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שְׁשׁ מְאוֹת אֶלְפֵי רִגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנֹכִי בְּקִרְבּוֹ" (פס' כ"א). שני הכוחות הללו- זה של האספסוף מחד, וזה של משה מאידך, נאבקים ביניהם על הבכורה. ומה שהיה אמור להכריע את הכף לטובת השפעתו של משה הייתה העובדה כי ה' נמצא בקרב העם, אך מסתבר שהעם מאס את ה' שבקרבים: "יַעַן כִּי מֵאַסְתָּם אֶת ה' אֲשֶׁר בְּקִרְבָּנְכֶם" (פס' כ').³⁴ המשחק עם המילה "בקרבים" ממשיך גם בסיומו של הפרק שם נאמר כי העם שנגרר אחרי האספסוף שבקרבו הובל אל קברו: "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא קְבֵרוֹת הִתְאַוְהוּ כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעָם הַמִּתְאַוִּים" (פס' ל"ד).³⁵ דבריו של משה רבנו כלפי ה' בעקבות בכי העם שיקפה את שני כישלונותיו כמנהיג, ועל כן הוא צירף את שני הנושאים הללו ביחד בתפילתו. כמנהיג הוא לא יכול לשאת לבדו את כל העם ולגרום לכך שבאומה יגבר צד הרוח על פני צד החומר. וכמנהיג הוא לא יכול לספק בשר לעם המתאוה. נמצא, אם כן, שעל פי הרב ברויאר גם משה רבנו הבין שהזקנים לא יעזרו לו מאומה בעניין הבשר, שהרי גם הם, כמוהו, אינם יכולים לספק לעם בשר. כמו כן: גם אם למשה רבנו הייתה יכולת להביא בשר לעם, עדיין הוא היה זקוק לשבעים הזקנים על מנת לגרום שרוח ה' תשפיע על העם כולו, בכדי שלא יוצר מצב בו העם נגרר אחרי האספסוף שמתאוה לבשר.

על פי הרב ברויאר, הקב"ה סיפק פתרון לשתי בעיות המנהיגות הללו ה' של משה. תחילה ביקש ה' ממשה לאסוף לו שבעים איש מזקני ישראל על מנת שה' יאציל עליהם מרוחו של משה, והם יסייעו למשה בהנהגת הכלל, ולאחר מכן הורה לו לומר לעם להתכונן למתן השלו.

על פי הרב ברויאר בסיום מעמד ההתנבאות של שבעים הזקנים הכתוב מדגיש: "וַיֹּאסֶף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ל'), על מנת ללמדנו כי משה והזקנים חזרו אל המחנה, ולא נשאר באוהל מועד, וזאת על מנת שיהיו מעורבים בעם, ויעזרו למשה במלחמת הרוח עם הבשר.³⁶ בהקשר זה מסב הרב ברויאר את ליבנו גם ללשון "אסיפה" שנאמרה שלוש פעמים בעניין מינוי הזקנים, ורומזת אף היא לכך שתפקיד הזקנים הנו דווקא בקרב עם ישראל. ה' מצווה את משה: "אָסְפָה לִי שְׁבַעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ט"ז), משה מבצע את צו ה': "וַיֹּאסֶף שְׁבַעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם" (פס' כ"ד), ולבסוף: "וַיֹּאסֶף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ל'). וזאת על מנת לרמוז שכל מטרת איסוף הזקנים אל אוהל מועד הנה על מנת שלאחר מכן יאספו בחזרה אל תוך מחנה ישראל וישפיעו עליו מרוחם. כמו כן, מול שלוש לשונות איסוף אצל הזקנים שעניינם רוח, ישנן שלוש לשונות איסוף אצל העם שעניינם חומר: ³⁷ "אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֹאסֶף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם" (פס' כ"ב), "וַיִּקֶּם הָעָם כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה וְכָל יוֹם הַמַּחֲרָת וַיֹּאסְפוּ אֶת הַשָּׁלוּ הַמְּמַעֵיט אֲסָף עֲשָׂרָה חֲמָרִים" (פס' ל"ב). כמו כן הלשון "אספסוף" (פס' ד') מתקשרת לכך. יוצא, אם כן, שיש שבע לשונות של איסוף בפרקנו.³⁸ על פי הרב ברויאר משמעות הדברים כי מול האספסוף שגרר את עם ישראל לתאוותם ננקטו שני תכסיסים: מחד: משה אסף את זקני ישראל כדי שהשפעתם תגבר על השפעת האספסוף, ומאידך, העם אסף את השלו, כדי לבוא על סיפוק התאוה שעורר בו האספסוף. על השורש אסף, כותב גרנות כי: "השורש המנחה א.ס.פ... הוא בעל

³⁴ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 173.

³⁵ שם, עמ' 178-179.

³⁶ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 176.

³⁷ ועיין ברויאר, קברות התאוה, עמ' 177, שמתייחס ללשון האיסוף הכפולה המופיעה בפס' ל"ב, ומסביר את הסיבה לחזרה על הלשון איסוף בפס' זה באופן נוסף.

³⁸ על פי גישתו של הרב סמט מספר ההופעות של המילה המנחה הן בדרך כלל שבע.

התפקיד הסמנטי החשוב ביותר בפרשה כולה".³⁹ ואכן גם הרב סמט שיופיע להלן יתייחס לשורש זה, אך יתן לו משמעות מעט אחרת.

על פי הרב ברויאר, מינוי הזקנים היה צריך להיעשות גם אילו היה משה מבקש עזרה בהנהגה ללא קשר לאירוע עם הבשר, אך כעת מינוי שבעים הזקנים מקבל משמעות מיוחדת, שהרי שבעים הזקנים מרחיבים את הרוח בעם, ובכך גורמים לכך שכח הרוח בעם יגבר על כח הבשר, ובשל כך מכאן ואילך לא יגרר עם ישראל כולו אחרי תאוות האספסוף.

בנוסף, ה' מבטיח למשה לתת לעם בשר במשך חודש שלם, וזאת על מנת להמחיש לעם עד כמה טרגית היא ההתמכרות לבשר, שכן :

מי ששטוף בסיפוק תאוותו, לעולם לא ימצא מנוח לנפשו. לפני שאכל הרי הוא סובל מהתאוה, ואחרי שאכל וסיפק את תאוותו, הרי הוא סובל מפני שנפשו ריקה מתאוה. כך יתאוה ויאכל ויתאוה שנית ויאכל, עד שעצם תאוותו תעורר בו בחילה והבשר יהיה לו לזרא.⁴⁰

גם דברים אלו של ה' ביחס לפתרון הבשר היו ראויים להיאמר אילו בפרק הייתה רק את בעית העם המבקש בשר, אך הם מקבלים משמעות מיוחדת לאור הגברת כוחו של משה על ידי אנשי הרוח.

הניגוד בין הפתרונות (מינוי שבעים זקנים המלאים רוח ה' מחד, והבאת בשר בכמויות אדירות "עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְקֹם וְהָיָה לְכֶם לְזָרָא" (פס' כ') מאידך) ממחיש את הניגוד הקיים בין עולם החומר לבין עולם הרוח. שהרי בעולם החומר אין אדם יכול להתאוות תאוה אחרי שכבר סיפק את תאוותו, ואילו בעולם הרוח אוהב חכמה לא ישבע חכמה, ולעולם אין אדם קץ בחכמה ובחיי הרוח.

לאור כל מה שנאמר עד כה מפתיע לגלות כי על פי הפסוקים, הבשר עצמו מגיע למחנה על ידי רוח מאת ה': "וְרוּחַ נִסַּע מֵאֵת ה' וַיִּגְזוּ שְׁלֹיִם מִן הַיָּם וַיִּטְּשׁוּ עַל הַמַּחֲנֶה" (פס' ל"א). מהי משמעות הדבר? על פי הרב ברויאר הדבר מבטא ש"השפעת הרוח צריכה להיות ניכרת גם בשעת סיפוק הבשר".⁴¹ רק בשר שהובא על ידי רוח ה', הוא הראוי לאכילת העם.

את המשמעות שהרב ברויאר נותן לנשיאת הבשר על ידי הרוח ניתן להגדיר כדרשה יפיפיה, אך איני יודעת אם קריאה פשטנית של הכתוב הייתה מביאה אותנו למסקנה שלו. הרי כאשר מתוארת הרוח שהביאה עימה את השלו, אין מדובר על רוח במובן הרוחני של המילה, אלא הכוונה הפשוטה היא ההבנה שמדובר על משב רוח שהביא עימו את השלו. לכן, במקום הצעתו של הרב ברויאר, ברצוני להציע הצעה אחרת למשמעות איזכורה של הרוח בפסוק העוסק בהבאת הבשר. על פי הצעה זו, המילה "רוח" שבפסוק ל"א: "וְרוּחַ נִסַּע מֵאֵת ה' וַיִּגְזוּ שְׁלֹיִם" (פס' ל"א), הנה מילה שיש לה משמע זמני. עד פסוק זה בפרק המילה "רוח" שימשה במשמעות של נבואה (פס' י"ז, כ"ה- פעמיים, כ"ו, כ"ט), והקורא שמתחיל לקרוא את פס' ל"א יכול לחשוב, לפחות בתחילת הקריאה של הפסוק, כי הנה מגיעה אולי רוח של נבואה לעם ישראל כולו כפי שייחל לפני שני פסוקים משה רבנו בדבריו ליהושע: "וַיָּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (פס' כ"ט), אך באופן אירוני הקורא מסיים את הפסוק ומבין שאין מדובר פה על רוח נבואה, אלא על משב רוח- תנועת אוויר שהביאה עימה דווקא בשר. השימוש במילה "רוח" לנבואה מחד, ולמשב רוח שמביא עימו בשר מאידך, נועד להנגדה אירונית. על ידי הטעיית הקורא בקוראו את

³⁹ גרנות, תלויות במדבר, עמ' 6.

⁴⁰ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 175.

⁴¹ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 177.

פסי' ל"א, ולו לרגע קט, רומז הכתוב לעימות בין ה"רוח" המביאה נבואה, לבין ה"רוח" המביאה בשר. משה מצפה להתנבאות המונית, ואילו בפועל מתרחשת אכילת בשר המונית.⁴² לעניות דעתי כיוון זה הולם יותר את פשוטו של מקרא, היות והוא אכן מסביר את המילה "רוח" שבפסי' ל"א כמשב רוח, פירוש שמתאים להקשרה של המילה.

באופן כללי, דברי הרב ברויאר, מעניינים ויפים, מאירים את הפרק, ומוסיפים בו רוח (תרתי משמע). לגבי בעיית הבשר של העם והפתרון שניתן לעם על ידי ה' - דברי הרב ברויאר מעוגנים וכתובים בפירוש בכתוב, שכן ה' בעצמו אומר שהוא יתן לעם בשר: "עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְקֹי וְהָיָה לְכֶם לְרֵא" (פסי' כ'). אך הסברו של הרב ברויאר לגבי התלונה של משה, ולגבי הפתרון שניתן לה, אינם כתובים בפירוש בכתוב. הרב ברויאר אמנם מוצא רמזים לדבריו: המילה "בקרבו", השורש אס"ף, וכן הנאמר בפסי' ל'. אך יש לדעת כי בפסוקים שמתייחסים ישירות לזקנים - הדברים לא נאמרים בפירוש. משה אומר: "לֹא אוֹכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מְמַנִּי" (פסי' י"ד). מקריאה פשוטה לא נראה כי כוונת משה לומר שאינו מסוגל להגביר את הרוח בעם, אלא נראה שכוונתו לומר: איני מסוגל לשאת בנטל ההנהגה לבד, כדברי הרס"ג: "איני יכול לבדי לנהלם כי כבד".⁴³ או כדברי רמב"ן שמשה בדבריו "לֹא אוֹכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשֵׂאת...". הביע את רצונו בכך שיהיו מנהיגים נוספים שידברו על לב העם וירגיעו אותם מכעסם, או שיהיו "כתובות" נוספות עבור העם, שיוכל לבקש, לא רק משה, אלא גם מהם את מבוקשו.⁴⁴ כמו כן, כאשר ה' אומר למשה למנות את שבעים הזקנים, ה' לא אומר במפורש שתפקידם של הזקנים הנו להגביר את הרוח בעם, אלא אומר למשה: "וְנִשְׂאוּ אֶתְךָ בְּמִשְׁאֵ הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אֶתְךָ לְבַדְּךָ" (פסי' י"ז). מאמירה זו של ה' נראה בפשטות שתפקידם של הזקנים הנו לשאת בנטל ההנהגה ביחד עם משה. כפי שמסביר הרס"ג: "... ויעזרוך בניהול העם ולא תנהלם אתה לבדך".⁴⁵

למרות כל מה שאמרנו לעיל, לעניות דעתי, ניתן בהחלט לקבל את דברי הרב ברויאר כפירוש פשוט לגיטימי. ואז נטען, שהסיפור הכפול, שהפרשנות הקלאסית כלל לא התייחסה אליו,⁴⁶ חושף **רובד נוסף** בדברי משה, אם כי לא הבלעדי. לפי זה, הצורך בהוספת הרוח בעם זה עומק שמתווסף להבנת דברי משה, על רקע התבוננות ולימוד של הסיפור הכפול שבפרקנו, למרות שהפירוש המקומי לפסי' י"ד, ו- י"ז כלל לא מתייחס אליו. מעניין לציין, כי הרש"ר הירש, שלא התייחס בפירושו לתופעת ה"סיפור הכפול" שבפרקנו, פירש את פסי' י"ד באופן דומה לפירושו של הרב ברויאר:

לא - אוכל וגוי. לא אוכל אנכי לבדי למלא את התפקיד שהוטל עלי. **חסרה לי ההשפעה הדרושה לכך** וחסר לי הכשרון לרכוש השפעה זו. לצורך התפקיד הזה אני רק בגדר חצי אדם. **אני יכול לקבל את תורתך, ואני יכול ללמד את תורתך; אך אין אני מסוגל לחנך לך עם לתורה זאת;** לבות העם אינם

⁴² את הרעיון היפה הזה למדתי בקורס מקוון 'דרכי העיצוב בסיפור המקראי', שעשיתי אצל יונתן גרוסמן. ובדומה לכך כותב גרנות, תלונות במדבר, עמ' 6.

⁴³ רס"ג, במדבר י"א, י"ד.

⁴⁴ ועיין רמב"ן, במדבר י"א, י"ד. וכן עיין בדברי הספורנו במדבר י"א, י"ד: "לא אוכל אנכי לבדי. וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם".

⁴⁵ רס"ג, במדבר י"א, י"ז. ועיין בפירושו המעניין של הרמב"ן במדבר י"א, י"ז: "... והקרוב אלי, כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן, שידעו בכל מה שיצוה השם לישראל ביד משה בצרכי שעתם והמקרים אשר יבואו להם במדבר. וזה טעם ונשאו אתך במשא העם - כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו, ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונות", וכן בספורנו, שממשיך בפירושו לבמדבר י"א, י"ז, את הכיוון הפרשני שלו לפסי' י"ד, ועיין בהערה הקודמת: "ונשאו אתך. אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים יבטחו העם בהנהגתך בראותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך".

⁴⁶ הפרשנות הקלאסית ככלל ממעטת בהתייחסות לפן הספרותי של הכתוב. אמנם הייתה קיימת במידת מה מודעות ספרותית גם בפרשנות הקלאסית, אך הגישה הספרותית פותחה מאוד בתקופה שלנו.

ברשותי, ואין אני יכול להפעיל עליהם את השליטה המחנכת והמעצבת, שתוביל למטרה זאת (השואה שמות ג, יא ופ"י שם).⁴⁷

כעת נעבור להצגת גישתו של הרב סמט. גישת הרב סמט מצד אחד מזכירה מאוד את גישת הרב ברויאר, אך מן הצד השני גם שונה ממנה.

נתחיל מהצד השונה שבין שתי הגישות:

על פי הרב סמט, משה טוען כי אינו יכול לשאת את משא העם, דווקא בעקבות בכי העם ותאוותו לבשר, ואין פה שני סיפורים שונים ונפרדים זה מזה.⁴⁸ על פי דבריו, לא ניתן להפריד בין הסיפורים. העם התאוה לבשר, ולכן משה מרגיש שאינו יכול לשאת יותר את העם לבדו.⁴⁹ דברים אלו של הרב סמט הם בניגוד לדברי הרב ברויאר. על פי הרב ברויאר תלונת משה על הקושי שלו להנהיג את העם לבדו כבר "בערה" במשה עוד לפני חטא המתאוים, וסיפור זה על תלונת משה ופתרונה, הנו סיפור עצמאי שיכול לעמוד בפני עצמו, גם ללא כל קשר לתאוות העם. לעומת זאת, על פי הרב סמט, תאוות הבשר, היא, ודווקא היא, הולידה את תלונתו של משה.

אם כן, נשאלת השאלה: מדוע דווקא בכי העם ורצונם בבשר הוא זה שגרם למשה לשבר כה גדול? שאלה זו מתחדדת על ידי השוואה לסיפורים העוטפים סיפור זה: סיפור תבערה מן הצד האחד, וסיפור אהרון ומרים מן הצד השני. בשני סיפורי המעטפת משה רבנו אינו "נשבר" אלא דווקא מגונן על החוטאים, ומתפלל עליהם, מדוע אם כן בפרשייה שבתווד משה נשבר?⁵⁰ ננסה לחדד מעט את דברי הרב סמט ולהוסיף עליהם. נראה שבפרשה שלנו משה רבנו לא דואג לעם, כהרגלו, כי אם לעצמו: "לָמָּה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מָצִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׂוֹם אֶת מִשְׁאֵל כָּל הָעָם הַזֶּה עָלָי" (פס' י"א), וכן: "וְאִם כָּכָה אֶתְּ עֲשֶׂה לִּי הֲרִגְנִי נָא הָרֹג אִם מְצִאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי" (פס' ט"ו). אמנם המדרש מסביר שיש כאן תיקון סופרים, והכוונה בדברי משה היא שאינו רוצה לראות ברעת העם:

ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג. כשם שאמר במעשה העגל, ואם אין מחני נא (שמות לב לב). לפי שידע משה רבינו כי חרון אף ה' קשה, ואין חרון אף בלי רושם נתן נפשו על ישראל: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לומר, אלא שכינה הכתוב.⁵¹

אך למרות דברי המדרש, נראה, שעל פי ההבנה הפשוטה, ועל פי ההקשר, נראה שמשה דואג לרעה שלו- הלא היא נטל ההנהגה שאינו מסוגל לו, ומעדיף למות, מאשר להמשיך להנהיג את העם לבדו. כדברי ראב"ע: "ואל אראה - עוד ברעה שאני בה, ואין צורך לתיקון הסופרים"⁵²

⁴⁷ רש"י הירש, במדבר י"א, י"ד.

⁴⁸ סמט, מנהיגות במשבר.

⁴⁹ ועיין באברבנאל, שמציע כיוון אחר ומעניין, אם כי לעניות דעתי כלל לא פשטני, באומרו כי תלונת משה על חוסר האפשרות שלו להנהיג לבד את העם זוהי תחבולה של משה שמטרתה למנוע את הענשת בניי על ידי ה': "אבל הנראה בזה הוא שמרעה"ה כאשר ראה פשע העם ורוע דבריהם. וראה עם זה בכח נבואתו שחרה אף ה' מאד עליהם. היה נגד עיניו של משה גלוי וידוע הרעה אשר תבואם על זה כי נגלה לפני שכלו העונש הנמרץ שיענישם השיי ועל זה אמר ובעיני מרע"ה שהיה גלוי וידוע לפניו של משה העונש שיבא בעבור זה עליהם. ובראותו זה חשב אדון הנביאים לעשות תחבולה לשכך חמתו יתברך ושהוא ברחמיו יעבור על חטאתם והיא שקודם הגזרה והעונש שיעשה ית' על זה יצטער משה עצמו מאד מישראל ואומר שאינו רוצה בהנהגתם כדי שהקב"ה יחלה פני משה שיעבור על חטאותם ולא יעזבם ויהיה זה סיבה למחילתם ולזה מהר משה לומר לפניו ית' למה הרעות לעבדיך וגו' והותרה בזה השאלה הה' והו" (אברבנאל, במדבר י"א).

⁵⁰ על ההשוואה לסיפורי המעטפת מעיר הרב סמט במאמרו סמט, מנהיגות במשבר עמ' 170, הערה 2.

⁵¹ מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק י"א סימן ט"ו. וכן רש"י לבמדבר י"א, ט"ו: "ואל אראה ברעתי - ברעתם היה לו לכתוב, אלא שכינה הכתוב. וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון הלשון"

⁵² ראב"ע, במדבר י"א, ט"ו. ומעניין לראות את המחלוקת בין שתי הדעות- האם מדובר על רעת משה, או על רעת בני ישראל, בתרגומים. שכן תרגום אונקלוס מתרגם את פס' ט"ו: "ואם כדן את עבדי לי קטולני כען מקטל אם אשכחית רחמין קדמך ולא אחזי בבשתיי", ואילו התרגום הירושלמי מתרגם את פסוק ט"ו: "וְאִם אִיחָמִי בְּבִישְׁתֵּיהוֹן דְּעַמְךָ"

בעינינו, דווקא הפסוק אליו משווה המדרש את הפסוק שלנו, מחדד את הפער שבין שני האירועים.⁵³ שכן, לאחר חטא העגל גם כן מבקש משה מה': "מַחְנֵי נָא מִסַּפְרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ" (שמות ל"ב, ל"ב), ונראה שכוונת דבריו לומר לה': למחות את שמו מספר החיים, או במילים אחרות: להרוג אותו.⁵⁴ אך בעוד שבחטא העגל משה משליך נפשו מנגד על מנת שלא לראות ברעת עם ישראל ובעונש שיבוא עליהם, כדברי המדרש: "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא. מלמד שנתן נפשו על ישראל",⁵⁵ בפרקנו משה רבנו משליך נפשו מנגד על מנת לא לראות ברעת עצמו! אם כן- מה קרה למשה רבנו בפרקנו? מדוע תלונת העם גרמה לו לדבריו כי הוא לא יכול יותר לשאת את העם לבדו, ומדוע הוא אינו דואג לעונש שעלול לבוא על העם, כהרגלו, אלא דואג, באופן מפתיע, לעצמו?

על מנת לענות על השאלה, הרב סמט נעזר בדברי משה רבנו ליתרו בסוף פרק י' (הפרק הקודם לפרקנו). דברי משה אלו פותחים לנו צוהר לעולמו הפנימי. כאשר משה מדבר עם חותנו הוא חושף את תחושותיו לגבי העתיד. מבחינת משה העתיד בפניו ניצב עם ישראל צופן בתוכו הרבה טוב: וְיֵאמֶר מֹשֶׁה לְחַבֵּב בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֵתֵן מֹשֶׁה נְסָעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוֹ אֲתָן לָכֶם לְכָה אֲתָנוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ כִּי ה' דִּבֶּר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל: ... וְהָיָה כִּי תִלְדָּךְ עֲמָנוּ וְהָיָה הַטוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ (פס' כ"ט, ל').

הטוב אליו משה מתייחס הוא הכניסה לארץ הטובה, הלא היא ארץ ישראל. כנגד אותו טוב שמשה רואה מול עיניו, ותחושת רוממות הרוח שמפעמת בו עם תחילת המסע לארץ (שאמור היה להימשך ימים ספורים),⁵⁶ מגיעה בפרקנו נפילה גדולה בה מודגשת הראיה הרעה של העם, על רצון העם לשוב בכלל למצרים, וכל זאת גורם לתחושה רעה מאוד אצל משה רבנו, מנהיג העם, שנפל באותה שעה "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא":

"וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאַזְנֵי ה'" (פס' ד'), "וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רַע" (פס' י'), "לְמָה הֲרַעַתְךָ לְעַבְדְּךָ" (פס' י"א), וְאֵל אֶרְאֶה בְּרַעַתִּי" (פס' ט"ו).

כנגד הטוב עליו דיבר משה - הלא היא ארץ ישראל הטובה, על פי דברי ה', העם מדבר על טוב אחר: כִּי טוֹב לָנוּ בְּמִצְרַיִם" (פס' י"ח).⁵⁷

אם כן, כאזבנתו הגדולה של משה מהעם דווקא במקרה זה, נובעת מרוממות הרוח הגדולה שפיעמה בו קודם לכן, ומהנפילה הגדולה שבאה מיד לאחר מכן, בבחינת: "כגודל הציפייה כך גודל האכזבה".⁵⁸ משה רבנו, שעל פי דבריו ליתרו, ניתן לראות כי חש רוממות רוח אדירה עם תחילת המסע לכיוון הארץ, נתקל לפתע בעם נמוך קומה, שמה שמעניין אותו זה רק הבשר. משה רבנו עם הפנים לקראת הכניסה לארץ שאמורה להתרחש בעוד מספר ימים, והעם- מבטיו מופנים דווקא אחורה, למצרים. על רקע נפילה זו חש משה משבר עמוק. משבר זה נובע מחוסר האמון שלו בעם, ומהפער האדיר הקיים בין תחושותיו מחד, ושל תחושותיו של העם מאידך. גם כאן, מעניין לגלות,

⁵³ על ההשוואה הניגודית שבין במדבר י"א, ט"ו, לבין שמות ל"ב, ל"ב עומד רוזנסון, דברים במדבר, עמ' 125

⁵⁴ כדברי הרשב"ם שמות ל"ב, ל"ב: "[מחני נא] מספרך - ספר חיים אשר כתבת...הרגני נא הרוג"

⁵⁵ פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק ל"ב סימן ל"ב.

⁵⁶ אחד עשר יום על פי דברים א', ב'.

⁵⁷ על הניגוד בין ה"טוב" שבפרק הקודם, לבין ה"רע" שבפרקנו עומד כבר מילגרום, עולם התנ"ך עמ' 71.

⁵⁸ אמנם ניתן להקשות על הרב סמט: אם כן מדוע המשבר הגדול של משה לא הגיע בחטא המתאוננים המופיע בתחילת הפרק? הרב סמט עצמו מודע לשאלה זו ועונה: דווקא החטא שקשור לתאוות הבשר ולקישור לחומר, הוא זה שהפיל את רוחו הגדולה של משה, שהבין שהעם והוא נמצאים בשני מחוזות שונים לחלוטין. (סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 175)

שללא מודעות לתופעת הסיפור הכפול, פרשנותו של הרש"ר הירש מתאימה לכיוון שהציע הרב סמט:

ובעיני משה רע. בעיני משה היה בכך עדות על כשלון שליחותו. היה עליו לרכוש את לב העם לאידיאל העליון של שלמות אנושית רוחנית ומוסרית - והעם בוכה על חוסר חזיר ובצלים⁵⁹

קעת נעבור לחלק הדומה, שבין דבריו של הרב סמט, לבין דבריו של הרב ברויאר. גם על פי הרב סמט, שני הפתרונות שמציע ה' למשה, בשורשן, נועדו לפתור את אותה בעיה.⁶⁰ שבעים הזקנים מטרתם להיות "תשובת נגד" לתאוות העם בבשר, ותפקידם היה להגביר את הרוח בעם, ואילו הבאת הבשר, מטרתה הייתה, לגרום לעם למאוס בו. כפי שכבר ציינו כאשר הבאנו את דעתו של הרב ברויאר, הבנת פתרון הבשר ככזה מהווה פחות חידוש, היות והדבר כתוב בפירוש בכתוב, ונרחיב מעט על פתרון הבשר בהמשך.

הרב סמט נותן ביסוס רחב יותר בכתוב לכך שתפקידם של הזקנים הנו להגביר את הרוח בעם. הוא עושה זאת גם דרך התבוננות במילים המנחות שבפרקנו, וגם דרך עיון במספר פסוקים, שמחזקים, על פי דעתו, את דבריו.

הרב סמט, כמו הרב ברויאר, מסב את תשומת לבנו לשורש אס"ף שמהווה מילה מנחה בפרקנו, אך המשמעות שמעניק הרב סמט להופעתה החוזרת של המילה, שונה מעט מהמשמעות שמעניק לה הרב ברויאר. על פי הרב סמט: כנגד "וְהָאֲסָפֹף אֲשֶׁר בְּקִרְבוֹ הִתְאַוּוּ תְּאַוָּה... (פס' ד'), ה' מורה למשה "אֲסָפָה לִי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל... (פס' ט"ז), או במילים אחרות: ישנו אספסוף שתאו לבשר, וכנגד אותו אספסוף, יש לאסוף את שבעים הזקנים שיגבירו את הרוח. גם בהמשך הפרק השורש אס"ף מופיע. שלוש פעמים פועל זה מופיע כאשר מדובר על איסוף הבשר: "אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם" (פס' כ"ב), "וַיֹּאסְפוּ אֶת הַשָּׁלוֹ... הַמְּעִיט אֲסָף עֶשְׂרֵה חֲמֵרִים... (פס' ל"ב),⁶¹ ועוד פעמיים שורש זה מוזכר כאשר מדובר על איסוף הזקנים: "וַיֹּאסְפוּ שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי הָעָם" (פס' כ"ד), "וַיֹּאסְפוּ מִשָּׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזֻקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ל'). ללמדך שקיים בפרק איסוף כנגד איסוף. איסוף 70 הזקנים שעניינם רוח, מול איסוף הבשר על ידי העם שעניינו חומר. על פי זה מטרת איסוף הזקנים הנה לפתור את בעיית התאוה שבאה לידי ביטוי באיסוף הבשר.

למילה המנחה אס"ף מצרף הרב סמט גם את "צמד ההפכים המנחה" שבפרקנו. צמד זה הוא הצמד "בשר" ו"רוח". המילה בשר מופיעה בפסוקים: ד', י"ג- פעמיים, י"ח- שלוש פעמים, כ"א, ל"ג. והמילה רוח מופיעה בפסוקים: פס' י"ז, כ"ה- פעמיים, כ"ו, כ"ט, ל"א.⁶²

⁵⁹ רש"ר הירש, במדבר י"א, י'.

⁶⁰ חיפשותי, אך לא מצאתי במאמרו של הרב סמט שום הפניה למאמר של הרב ברויאר.

⁶¹ הרב ברויאר הסביר, ששני האיסופים, הן האיסוף של הזקנים והן האיסוף של השלו, מהווים הפתרון לאספסוף. ועיין בדבריו לעיל בעמ' 13.

⁶² יש לציין שישנן מילים מנחות נוספות הפסוקים אלו:

א. המילה "מחנה", בה נעסוק להלן בעמ' 20-21.

ב. המילה עיין - שלא נעסוק בה במסגרת עבודה זו. (מובא באיבלמן, קברות התאוה, הערה מס 13)

ג. השורש נש"א. (חוזר שבע פעמים. ועיין גרנות, תלונות במדבר, עמ' 5).

כל המילים המנחות הללו, שמופיעות בשני הסיפורים שבפרקנו, הם חלק מההוכחה לאחדותו של הסיפור שלפנינו. אך כמו כן ישנן הוכחות מהמבנה של היחידה ומתוכנה לכך שלפנינו סיפור אחד. (הוכחות מבניות מופיעות בסמט, מנהיגות במשבר, והוכחות מבניות, תוכניות ולשוניות מופיעות בגרנות, תלונות במדבר).

העם בוכה: "מִי יִאֲכַלְנוּ בָּשָׂר" (פס' ד'), ומשה שוטח את טענותיו בפני ה' באומר: "מֵאֵינִן לִי בָּשָׂר לְתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִבְכוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנְהַלְנוּ בָּשָׂר וְנֹאכְלָהּ" (פס' י"ג). וכנגד תאוות הבשר שהתחילה את דרכה אצל האספסוף יש לחזק את החלק של הרוח אצל שבעים הזקנים: "וְאֶצְלָתִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם" (פס' י"ז).

אל מול חוסר האונים שמבטא משה מול העם, ה' נותן למשה תשובה עניינית: אין מקום ליאוש. נמנה שבעים זקנים שהם נציגי העם, נאציל עליהם מרוחו של משה, וכך יאכלו למשוך את העם אחר רוחו של משה, במקום שהעם ימשך האחרי האספסוף.

למילה המנחה בשר אליה מתייחס הרב סמט, ניתן להוסיף את השורש אכ"ל, שמהווה גם הוא מילה מנחה בפרקנו. מילה זו מופיעה בפס': ד', ה', י"ג, י"ח- שלוש פעמים, כ"א, גם מילה מנחה זו, כמו המילה המנחה בשר, עניינה להדגיש את האופי החומרי והגס של תלונת העם בפרקנו.⁶³ ניתן אף להוסיף על דברי גרנות שלב נוסף ולומר, כי משחק הלשון שעולה מטענתו של משה כלפי ה', אינו מקרי. שכן כנגד העם שרוצה לאכול בשר, משה רבנו אומר: "לא אוכל אֶנְכִי לְבָדִי לְשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה" (פס' י"ד).

הרב סמט מבסס את דבריו גם על תגובת משה ליהושע לאחר שזה הציע לכלוא את אלדד ומידד. משה רבנו אומר ליהושע: "וְיָמִי יִתֵּן כָּל עֵם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (פס' כ"ט). על פי הרב סמט מתגובה זו ניתן להבין כי משה תופס את שבעים הזקנים לא רק בתור סיוע טכני להנהגתו, כי אם אכן כך היו הדברים יתכן שמשה רבנו היה רואה בהתנבאותם של אלדד ומידד איום על מנהיגותו ועל מנהיגותם של שבעים הזקנים, אלא ראה בשבעים הזקנים את מחזקי את הרוח בעם, וזאת יכולים בשמחה לעשות גם אנשים מקרב העם עצמו, הרי זו בסופו של דבר המטרה, שהרוח אותה נושאים הזקנים תעבור לעם כולו. לעניות דעתי ביסוס זה של הרב סמט, הנו חלש. אכן ניתן לראות מסיפור אלדד ומידד הוכחה לכך שמשה רצה שהרוח תגבר בעם, אך לא ניתן להוכיח מסיפור זה שמשה חושב שתפקיד הזקנים הנו הגברת הרוח בעם. הנחת הבסיס שלו שנבואת אלדד ומידד מתפרשת כהפיכתם למנהיגים שמאיימים על השלטון, אינה "חלקה" בעיני. על פי הרב סמט פרט למילים המנחות שציינו לעיל, ולסיפור אלדד ומידד שמוכיחים, על פי דעתו, את תפקיד הזקנים, גם הרב סמט מביא את פס' ל' כראיה לשיטתו.⁶⁴ לאחר מעמד ההתנבאות של שבעים הזקנים הכתוב מספר: "וַיִּאָסֶף מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' ל'). בדומה לרב ברויאר, גם הרב סמט כותב שפסוק זה בא ללמדנו כי:

עיקר חשיבותה של האצלת הרוח על הזקנים אינה בכך ששימשו כאספת יועצים למשה. אם כך הדבר היו יכולים להישאר סמוך לאוהל. עיקר העניין הוא בשיבתם אל המחנה ביחד עם משה, כדי להשפיע, לחנך ולהוות משקל נגד ל"אספסוף אשר בקרבנו" (ההדגשה במקור).⁶⁵

ואכן, לולי ההארה של הרב ברויאר ושל הרב סמט, בדבר חשיבותו של פסוק זה, פסוק זה נראה מיותר. וליכט, שמנסה להסביר את חשיבותו של פסוק זה, טוען כי מטרתו הנה להבהיר לקורא את העלילה, וללמדו כי כל אחד מהמשתתפים במעמד ההאצלה חזר למקומו.⁶⁶ בעיני פירושו של ליכט קרוב מדי לראיית הפסוק כמיותר. וזאת כיוון, שבהמשך העלילה לא מצויין שום פרט על משה או על הזקנים ועל מיקומם, ולכן שום בילבול לא היה נוצר גם אילמליא פסוק זה.

⁶³ גרנות, תלונות במדבר, עמ' 5.

⁶⁴ שכן, גם הרב ברויאר הביא פסוק זה כראיה לשיטתו. ועיין לעיל בעמ' 13, וכן ברויאר, קברות התאוה, עמ' 176.

⁶⁵ סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 181.

⁶⁶ ליכט, במדבר, עמ' 32, פס' ל'.

וכעת נעבור ל"בעיית הבשר". כפי שכבר ציינו,⁶⁷ את המטרה של הפתרון לבעיית הבשר ניתן למצוא בכתוב בקלות: "עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְקֹם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא" (פס' כ'). על פי הרב סמט, באופן שבו ה' פותר את בעיית הבשר של העם טמונה התמודדות חינוכית. ה' נותן לעם כמויות אדירות של בשר כאשר מטרתו הנה לרפא את העם מתאוותו על ידי נתינה מופרזת של בשר, על ידי "מימוש מתמשך של התאוה עד למאיסתה".⁶⁸

נסכם ונאמר, שהן על פי הרב סמט, והן על פי הרב ברויאר, בפרקנו קיימות התמודדויות שונות, ואף מנוגדות, להביא את העם למצב שבו הם ימאסו בבשר. מחד- ה' מגביר את הרוח בעם על ידי שבעים הזקנים, ומאידך- העם מביא לעם הרבה בשר על מנת להביא אותם למצב בו הם מואסים בתאוותם. על פי הרב סמט הקב"ה אכן "הצליח" בתהליך שהוביל, ואכן הביא את העם למצב שבו הם מתנערים מתאוות הבשר. הוא מעיר כי המקום נקרא "קברות התאוה", ולא "קברות המתאוים", ללמדנו שאכן במקום זה נקברו לא רק המתאוים, אלא גם התאוה עצמה. דברים אלו של הרב סמט הנם "וורט" מאוד יפה, אך הבעיה היא שהכתוב עצמו כותב כי הסיבה לכך שקראו למקום קברות התאוה היא: "כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמְתְּאוֹיִם" (פס' ל"ד).

כפי שכבר ציינו, הרב סמט מוסיף על דברי הרב ברויאר בכך שהוא "עיבה" את הרמזים שמצא הרב ברויאר בכתוב לגבי הבנתו את תפקידם של שבעים הזקנים. אכן הרב סמט מצא רמזים נוספים בכתוב, אך שוב נעיר, שעל פי דעתנו מדובר ברמזים, ואולי אף ב"רמזים עבים", אך אמירה של ממש בדבר תפקידם של הזקנים, כפי שרואה אותו הרב סמט, אין בכתוב. ואותם טיעונים שהוזכרו לעיל ביחס לדעתו של הרב ברויאר, נכונים גם לכאן.⁶⁹ בדומה לרב ברויאר, גם הרב סמט רואה בפרקנו סיפור העוסק, בשני חלקיו, בקושי ההנהגה של משה. או בכינויו של הרב סמט: "מנהיגות במשבר". אך בעוד שעל פי הרב ברויאר הקושי של משה נובע מכך שחושב שאינו יכול למלא את תפקידו כראוי, ורואה בכך מעין כשלון אישי שלו, על פי הרב סמט הקושי של משה נובע לא מכך שמשה איבד את האמון בעצמו, אלא מכיוון שאיבד את האימון בעמו. ולעניות דעתי, ניתן לשלב בין שתי הדעות הללו ולטעון, כי משה מבין כי אינו מסוגל להנהיג את העם לבדו, לאור מצבו הירוד של העם.

בשלב זה ברצוני להוסיף שתי נקודות, שמתחברות לדברי הרב סמט, אך לא מופיעות במאמרו. ראשית, המילה "סביבות" גם היא תורמת לניגוד הקיים בפרשתנו בין הבשר לבין הרוח. משה אוסף את הזקנים "סביבות האהלי" (פס' כ"ד), ואילו העם אוסף את השלו, ושוטח אותו "סביבות המחנה" (פס' ל"ב).⁷⁰

שנית, המילה "מחנה" מצטרפת גם היא לאוסף המילים המנחות שבפרקנו. מילה זו מופיעה בפסוקים: כ"ו- פעמיים, כ"ז, ל', ל"א- פעמיים, ל"ב. (סה"כ שבע פעמים).⁷¹

הכתוב מדגיש כי אלדד ומידד מתנבאים במחנה: "וַיִּשְׁאַרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּמַחֲנֵה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד וַתֵּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ ... וְלֹא יָצְאוּ הָאֱהָלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בְּמַחֲנֵה: (פס' כ"ו). ואילו העם אוסף את השלו "סביבות המחנה": "וַיִּקְעוּ הָעָם ... וַיֵּאָסְפוּ אֶת הַשְּׁלֹו הַמִּמְעִיט אֲסָף עֲשָׂרָה חֲמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שְׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֵה" (פס' ל"ב). אלדד ומידד מופיעים, אם כן, כאנטיתזה לעם

⁶⁷ לעיל, בעמ' 15.

⁶⁸ שם, עמ' 180.

⁶⁹ לעיל בעמ' 20.

⁷⁰ גרנות, תלונות במדבר, עמ' 6.

⁷¹ ועיין גם בגרנות, תלונות במדבר, עמ' 6. המילה "מחנה" מופיעה בפסוקים: כ"ו- פעמיים, כ"ז, ל', ל"א- פעמיים, ל"ב (סה"כ שבע פעמים).

(בעוד שהזקנים מהווים אנטייתזה לאספסוף). ניתן להתנבא במחנה, אך גם ניתן לעסוק ברדיפת הבשר במחנה. והסיפור הכפול, עם המילים המנחות שבו, מדגיש את הניגוד שבין השניים.⁷² גרנות, שכותב בכיוון דומה מאוד לרב סמט, מוסיף נקודה מעניינת.⁷³ על פי דבריו בפרק מתוארת השפעה של הקצוות של המחנה (הן קצוות פיזיים עליהם מדובר בפס' א'-ג', שהרי האש פשטה "בקצה המחנה" (פס' א'), והן קצוות = שוליים רוחניים- האספסוף) על המחנה פנימה (על העם כולו). ותשובת המשקל- הרוח, שמקורה באוהל מועד- במרכז המחנה, שמשפיעה על המחנה כולו. כלומר: הוא מוסיף עוד נדבך לניגודיות שבין הבשר והרוח בפרקנו. הניגוד הוא גם במקום. קצות המחנה יכולים להשפיע על המחנה מן הצד האחד בכיוון של הבשר, אך גם מרכז המחנה, הלא הוא אוהל מועד, יכול להשפיע על המחנה מן הצד האחר בכיוון של הרוח:⁷⁴

פרשת אלדד ומידד מבליטה את האופציה ההפוכה לפרשת הבשר. אם התאוה שמקורה בקצוות ממלאת את המחנה בתלונות בשר, הרי שהרוח, שמקורה באוהל מועד, מסוגלת למלא את המחנה בנביאים.⁷⁵

ובהמשך דבריו:

אם התיקון קשור ליצירת מרכז רוחני (שבעים הזקנים- ש.מ), הרי שהשלמתו היא בענישה ובחיסול של הקצוות ולכן השליו נאסף סביבות המחנה, ובכך מושלמת התמונה המציגה את קצות המחנה כמקור לתאוה גסה ומופרזת שיש לחסלה.⁷⁶

⁷² ועיין איבלמן, פירוק והרכבה, עמ' 3-4. גם איבלמן, כמו הרב סמט, מסביר את מינוי שבעים הזקנים על ידי הרוח כאנטייתזה לתאוות הבשר של האספסוף שגרר אחריו את העם (וגם הוא כותב שכנגד האספסוף, הזקנים נאספים לאוהל מועד ועיין לעיל בעמ' 20), אך הוא מוסיף על הרב סמט, בכך שהוא מסביר גם את החיוניות של סיפור של אלדד ומידד באותו הכיוון.

⁷³ גרנות, תלונות במדבר, עמ' 7. במאמרו הוא מחבר את פרקים י"א- י"ב לכדי רצף אחד, וטענתו לגבי השפעת הקצוות על המחנה ועל אוהל מועד, וכן להיפך, משתלבת עם כל האירועים שבפרקים אלו, בעבודה התייחסנו רק לפרשיה שבה אנו עוסקים.

⁷⁴ ועיין על כך בהרחבה במאמרו, עמ' 7. וכן עיין רוזנסון, דברים במדבר, עמ' 120 שגם מזכיר את התנועה מן השוליים למרכז. רק שמציין הדרגה בין פס' א'-ג' שם המתלוננים שהיו ממוקמים "בקצה המחנה", לבין פס' ד', שם האספסוף היה "בקרבו" עם ישראל.

⁷⁵ גרנות, תלונות במדבר, עמ' 7.

⁷⁶ שם.

פרק ב': סיפור הבשר

מבוא לפרק ב'

בפרק זה נעסוק בשתי שאלות, שקשורות לסיפור הבשר שבפרקנו, ששתיהן עולות מתוך השוואה לשמות פרק ט"ז.

שאלה ראשונה: הרי כאשר עם ישראל קיבל בשמות פרק ט"ז את המן, הוא גם קיבל את השלו ביחד איתו. לכאורה, מדברי הפסוקים בשמות נראה שהשלו, כמו המן, ניתן להם בכל שנות המדבר: "בֵּין הָעַרְבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֶּקֶר תִּשְׁבְּעוּ לֶחֶם" (שמות ט"ז, י"ב). נראה שיש כאן הקבלה בין המן, לבין הבשר. המן-בבוקר, השלו-בערב. ולכאורה שני הניסים הללו מלווים את עם ישראל בשנות המדבר. אם כן- איך יתכן שעם ישראל בפרקנו מתלונן על מחסור בבשר?

שאלה נוספת שמסתעפת משאלה זו הנה: אם אכן עם ישראל קיבל בשר בשמות, פרק ט"ז, כיצד יתכן שמשה תמה על היכולת הא-לוקית להביא לעם ישראל בשר בכמויות כה גדולות, כפי שמשמע מההבנה הפשוטה של דברי משה שבפס' כ"א- כ"ב: או כדברי האברבנאל בשאלתו הי"ג:

באמרו יתברך ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגוי ואיך לא האמין אדון הנביאים בדבר הא-לקים ויכולת בורא עולם הן הכה צור ויזובו מים והוריד המן והשלו פעם אחרת ואיך עתה יד ה' תקצר.

שאלה שניה: מדוע תגובת ה' לתלונת העם שבפרק זה כה חריפה? שאלה זו עומדת בפני עצמה, אך היא מקבלת משנה תוקף הן לאור ההשוואה לשמות פרק ט"ז, והן לאור השוואה לתלונות אחרות של העם במדבר, בהן ה' נענה לבקשה, ולא הגיב לתלונת העם באופן כה חריף. או כדברי האברבנאל בשאלתו הי"ב:

למה נענשו ישראל עתה בשאלתם הבשר ולא נענשו בפעם הראשונה כשיצאו ממצרים ושאלו בשר ואם היתה שאלתם רעה בעיני ה' יותר ראוי היה שימנע מהם שאלתם משיתננה להם ומרה תהיה באחרונה...

רק נעיר שאירוע השלו בפרקנו, אירע כמעט שנה לאחר אירוע השלו בשמות ט"ז. בשמות ט"ז מופיע תאריך: ט"ו באייר (שמות, ט"ז, א'), ואילו פרקנו אירע בסמוך לתזוזת עם ישראל מהר סיני שמתוארת בפרק בקודם, שהתרחשה ב- כ' באייר (במדבר י', י"א).⁷⁷

⁷⁷ סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 172, הערה 5: על פי דבריו עצם העובדה ששני אירועי השלו אירעו באותה תקופה בשנה מסבירה את תופעת השלו שבשני הסיפורים. עונת הנדידה של השלו צפונה מעל מדבר סיני חלה בדיוק בעונה זו.

3. בקשת הברש בפרקנו לאור הורדת השלו בשמות ט"ז

או במילים אחרות: "מי יאכלנו בְּשֶׁר" (במדבר י"א, פס' ד'), לאור: "בין הערבים תאכלו בְּשֶׁר וּבְבֶקֶר תִּשְׁבְּעוּ לָחֶם" (שמות ט"ז, י"ב).

דרכים שונות נתנו לפתרון הבעיה, כפי שהצגנו אותה לעיל במבוא.

3.1 פתרון ראשון: השלו בשמות ט"ז - אירוע מקומי

ישנם פרשנים הסוברים כי השלו, שמתואר כי ניתן לעם בשמות פרק ט"ז, ניתן להם אכן אירע באירוע שבשמות ט"ז, אך לא התמיד כמו נס המן שליווה את עם ישראל במדבר במשך ארבעים שנה.⁷⁸ פרשנים הסוברים כך פותרים בקלות את הקושי העולה מעימות בין שני המקורות. בשמות פרק ט"ז ניתן לעם ישראל שלו- והורדת השלו בפרק זה היה אירוע מקומי, וכשנה לאחר מכן, במדבר י"א, עם ישראל שוב היה תאב לבשר, ולכן ה' הביא להם בשר פעם שניה.

השאלה הנשאלת על פרשנות זו היא- האם אותם פרשנים היו מסבירים כך, גם אילמלא הסיפור המופיע במדבר י"א. או במילים אחרות: האם ניתן לראות מפשט פרק ט"ז בשמות שנס המן המשיך ארבעים שנה, לעומת נתינת הברש שהייתה אירוע חד פעמי?

מצד אחד נראה שהכתוב בשמות בפרק ט"ז משווה בין המן לבין הברש: "דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בֶשֶׂר וּבְבֶקֶר תִּשְׁבְּעוּ לָחֶם ... וַיְהִי בְעָרְב וַתַּעַל הַשָּׁלוּ וַתִּכַּס אֶת הַמַּחֲנֶה וּבְבֶקֶר הִיָּתָה שְׂכָבֶת הַטֵּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה: (פס' י"ב- י"ג). מדוע אם כן יש מקום לאבחנה בין נס המן שהתמיד במשך ארבעים שנה, לבין נס העלאת השלו שהיה אירוע חד פעמי? נראה שהכתובים מעמידים את שני הניסים זה מול זה, ולמעט ההבדל בזמן בו הם ניתנים (בבוקר/ בערב), ולגבי טיבם (לחם/ בשר), נראה שהם דומים זה לזה.

על פי זה ניתן לטעון כי מה שהביא את הפרשנים הללו לטעון כי נס השלו היה בשמות ט"ז אירוע חד פעמי, הנה דווקא הסתירה בינו לבין הנאמר במדבר י"א, למרות שפשט הפרשה בשמות ט"ז מורה אחרת.

מן הצד השני ניתן לטעון שגם על פי שמות ט"ז נס המן הוא זה שהתמיד במשך ארבעים שנה, ואילו נס השלו היה אירוע חד פעמי, שהרי בשמות ט"ז, למעט פסוקים י"ב- י"ג שמתייחסים גם לשלו- כל שאר הפסוקים מתייחסים לנס המן בלבד.⁷⁹ משמע- אולי זהו הנס המרכזי- היות והוא התמיד במשך ארבעים שנה, ואילו לשלו- שהיה אירוע חד פעמי- הכתוב לא מקדיש תיאור רב.

פסוק נוסף שניתן להביא כחיזוק לפרשנות כי השלו היה אירוע חד פעמי הנו הפסוק בשמות, ט"ז, ל"ה: "וּבִגְיִי יִשְׁרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד בָּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשְׁבֵת אֶת הַמֶּן אָכְלוּ עַד בָּאָם אֶל קִצֵּה אֶרֶץ כְּנָעַן". בפסוק זה מודגש כי עם ישראל אכלו את המן במשך ארבעים שנה. אך לגבי השלו- לא נאמר זאת. ומכלל הן- אתה שומע לאו.⁸⁰

⁷⁸ חזקוני, שמות ט"ז, י"ג, וכן חזקוני, במדבר י"א, ד'. כך משתמע גם מדברי המלבי"ם במדבר י"א, ל"א. בהקשר זה מעניין לדון בגישתו של רש"י. רש"י במדבר י"א, ד' כותב כך (המקור הוא בספרי פ"ו): "מי יאכלנו בשר - וכי לא היה להם בשר, והלא כבר נאמר (שמות יב, לח) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו'. ואם תאמר אכלום, והלא בכניסתם לארץ נאמר (במדבר לב, א) ומקנה רב היה לבני ראובן וגו', אלא שמבקשים עלילה". עצם העובדה שרש"י מביא את הצאן והבקר כראיה לכך שלעם ישראל היה בשר יכולה ללמדנו שהוא סובר שהשלו לא ירד כמו המן במשך שנות המדבר, כי אחרת הוא היה צריך לכתוב: והרי היה להם בשר? ועיין באברבנאל, לשמות ט"ז שכותב כי השלו הראשון ירד ערב אחד, והשלו בקברות התאוה ירד ימים רבים עד שיצא מאפס.

⁷⁹ פס' י"ד- ל"ו עוסקים במן. בעוד שרק פסוקים י"ב- י"ג מתייחסים גם לשלו.

⁸⁰ וכן ביהושע ה': "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמַּחֲרַת בְּאֶקְלָם מֵעֵבוֹר הָאֶרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לְבִגְיִי יִשְׁרָאֵל מִן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוֹאֵת אֶרֶץ כְּנָעַן בְּשָׁנָה הַהִיא" (פס' י"ב). אך גם ביהושע לגבי השלו לא נאמר כלום.

בעיה שעולה נוכח פרשנות זו הנה הקושיה על תמיהתו של משה המופיעה במדבר י"א: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי רְגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנֹכִי בְקִרְבּוֹ וְאַתָּה אֲמַרְתָּ בְּשֵׁר אֶתְּנֶן לָהֶם וְאֶכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים: הֲצֹאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם אִם אֵת כֹּל דָּגֵי הַיָּם יִאַסֹּף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם"? (פס' כ"א-כ"ב).
אם משה רבנו כבר נכח בעבר בנס של הבאת שלו לעם כולו (בשמות ט"ז-כשנה לפני אירוע זה), מדוע, אם כן, הוא תמה על היכולת הא-לוקית לעשות זאת שוב?

יש לציין ששאלה זו על דברי משה עומדת בפני עצמה, אפילו אם לא נשווה את האמור בפרקנו לאמור בשמות ט"ז. שהרי גם אם נניח שמשה לא ראה אף פעם נס כמו השלו, עדיין חוסר האמונה שלו ביכולת הא-לוקית להביא בשר לעם כולו הנה בעייתית, בעיקר לנוכח כל הניסים הרבים שראה. רק שבעייתיות זו מתעצמת במיוחד לאור ההשוואה לשמות ט"ז.

היות ואין זה מעיקר דיונינו נזכיר בקצרה וללא עיון מדוקדק את התייחסותם של מספר פרשנים לבעיה העולה מדברי משה, גם ללא קשר לשמות ט"ז.

באופן כללי ניתן לחלק את כל הפרשנויות השונות שנכתבו על דברי משה לשניים: ישנם פרשנים שמבינים את דברי משה כפשוטם.⁸¹ אותם פרשנים מנסים להסביר, כל אחד בדרכו, כיצד יתכן שמשה רבנו תמה על היכולת הא-לוקית להביא בשר לעם כולו. אך ישנם פרשנים שסבירים את דברי משה שלא כפשוטם, ואומרים שמשה רבנו כלל לא מטיל ספק ביכולת הא-לוקית, אלא כוונתו אחרת. כל אחד מפרשנים אלו מנסה, על פי דרכו, להסביר למה, אם כן, התכוון משה בדבריו.

רבי עקיבא, שהבין את שאלת משה רבנו כפשוטה, סבר שאכן משה הטיל ספק ביכולת הא-לוקית, ולכן חטא באירוע זה.⁸² ניתן לחזק את פירושו על ידי תגובת ה' בה טמונה נזיפה: "הֲיָד ה' תִּקְרָא עֲתָה תִּרְאָה הֲיִקְרָא דְבָרֵי אִם לֹא" (פס' כ"ג). אך מן הצד השני פירושו קשה, שכן משה רבנו לא נענש על דבריו הקשים. ר"ע עצמו מודע לקושי זה וטוען כי מכיוון שחטא זה היה רק בינו לבין ה', ולא נגרם בשל כך חילול בעם-לכן משה לא נענש באירוע זה.

רמב"ן, שהבין אף הוא את דברי משה כפשוטם, מסביר שאמנם משה היה מודע ליכולות הא-לוקיות להם היה חשוף עד כה. אך הוא הבין שנס זה דבר שבא בדרך כלל מתוך רצונו של ה' להיטיב עם העם, ואילו משה הבין מדברי ה' הקשים, שהבאת הבשר בפרקנו תבוא מתוך פורענות, לפיכך הבין שהבשר לא יבוא בדרך נס, כי אם בדרך הטבע, ולכן שאל את ה' כיצד ה' יוכל בדרך הטבע להביא בשר לכל העם.⁸³

ראב"ע, גם הוא הבין את שאלת משה כפשוטה, והסביר שמשה תמה היות והוא חשב שה' יעשה ניסים רק במקרה שברצונו להוכיח לעם מיהו נביא ה'.⁸⁴ ודבריו קשים, שכן פעמים רבות נעשו ניסים שלא למטרה זו, כולל הבאת השלו בשמות ט"ז.⁸⁵

האברבנאל באחת מתשובותיו (לאחר מכן הוא מציע תשובה נוספת שעדיפה בעיניו) מסביר שמשה הבין שה' מצרף לו את שבעים הזקנים על מנת שיסייעו לו להביא בשר לעם. לכן משה חשב שה'

⁸¹ דברי רבי עקיבא, תוספתא סוטה פ"ו, ה"ד, (מובאים גם ברש"י לבמדבר י"א, כ"ב), וכן שד"ל, במדבר י"א, כ"א.

⁸² תוספתא סוטה פ"ו, ה"ד, וכך גם מסביר שד"ל, במדבר י"א, כ"א.

⁸³ רמב"ן, במדבר, י"א, כ"ב. ותשובת ה' על פי הבנתו: יד ה' לא תקצר, אני יכול להביא שלום לכל העם בדרך הטבע, וכך היה. ובדומה לכך: אור החיים, במדבר י"א, כ"א-כ"ב, תשובתו השניה ליישוב הקושי. ובדומה לכך רלב"ג לפס' כ"ב שכותב כי משה חשב שעם ישראל אינם ראויים שה' יעשה להם נס. ובדומה לכך רש"י הירש שכותב שמפני שעם ישראל דרשו מותרות, שניתן להתקיים בלעדיהן, גם העם וגם משה לא ציפו שה' יביא להם את מבוקשם בדרך נס-רש"י הירש, י"א, י"ג. רק שהוא מסביר בהמשך שמשה חשב שהוא והזקנים צריכים להביא לעם ישראל בשר.

⁸⁴ ראב"ע, במדבר י"א, כ"א

⁸⁵ ראב"ע מביא בדבריו אף דעה נוספת שלפיה פס' כ"א-כ"ב הנם דברי העם להם מצפה משה כאשר יודיע להם על הבאת הבשר. אך גישה זו רחוקה מפשוטו של מקרא, ולכן לא הובאה בגוף העבודה.

מצפה ממנו ומשבעים הזקנים לתת בשר לכל העם, ועל כך משה תמה: כיצד אצליח להביא בשר לכל העם?⁸⁶ קשה לומר שדברי האברבנאל הולמים את פשוטו של מקרא. ה' אומר בפירוש כי הוא זה שיתן בשר לעם (פס' י"ח). האברבנאל עצמו מודע לקושי שבדבריו וכותב כי משה הבין שה' יתן לעם בשר דרכו- דרך משה שידאג לכך.

יתכן גם להסביר כי תמיהת משה בפרקנו היא דווקא על הבאת דגים צאן ובקר (פס' כ"ב), ולא על הבאת שלו אותה חזה על בשרו. או שתמיהת משה היא דווקא על הכמות המודגשת בפרקנו, ולא על עצם הבאת השלו. היות שבשמות ט"ז ירד שלו, אך בכמות קטנה הרבה יותר.⁸⁷

מן הצד השני, היו פרשנים שניסו להסביר את שאלת משה באופן אחר. על פי דבריהם משה לא התכוון לשאול האם ה' מסוגל לתת בשר לכל העם, ברור שמשה, גדול הנביאים, ידע שה' יכול, אם הוא רוצה, להביא לעם כמות בשר גדולה. פרשנים שניסו לשנות את משמעה הפשוט של שאלת משה ניסו להבין למה בכל זאת משה מתכוון בשאלתו.

היה מי שאמר שכוונת דברי משה לומר לה': הרי כל מה שתביא לעם לא יספק אותם! הבאת הבשר, על פי הבנת משה, לא תצליח לעזור לבעיית העם המתאוה.⁸⁸ כלומר משה לא תמה על היכולת הא-לוקית, אלא על העם. משה חושב כי כל מה שיינתן לעם, ואפילו אם יהיו אלו כמויות אדירות של בשר, לא יספק אותם. תמיד העם ירצה עוד בשר, או שהעם יבקש זנים אחרים של בשר וכדומה. קודם לכן הגדרתי שפירוש זה אינו פשוטו של מקרא, וזאת בגלל תגובת ה' לדברי משה, ממנה נראה כי משה אכן חשב ש"יד ה' תקצר". אך אם היינו מתבוננים אך ורק בשאלת משה- בהחלט היה ניתן לקבל פרשנות זו כפשוטו של מקרא.

הספורנו גם הוא כותב שכוונת דברי משה לומר לה' ששום דבר שה' יביא לעם לא יספק אותם, אך לא בגלל תאוותיהם החומריות, אלא כיוון שכל מטרותם בתלונתם היא לנסות את ה' אם הוא מסוגל לתת לעם בשר, ואם ה' יביא לעם בשר, אז הם ימשיכו לנסות אותו בדבר אחר.⁸⁹ רבי שמעון מסביר שכוונת דברי משה לומר לה' שזהו לא שבח עבורו שהוא מאכיל אומה גדולה על מנת להרוג אותם לאחר מכן.⁹⁰

לאחר שדנו ביישוב הבעיה העולה מדברי משה בייחוד לאור ההשוואה לשמות ט"ז, וגם בלעדיה, נעבור לתשובה השניה שנותנים הפרשנים לכך שהעם מתלונן שהוא רוצה בשר, לאור האמור בשמות ט"ז.

⁸⁶ ותשובת ה', על פי האברבנאל: "היד ה' תקצר"- אני זה שאדאג לעם לבשר, לא אתה. כך גם סובר הרש"ר הירש, ועיין בפירושו לבמדבר י"א, כ"א- כ"ב.

⁸⁷ שתי התשובות הללו הובאו ברוזנסון, דברים במדבר, עמ' 133-134. נושא הכמויות מוזכר גם בדברי הרב מדן במאמרו איפה ואיפה, עמ' 85.

⁸⁸ זוהי דעתו של רבן גמליאל המופיעה בתוספתא סוטה פ"ו, ה"ד. ובדומה לכך: אור החיים, במדבר י"א, כ"א- כ"ב, בדרך הראשונה שלו ליישוב הקושי, ובדומה לכך האברבנאל, בדרך השניה שלו לענות על שאלה זו.

⁸⁹ ספורנו במדבר י"א, כ"ב: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל בלבבם (שם שם יח) הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג ב):

⁹⁰ זוהי דעתו של רבי שמעון המופיעה בתוספתא סוטה פ"ו, ה"ד.

3.2 פתרון שני: היה שלו במשך כל התקופה, אך בכמות שאינה מספקת

ישנם פרשנים המסבירים כי גם השלו התמיד במשך ארבעים שנה.⁹¹ על כך ניתן לשאול: אם אכן לעם ישראל היה שלו כל ארבעים השנה- מדוע הם התלוננו במדבר י"א שהם רוצים בשר? בעלי גישה זו מסבירים שבניגוד למן, שהיו ציוויים מפורטים כיצד ללקוט אותו, והוא הספיק לעם כולו כך שכל אחד יקבל "עומר לגלגלת", השלו- לא הספיק לעם כולו, והוא ירד בצמצום, ורק חלקים מן העם אכלו ממנו.⁹² את פרשנות זו ניתן לבסס על הכתוב בשמות ט"ז. בפרק זה מודגש שהמן נועד להשיב את עם ישראל, והבשר נועד לאכילה של עם ישראל (אך כנראה- הבשר לא ישיב אותם): "בַּיְתָת ה' לָכֶם בָּעָרְב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֶּקֶר לְשִׂבְעַ" (פס' ח'), וכן: "בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֶּקֶר תִּשְׂבְּעוּ לֶחֶם" (פס' י"ב).

זוהי הסיבה שהעם בפרקנו מבקש בשר. כשהעם מבקש בשר אין הכוונה שאין לו בכלל בשר, אלא שהוא מבקש בשר בכמות גדולה על מנת שיספיק לכולם, היות ועד שלב זה הבשר ירד בצמצום, ולא הספיק לכולם.⁹³

על פי גישה זו ניתן להסביר את תמיהתו של משה כך: האם באפשרות הא-לוקית להביא שלו בכמויות גדולות כל כך, באופן שיספיק לעם כולו, ולא כפי שקרה עד עכשיו, שרק חלק מן העם זכה בבשר: "מֵאֵין לִי בָשָׂר לְתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה?" (פס' י"ג).

גישה זו מסתדרת עם פירוט הכתוב על כמויות השלו הגדולות שהגיעו: "הַמִּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֲמֻרִים" (פס' ל"ב). פירוט זה יכול להעיד על כך שזהו החידוש שבפרקנו. וכמו כן גישה זו מתיישבת עם הפסוקים בשמות ט"ז, פס' י"ב- י"ג שמעמידים את המן והשלו זה מול זה, שכן, שניהם נמשכו ארבעים שנה.

אך גם בגישה זו קיימות מספר בעיות. ראשית, בפסוקים ד'- ה' לא כתוב שעם ישראל מתלונן שאין לו מספיק בשר. מקריאה פשוטה של פסוקים אלו נראה שהעם מתלונן בפשטות שאין לו בשר בכלל. וכך גם משתמע מתיאור תלונת העם על ידי משה בפס' י"ג: "... כִּי יִבְכוּ עָלַי לֵאמֹר תִּתֵּן לָנוּ בָשָׂר וְנֹאכְלָה". כמו כן בפתרון הא-לוקי אין איזכור לכך שירד בשר בכמות שתספיק לעם כולו, אלא הדגש הוא על מספר הימים שירד השלו:

"וְאֵל הָעָם תֹּאמֶר הַתְּקַדְּשׁוּ לְמַחֵר וְאֶכְלֶתֶם בָּשָׂר כִּי בְכִיְתֶם בְּאֲזְנֵי ה' לֵאמֹר מִי יֹאכְלֵנוּ בָשָׂר כִּי טוֹב לָנוּ בְּמִצְרַיִם וְנִתֵּן ה' לָכֶם בָּשָׂר וְאֶכְלֶתֶם: לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמִים וְלֹא חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם: עַד חֲדָשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאִפְכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא..." (פס' י"ח- כ')

כמו כן הפסוק בשמות ט"ז, ל"ה שמזכיר את נס המן שהתמיד ארבעים שנה, ללא איזכור של נס השלו- קשה על גישה זו.

⁹¹ רמב"ן לשמות ט"ז, י"ב, מביא את דעת רבותינו, וכותב שזו דעתם. רבינו בחיי, שמות ט"ז, י"ג.

⁹² כדברי רמב"ן בשמות ט"ז, י"ג: "ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו, או שהיה מזדמן לחסידים שבהם, וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו, כי לא יספר בשלו וילקטו המרבה והממעט כאשר אמר במן". בדומה לכך מסביר בעל עקדת יצחק שכותב כי היה להם בשר באופן מדוד, אך הם רצו לאכול הרבה בשר.

⁹³ רמב"ן, שמות ט"ז, י"ב

ובנוסף, על פי גישה זו נצטרך להבין מדוע בשמות ט"ז, דווקא נס המן מתואר באריכות, ואילו תיאור השלו הנו קצר וממצה, הרי לכאורה מדובר על שני ניסים בסדר גודל דומה? רמב"ן התייחס לשאלה זו וכתב: "והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן, כי כל מעשיו הם נפלאים, ותקצר בענין השלו, ויהי בערב ותעל השלו (פרק יג), כי הוא בנוהג שבעולם".⁹⁵ יתכן גם שהאריכות בנושא המן בשמות ט"ז נובעת גם מהציוויים השונים הקיימים ביחס אליו, מה שאין כן ביחס לשלו.⁹⁶

3.3 פתרון שלישי: היה שלו, בחלק מהזמן

את העמדה הזו ניתן להציג כעמדת ביניים, ביחס לשתי הדעות שהצגנו לעיל. על פי דעה זו, מצד אחד הורדת השלו לא התרחשה רק פעמיים, אך מן הצד השני- היא לא התמידה במשך ארבעים שנה בצורה מצומצמת. אלא במשך שנות המדבר לפעמים היה יורד שלו ולפעמים לא,⁹⁷ או שהשלו ירד תקופה מסויימת לאחר פרק ט"ז ואז הפסיק.⁹⁸ ההוכחות והקושיות בכתוב על גישה זו דומות להוכחות והקושיות הקיימות על התשובה השנייה, ולכן אני נמנעת מלמנות אותם כאן שוב.

3.4 פתרון רביעי: אירוע השלו- אירוע חד פעמי

תחת כותרת זו נכלול שני כיוונים מעט שונים. הפרשנות הביקורתית טוענת ששמות ט"ז, ובמדבר י"א מהווים שתי גרסאות שונות לאותו סיפור. לפי גישה זו אין שום בעיה שהעם מבקש בשר במדבר י"א, כיוון שעוד לא היה להם בשר. במדבר י"א, הוא גירסה נוספת לספר את הסיפור של שמות ט"ז, אבל בעצם מדובר על אותו סיפור, והעם קיבל בשר פעם אחת בלבד. לגבי מהו סיפור המעטפת לנתינת הבשר- על כך ישנן שתי גרסאות שונות- זו של שמות ט"ז, וזו של המדבר י"א. בעלי אותה גישה מביאים חיזוק לדבריהם ממזמור ק"ו בתהלים. מזמור המתאר את קורות ישראל:

"וַיִּגְעַר בָּיָם סוּף וַיִּחַרְבּ וַיִּלְיֶכֶם בְּתֵהוֹמוֹת כַּמְדָּבָר... וַיִּכְסּוּ מַיִם צְרִיקָה אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתֵר... מִהָרֹו שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חָפוּ לַעֲצָתוֹ: וַיִּתְּאוּ תֵאֵנָה בַּמְדָּבָר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישִׁימוֹן: וַיִּתְּנוּ לָהֶם שְׁאֲלָתָם וַיִּשְׁלַח רְזוֹן בְּנִפְשָׁם: וַיִּקְנְאוּ לְמִשְׁחָה בְּמַחְנֵה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה': " (פס' ט' ט"ז).

על פי הרצף שבמזמור העם התאוה תאוה זמן קצר לאחר קריעת ים סוף, בדומה למסופר בשמות ט"ז, ולא בשלב מאוחר יותר של הנידודים במדבר, כפי שמתואר במדבר י"א. יש לציין שהלשון "תאוה" כלל לא מופיעה בשמות ט"ז, וכמו כן בהמשך המזמור בתהלים אין איזכור

⁹⁵ רמב"ן, שמות ט"ז, י"ב. ובדומה לכך רבנו בחיי, שמות ט"ז, י"ג: "אבל מפני שהיה הפלא גדול במן יותר מאד שנוצרה להם יצירה חדשה בשמים לכך הזכיר הפלא הזה לבדו כי עמד להם ארבעים שנה, אבל השלו שהיה בא להם כאלו בענין הטבע והמקרה כענין הרוח כענין שבאר במקום אחר: (במדבר יא, לא) "ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים", לא חשש להזכירו."
⁹⁶ לא מצאתי מקור לכך.

⁹⁷ זוהי דעתו של רמב"ן, שמות ט"ז, י"ב: "על דרך הפשט היו כל מעשה השלו לעתים, והמן שהיה חיותם היה להם תמיד". וכן דבריו במדבר י"א, ד': "ויאמרו מי יאכלנו בשר - כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום, אף על פי שאכלו ממנו פעמים רבות...".

⁹⁸ כך ניתן להבין מדבריו של בעל הטורים בפירושו לשמות ט"ז, י"ג: "הכא ותעל השלו. ואידך ויאספו את השלו (במדבר יא לב). לומר שגם בכאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלונו עליו". מהמילה "שפסק" ניתן להבין שהשלו ניתן תקופה מסוימת והפסיק, אך גם ניתן להבין שהשלו ניתן יום אחד והפסיק. אנו הסברנו כדעה הראשונה.

לאירוע נוסף הקשור לבשר.⁹⁹ אם כן: על פי תהלים ק"ו היה אירוע אחד הקשור לבשר, וזה אירוע בשמות ט"ז, ומופיעים בו פריטים הלקוחים מבמדבר י"א. גם מזמור ע"ח בתהלים מחזק, לכאורה, דעה זו:

" בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירָם וַיַּצֵּב מַיִם כְּמוֹ גֵד: וַיִּנְחַם בְּעֵינָיו יוֹמָם וְכָל הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ: יִבְקַע צָרִים בְּמַדְבָּר וַיִּשְׁקֵךְ בְּתַהֲמוֹת רֶבֶה: וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסְּלַע וַיּוֹרֵד כְּנַהֲרוֹת מַיִם: וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא לוֹ לַמְּרוֹת עֲלִיוֹן בְּצִיָּה: וַיִּנְסוּ אֶל בְּלִבָּם לְשַׁאֵל אֶכָּל לִנְפְשָׁם: וַיִּדְבְּרוּ בְּאַלְהֵים אֲמָרוּ הַיּוֹכֵל אֶ-ל לַעֲרֹךְ שְׁלַחֵן בְּמַדְבָּר: הֵן הִכָּה צוֹר וַיִּזְוְבוּ מֵיָם וּנְחָלִים יִשְׁטַפוּ הַגַּם לָחֵם יוֹכֵל תַּת אִם יָכִין שְׁאֵר לַעֲמוֹ: לָכֵן שָׁמַע ה' וַיִּתְעַבֵּר וְאֵשׁ נִשְׁקָה בְּיַעֲקֹב וְגַם אֵף עָלָה בְּיִשְׂרָאֵל: כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בְּא־לֵקִים וְלֹא בְּטַחוּ בִּישׁוּעָתוֹ: וַיִּצּוּ שְׁחָקִים מִמֶּעַל וַדְּלַתִּי שְׁמַיִם פָּתַח: וַיִּמְטֵר עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיִּדְגּוּ שְׁמַיִם נָתַן לָמוֹ: ... יִסַּע קָדִים בְּשָׁמַיִם וַיִּנְהַג בְּעֵזוֹ תִימֹן: וַיִּמְטֵר עֲלֵיהֶם כַּעֲפָר שְׁאֵר וּכְחוֹל יָמִים עוֹף כָּנָף: וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחְנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁפָּנָתִיו: וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁבְּעוּ מְאֹד וַתֵּאָוֹתָם יָבֵא לָהֶם: לֹא זָרוּ מִתֵּאָוֹתָם עוֹד אֶכְלָם בְּפִיהֶם: וַאֲף אֶ-לֵקִים עָלָה בָהֶם וַיִּהְרַג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחֹרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ: " (פסוקים י"ג-ל"א).

גם על פי מזמור ע"ח נראה שהמשורר מזהה בין האירוע המתואר בשמות ט"ז, לבין האירוע המתואר בבמדבר י"א. מדובר על האירוע בו ניתן לעם לחם ובשר, שאירע לאחר קריעת ים סוף והבשר ניתן שם בכמויות גדולות, וה' הרג בהם.

נציין כי על פי מזמור ע"ח בתהלים עולים קשיים נוספים לגבי הרצף כפי שמתואר בספר שמות. (לדוגמא: במזמור הוצאת המים מן הסלע, קודמת למן ולשלו, ובשמות- סדר ההתרחשות הנו הפוך). לאור זאת ניתן להקשות בכלל על עצם על הניסיון להביא הוכחות לסדר הקורות בבמדבר ממזמורי התהלים. מזמורי התהלים הנם שירה, ואינם מנסים לתאר את ההיסטוריה כפי שהתרחשה, אלא תפקידם לתת לנו נקודת מבט אחרת על ההיסטוריה, כמו מציאת נקודות עומק זהות ואיחודן, בהנחה שההיסטוריה עצמה כבר ידועה לכל קורא.

חיזוק נוסף לכך שאירוע קברות התאוה התרחש בשנה השניה, לאחר התזוזה מהר סיני, ולא מיד לאחר יציאת מצרים, ניתן להביא מפרשת מסעי. ראשית ברשימת המסעות שבפרשת מסעי מוזכר מדבר סין, (ששם, על פי שמות ט"ז, התרחשה התלונה של עם ישראל על כך שהם רעבים, ושם הם קיבלו את המן ואת השלו), וכמו כן ישנו תיאור מסע נפרד, לאחר עזיבת מדבר סיני, לקברות התאוה: "וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיִּחְנוּ עַל-יַם-סוּף: יָא וַיִּסְעוּ מֵיַם-סוּף וַיִּחְנוּ בְּמַדְבַּר-סִיִּן... וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִם וַיִּחְנוּ בְּמַדְבַּר סִיִּי: טז וַיִּסְעוּ מִמַּדְבַּר סִיִּי וַיִּחְנוּ בְּקִבְרֵת הַתְּאוּהָ... " (במדבר ל"ג, י"ז-י"ז) בכל אופן הגישה שהצגנו עד כה מסבירה שאירוע השלו אירע פעם אחת. ועל פי דבריהם, מזמורי התהלים מחזקים את הדעה שאירוע השלו אירע מיד לאחר ביציאה ממצרים- בשמות ט"ז, וככל הנראה במדבר י"א משמר מסורת שונה לאותו אירוע.

גם ליכט סובר שאירוע השלו אירע פעם אחת. אך על פי דבריו, על פי המסורת של במדבר י"א, מתן השלו אכן התרחש בפועל רק בפרק זה במדבר: "ונראה שלפי המסורת של פרשתנו ניתן להם השלו בקברות התאוה בלבד".¹⁰⁰

ליכט אומר כי צריך להבין מדוע נתינת השלו מתוארת בפרק ט"ז בשמות, אם אכן היא התרחשה בפועל רק בבמדבר י"א? ליכט משאיר זאת ב"צריך עיון", אך אם היינו מצודדים בעמדותיו היינו

⁹⁹ ועיין על כך באיבלמן, פירוק והרכבה בסיפור קברות התאוה, עמ' 1.

¹⁰⁰ ליכט, במדבר, עמ' 28, פס' כ"א.

יכולים לענות לו כי יתכן ששמות ט"ז מתעד מסורת שונה, לפיה בניי קיבלו את השלו בשלב מוקדם יותר. ליכט עצמו מוסיף, כי אם נסביר את הדברים באופן זה גם תמיהת משה שבפס' כ"א- כ"ב תהיה מובנת לנו, שהרי, על פי גישה זו, משה מעולם לא ראה שלום שיוורדים ומספיקים לעם כולו.

באופן מפתיע, גישה מאוד קרובה לגישתו של ליכט ניתן למצוא גם בקרב פרשני המקרא. פירושו של ר' יוסף בכור שור, מזכיר מעט את הגישה הביקורתית שהובאה לעיל. בפירושו לשמות ט"ז, י"ג ריב"ש כותב כך:

ויהי בערב ותעל השליו- כמדומה אני שזה שליו של 'בהעלתך' (ראה במדבר י"א, ל"א- ל"ב), אלא שאגב שדיבר במן, דיבר בשלו. תדע, דאי ראה משה שבא להם שליו פעם אחת והספיקם (בפסוקנו), היאך יאמר "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם" (במדבר י"א, כ"ב)?

על פי ר' יוסף בכור שור בשמות ט"ז העם קיבל רק מן, ולא קיבל שלו. ואת השלו עם ישראל קיבל רק במדבר י"א. למרות זאת הכתוב הזכיר בשמות ט"ז את הבשר שבניי עתידים לקבל במדבר י"א. ומדוע? על כך ריב"ש לא עונה, אך ניתן לענות בשם ר' יוסף בכור שור כי יתכן לומר שיש בפרק ט"ז בשמות, שמהווה את פתיחת חיי עם ישראל במדבר, מעין הקדמה לאופנים השונים באמצעותם יקבלו בניי מזון במדבר.¹⁰¹

על פי גישה זו גם מובן מדוע העם מבקש בשר, היות והוא אף פעם לא קיבל בשר. כמו כן, תמיהתו של משה יותר מובנת (אם כי עדיין קשה, כפי שהסברנו לעיל). משה באמת לא זכה לראות אף פעם כיצד ה' מספק בשר ל"ש מֵאוֹת אֶלְפֵי" איש, כדבריו (פס' כ"א).

אמנם ריב"ש מיישב את הסתירות בין שני המקורות באופן מעניין, אך על פי עניות דעתי פירושו אינו מתיישב עם פשט הפסוקים בספר שמות. בשמות ט"ז עניין הבשר חוזר מספר פעמים בפרק, ולא רק כהערת אגב בפתרון שניתן לעם בפסוקים י"ב- י"ג, שאולי היה ניתן לשייכו כהערה לגבי העתיד. הבשר מוזכר בפס' ג'- בו העם מדבר על בשר, וגם בפס' ח'- משה רבנו מזכיר בשר ולחם. קשה לומר ששילבו את נושא הבשר בכל הפרשה שבשמות, על מנת לומר שבעתיד הם יקבלו בשר. אם אכן כך היו הדברים, נושא הבשר היה מופיע בשמות ט"ז רק כהערת אגב, ולא כחלק אינטגרלי מהפרק כולו. וכמו כן לא היו משלבים בדברי ה' עצמם שני פתרונות שניתנו במרחק זמן של כשנה זה מזה.

¹⁰¹ נביא דברים בשם אומרם: להסברו של ריב"ש נחשפתי בשיעורו של יהונתן יעקובס, והוא זה שניסה להסביר על פי ריב"ש את הצורך של הכתוב בשמות ט"ז להזכיר את הבאת הבשר שתתרחש מאוחר יותר, למסקנה זו הוא הגיע על פי עיון במכלול פירושי ריב"ש לפרקים ט"ז- י"ז בשמות.

4. תגובתו החריפה של ה' לתלונת העם שבפרקנו- על מה ולמה?

בפתיחת חלק זה של העבודה, חשוב לציין ששאלה זו קשורה לשאלה בה עסקנו בפרק הראשון בעבודה, והיא השאלה **למה משה נשבר** דווקא בתלונת הבשר של עם ישראל שבפרקנו. לתשובה זו ענינו תשובה מסוימת בפרק הראשון, ונסתפק בכך. בחלק זה של העבודה ננסה לדון **בתגובה הא-לוקית** החריפה לתלונה, הלכאורה, "רגילה" של עם ישראל. אך בהחלט ניתן להשתמש בחלק מהתשובות שניתן לשאלה בפרק זה, על מנת להסביר גם כן את תגובתו של משה.

הצגת הבעיה

את השאלה השנייה הצגנו לעיל,¹⁰² אך כעת ברצוני להרחיב מעט את השאלה ולחדדה. לכאורה התלונה המתוארת בפרקנו מאוד דומה לתלונת העם בשמות ט"ז: **בְּשָׂמֹת הָעָם מִתְלוֹנֵן בְּלִשׁוֹן זֶה: " ... מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבְּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לְשֶׁבַע פִּי הוֹצֵאתֶם אֶתֵּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב: "** (שמות ט"ז, ג').

ובפרשתנו העם בוכה ואומר: **"...מִי יֶאֱכֹלֵנוּ בְּשָׂר: זְכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם ..."** (במדבר י"א, ד'-ה').

הדמיון הלשוני- מעיד גם על הדמיון בתלונה. בשני המקרים עם ישראל מזכיר את מצרים, בשני המקרים עם ישראל מזכיר את הבשר, ובשני המקרים נראה כי עם ישראל רוצה גם לאכול בשר. לאור זאת מפתיע לגלות את ההבדל הגדול בתגובה הא-לוקית לשני האירועים הללו.¹⁰³ בשמות ט"ז העם קיבל את מבוקשו, וקיבל את המן בבוקר, ואת השלו בערב. אין שום ביקורת מפורשת בכתוב לתלונת העם.¹⁰⁴ לעומת זאת, במדבר י"א העם אמנם קיבל את מה שביקש, אך קיבל זאת מתוך כעס, ובסופו של דבר נענש באופן קשה על תלונתו.¹⁰⁵ מה פשר ההבדל הכל- כך גדול בתגובות הא-לוקיות לשתי תלונות שנראות, במבט ראשוני, דומות זו לזו?

¹⁰² בעמ' 22.

¹⁰³ בהנחה שאכן מדובר בשני אירועים שונים, שלא כדעת המבקרים, ושלא כדעתו של ריב"ש שהוזכרו לעיל בעמ' 27-29.

¹⁰⁴ אמנם על פי רש"י לשמות ט"ז, ז' כן יש ביקורת כלפי בקשת העם לשלו. ואלו דבריו: "ובקר וראיתם - ... אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם **ובשר יתן, אך לא בפנים מאירות יתננה לכם, כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה**, והלחם ששאלתם לצורך, בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חיבה בבקר...". אך קשה למצוא לדברי רש"י אלו ביסוס בכתוב בשמות ט"ז. יתכן שרש"י שאב את "אוירת השלוי" של במדבר י"א, והשליך אותה גם על שמות ט"ז.

¹⁰⁵ לעונש המוות המפורש בכתוב ניתן לתת הסברים שונים. יתכן שזהו עונש משמים במובן הפשוט של הדברים- ה' הכה בעם כעונש על תאוותם המופרזת- ברויאר, קברות התאוה, עמ' 178, וכן רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 36. אך יתכן שניתן לראות בעונש תוצאה טבעית. אם נסביר שזוהי תוצאה טבעית, ניתן להסביר אותה בשלושה כיוונים: הספרי (צ"ז) מסביר כי השלו "נפל" על ראשי העם, וחלק מהעם נהרג בגלל אכילת הבשר, אך חלק מהעם נהרג בגלל השלו שירד על ראשו. כיוון נוסף שניתן להציע הנו, שמה שגרם למוות הנה ההתנפלות על השלו, ואכילה מופרזת ממנו, בעוד שקיבת העם לא הייתה רגילה לכמויות שכאלה. בדומה למה שקרה לפליטי השואה לאחר ששחררו - מדן, איפה ואיפה, עמ' 85. או שהעם מת כתוצאה ממחלה שפרצה בעקבות כמויות בשר ענקיות שהיו במחנה, ללא אפשרות של העם "להשתלט" על הכמויות הללו. גרנות, תלונות במדבר, עמ' 8.

יישוב הבעיה

לשאלה זו ניתן לתת תשובות שונות. מהן תשובות שמתוך ההשוואה בין הפרקים, ימצאו את השונה ביניהם, על מנת להצדיק את התגובה הא-לוקית השונה, ומהן תשובות שמתוך עיון בפרק שלנו עצמו, ינסו לנסות ולהבין מה כל כך חמור בתלונת העם הנוכחית, שבגללה העם נענש במוות.¹⁰⁶

מכיוון שהאופן שבו הצגנו את הבעיה לעיל היה הצגתה לאור ההשוואה לשמות ט"ז, נתחיל להציג תשובות שונות לבעיה שהצגנו דווקא דרך מציאת ההבדל שבין שני המקורות. לעניות דעתנו, ניתן לצרף כמה תשובות ביחד, ובדרך כלל אין התשובות סותרות זו את זו, אלא בעיקר מוסיפות זו על זו.

4.1 יישוב הבעיה דרך עיון משווה לשמות ט"ז

4.1.1 ההבדל- העיתוי

האברבנאל סובר שההבדל בין התגובות הא-לוקיות על שתי התלונות הדומות- זו של שמות, וזו של במדבר- נעוץ בעיתוי בהן הן נאמרו:

"והנה נתחייבו עתה בעונש הגדול הזה ולא נתחייבו כן בפעם הראשונה ששאלו הבשר לפי שהשאלה ההיא היתה קודם מתן תורה וקודם ירידת המן ולא נשלמו עדיין באמונות הא-לקיות. אבל אחרי שירד להם המן מזון נכבד מאד ושעמדו בסיני וראו את מעשה ה' כי נורא הוא והיה ארון הברית לפנייהם וענן כבודו עליהם ואש מן השמים ירד על זבחייהם לא היה ראוי שיספקו בהשגחתו ולא ביכלתו כ"ש שכבר נתן להם פעם אחרת את השלו. ואיך אמרו עתה מי יאכילנו בשר. הנה מפני זה נתחייבו כאן עונש ולא בראשונה."¹⁰⁷

ככל הנראה, הנחת הבסיס של האברבנאל היא, שאין הבדל מהותי בין התלונה של העם בשמות ט"ז, לבין התלונה של העם במדבר י"א. על פי האברבנאל, מה שהכתיב את התגובה הא-לוקית השונה בשני המקרים הללו, הייתה מערכת הציפיות של ה' מהעם בכל אחד מהמקרים. הציפיות של ה' מהעם באירוע המתואר במדבר י"א, שונות מהציפיות שהיו לה' מהעם באירוע המתואר בשמות ט"ז. הסיבה לכך היא, שבשמות, העם היה עוד לפני מעמד הר סיני, עוד לא חזה בפלא המן, מה שגרם לכך שעם ישראל עוד לא היה שלם באמונה שלו בה', ביכולתו, בתורתו וכו', ולכן ה' לא העניש את העם על תלונתו. אך במדבר י"א העם היה לאחר מעמד הר סיני, הם כבר קיבלו את המן, הם זכו שארון הברית ילך לפנייהם, ושענן ה' ינחה אותם, הם כבר זכו במשכן על כל המשתמע

¹⁰⁶ ככל הנראה, על פי פשט הכתובים, לא כל העם נענש במוות, אלא רק החוטאים. הכתוב עצמו מדגיש כי מי שמות אלו הם רק המתאווים: "כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעָם הַמֵּתְאָוִים" (פס' ל"ד). וכמו כן כתוב: "וַיִּזַּךְ ה' בְּצַעַם מִכָּה רַבָּה מְאֹד" (פס' ל"ג) - לא נכתב ויך את העם, אלא "ויזך... בעם"- מכאן ניתן להבין שהי היכה חלק מהעם- על פי ליכט בפירושו לפסוק זה. וכך גם מסביר רמב"ן: "וטעם עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא - שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל החדש לרוב מאד, עד שיקוצו בו ויהיה להם כדבר נתעב וזר שאיננו נאכל. ועל דרך הפשט כן היה, כי ביום הראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאווים תחלה, הם האספסוף אשר בקרבו. גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו (פסוק ד) מי יאכילנו בשר, ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו (פסוק ז) אכלו ממנו חדש ימים, והיה להם לזרא וזרקו החמורים אשר נשארו להם ממנו. (רמב"ן, במדבר י"א, כ'). וכן רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 33-34: אמנם נאמר: "ויזך ה' בעם מכה רבה מאד" (פס' ל"ג), אך אחר כך הכתוב מדגיש: "כי שם קברו את העם המתאווים" (פס' ל"ד). כלומר: בעונש יש מימד לאומי, אך רק בפועל נענשו רק מי שהיה קשור ישירות לחטא. על פי הכתוב: "הממעית אסף עשרה חמורים" (פס' ל"ב) ניתן להבין כי היו "ממעטים", והיו גם אחרים שלקחו כמויות גדולות יותר. ובדומה לכך רש"י לפס' כ': "עד חדש ימים - זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה, וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם, כך היא שנויה בספרי, אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלושים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם". הפירוש המדרשי שמביא רש"י, אינו רחוק מפשוטו של מקרא, על פי דבריו היו בעם אנשים בדרגות שונות של חטא. וכל אחד קיבל עונש מעט שונה.

¹⁰⁷ אברבנאל, במדבר י"א.

מכך- לפיכך ה' ציפה מהעם להאמין כי ה' "מסוגל" להביא להם בשר, מה גם שהעם כבר ראה שה' מסוגל לכך בגלל שכבר ניתן להם בעבר שלו (בשמות ט"ז).¹⁰⁸

גם הרב סמט במאמרו מתייחס לשאלת העיתוי כאחד מהגורמים להבדל בתגובה הא-לוקית לשתי התלוונות הללו. על פי דבריו, בשמות ט"ז-ז מדובר על תקופה הסמוכה ליציאת מצרים. התיארוך בפרק "חמשה עשר יום לחידוש השני לצאתם מארץ מצרים" (פס' א') חושף כי מדובר על נקודת זמן של חודש אחד בלבד לאחר שעם ישראל יצאו ממצרים. הציפיות מהעם בתקופה זו נמוכות. העם אינו רגיל בחיי החרות החדשים בהם הוא נמצא, וכל קושי מעורר את תלוונותו. בבמדבר י"א, אנו נמצאים לאחר נסיעת עם ישראל מהר סיני, שהתרחשה, על פי האמור בפרק י': "בשנה השנית בחידוש השני בעשרים בחידוש" (פס' י"א). כלומר כשנה לאחר צאתם ממצרים. פחות משנה לאחר מעמד הר סיני, וזמן קצר לאחר חנוכת המשכן. לאור זאת הציפיות מהעם בשלב זה היו גבוהות יותר.¹⁰⁹

4.1.2 ההבדל- בתוכן התלוונות

4.1.2.1 רעב מול תאוה

פרשנים אחרים ניסו למצוא גם את ההבדל שבתוכן של שתי התלוונות הללו. אם מתבוננים בכתוב, בשמות ט"ז ברור מלשון הפסוק שהעם חשש שמא ימות ברעב: "ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב" (פס' ג'). הבשר המוזכר בדברי העם תפקידו להסביר מדוע העם היה מעדיף למות במצרים מאשר לצאת למדבר. כלומר העם מבקש בעצם מזון. הוא נמצא בבעיה אובייקטיבית. אין לו אוכל. לעומת זאת, בבמדבר י"א העם כבר לא רעב. יש לו את המן, שהכתוב מעיד על טובו, לפיכך העם התלונן על חסרון הבשר בלבד. דבר זה מודגש בדברי העם שמשווה בין הבשר שהוא מתאוה לקבל, לבין המן שהוא מקבל: "ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו" (פס' ו'). העם בעצמו מודה שאין הוא עלול למות ברעב. הרי יש לו את המן, ובכל זאת הוא רוצה גם בשר. את אותו רצון של העם במותרות מיטיב הכתוב לתאר בתור תאוה: "והאספסוף אשר בקרבם התאוה תאוה" (פס' ד').¹¹⁰ את החשש של העם שמא ימות ברעב-ה' מקבל, ומספק לעם את חסרונו, אך על התאוה המוגזמת של העם לבשר בעוד יש להם את המן-ה' כועס, ומעניש אותם על כך. התאוה לבשר זו כבר בעיה לגמרי אחרת, זוהי בעיה פסיכולוגית-סובייקטיבית של העם. על פי הרב סמט, הסיבה שתאוה זו כה חמורה בעיני ה' היא

¹⁰⁸ כפי שניתן להבין על פי האברבנאל בקטע זה, החטא של העם בבמדבר י"א היה בחוסר האמונה שלו שה' מסוגל להביא להם בשר. ועיין על כך להלן בעמ' 33-34.

¹⁰⁹ הרב סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 173. רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 38, מוסיף כי בתלוונות בשמות בכלל ובולטת הלשון "ניסיון". לעומת ספר במדבר שם לא מופיעה הלשון "ניסיון" ביחס לתלוונות. המילה ניסיון בשמות משמעה הן שה' מנסה את עם ישראל אם יקיים את המצוות, והן שהעם מנסה את ה' אם יספק את צרכיו החומריים במדבר. יש כאן תהליך של לימוד הדדי. בספר במדבר לא מופיעה הלשון "ניסיון" היות והיה מצופה מן העם שיעבור את שלב "הנסיון". שכבר ילך אחרי ה' כבני חורין, בעלי חיים עם משמעות דתית, ולא כך קרה. דברים אלו של רוזנסון מתקשרים להבדל עליו דיברנו בגוף העבודה, בין הזמן בו נאמרו התלוונות בספר שמות, לבין הזמן בו נאמרו התלוונות בספר במדבר.

¹¹⁰ ברויאר, קברות התאוה, עמ' 165. שם הרב ברויאר גם מזכיר בדבריו שתי תלוונות נוספות של עם ישראל- בשמות י"ז, א'-ז', ובמדבר כ', ב'-י"ג. בשני המקומות הללו עם ישראל ביקש מים, מתוך חשש קיומי- שמא ימות בצמא, ולכן ה' נענה לבקשות הללו, והוציא להם מים מן הסלע. ועיין גם סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 173. ועיין גם רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 37. ועיין רמב"ן לפס' ד' שכותב: "וטעם והאספסוף אשר בקרבם התאוה תאוה - שלא היה להם חסרון במדבר, כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים שונים בטעם חשוב מאד כאשר יספר, אבל המשילו בנפשותם תאוה רבה כמתאווים לאכול הפחמים והעפר והמאכלים הנבאשים"

שהיא מבטאת את נמיכות הרוח של העם. יש פה נסיגה רוחנית מכל מה שעבר העם עד כה מחד, וחוסר עניין בחזון העתיד של כניסה לארץ המובטחת.¹¹¹

4.1.2.2 תלונה מול בכי

עניין נוסף שיכול להיות קשור לפער שבין התגובות הא-לוקיות בשמות ובמדבר קשורות לסמנטיקה שבה מתוארות כל אחת מהתלונות. בשמות ט"ז לשון הכתוב היא שהעם **מתלונן**: **"וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר" (פס' ב')**. וכן: **"ויבקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלנתיכם על ה' ונחנו מה פי תלינו עלינו" (פס' ז')**. (וכן בפס' ח' ה"תלונה" מופיעה שלוש פעמים, ומופיעה גם בפס' ט' ו- י"ב), ואילו במדבר י"א העם בוכה: **"...ויבכו גם בני ישראל ויאמרו.. (פס' ד') (וכן בפסוקים י', י"ג).** תלונה ובכי נובעים משני מקומות שונים בנפש האדם. תלונה נובעת מכעס, ממירמור, ואילו בכי נובע מיאוש.¹¹² המילה בכי מופיעה בתלונה נוספת בספר במדבר, הלא היא תלונת העם שלאחר דברי המרגלים. ניתן לומר שהלשון "בכיי" המופיעה בחטא המרגלים, תומכת בפירוש זה: **"ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר... ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" (במדבר י"ג, ל"ב- י"ד, א')**. גם שם העם מיואש, ולא מאמין ביכולתו של ה' לסייע לו לכבוש את הארץ. אך מן הצד השני מיד לאחר תיאור בכי העם בחטא המרגלים מתואר כי הם התלוננו: **"וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו" (במדבר י"ד, ב')**. אם כן, אולי האבחנה בין שתי הלשונות אינה מספיק מבוססת הכתוב. אך אולי ניתן לומר, שהתלונה של העם במרגלים נובעת, לאור הבכי שקדם לה, מייאוש, ואין בכך קושיה על האבחנה שצינו. אם נקבל את ההבנה שבכי העם מעיד על יאוש, נגיע למסקנה כי בכיו של העם במדבר י"א מעיד על כך שהעם לא מאמין שה' יכול לתת לו בשר, ולכן הוא מיואש ובוכה. וזאת, בניגוד ללשון "תלונה" שבשמות ט"ז בה העם אמנם ממורמר על כך שאין לו אוכל, אך הנחת הבסיס שלו היא שה' יכול לדאוג למחסורם, ומשום כך התלונה במדבר י"א חמורה יותר. על לשון ה"בכיי" שמשקף חוסר אמון של העם ביכולת הא-לוקית מעירים פרשנים שונים, וכך כותב אור החיים:

כי בכיתם וגו'. משמע כי יקפיד ה' על הבכי וצריך לדעת מה כיעור יש בבכי מצד עצמו, ונראה כי טעם ההקפדה הוא לצד שהבכי יורה על חסרון המוחלט בשלילת ההשגה שאם לא כן היה להם לשאול מהי כבן השואל מאביו את אשר תאווה נפשו, וממה שבכו יורה כי הדבר מוחלט אצלם כי ה' אין לו כח ח"ו לתת שאלתם, והוא מה שדקדק לומר מי יאכילנו לומר אין מי שיוכל עשות דבר זה... וזו כפירה ביכולת היכול על כל ברוך הוא...¹¹³

יש לשים לב, כי פרט ללשון "ויבכו", מבסס אור החיים את דבריו גם על לשונה של תלונת העם: **"מי יאכילנו בשר" (התלונה אינה: "תנו לנו בשר", כפי שאומרים, לדוגמא, העם בשמות י"ז: "תנו לנו מים ונשתה" (פס' ב'), אלא: "מי יאכילנו בשר" (אמירה זו על פי אור החיים מתפרשת כשאלה**

¹¹¹ סמט, מנהיגות במשבר, עמ' 173. ובדומה למה שכתבנו לעיל בעמ' 16-17 על הסיבה מדוע "נפלה רוחו" של משה דווקא באירוע זה.

¹¹² רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 37.

¹¹³ אור החיים, במדבר י"א, י"ח. ובדומה לכך האברבנאל, במדבר י"א: **"ולהגדיל פשעם אמרו מי יאכילנו בשר אחרי שאנחנו במדבר הזה והכחישו בזה יכולת הש"י ולזה לא אמרו למשה תנה לנו בשר ונאכלה כי היה דעתם שלא יספיק לזה היכולת הא-לקי ולכן היו בוכים כי האדם לא יבכה אלא מה שאי אפשר תקנתו".** וכן האלשיך, במדבר י"א, כ': **"עוד אפשר כיוון באומרו כי בכיתם וכו'. לומר, כי הנה דרך המתאוה דבר ומבקש מאדונו או אביו, כי ישאל תחלה. ואם לא יותן לו, אז יבכה, בראותו כי תוחלתו נכזבה. אך הבוכה טרם ישאל, הוא כי מתחלה גמר בלבו כי אזלת יד מבוקשו, כי אין לאל יד אדונו לתת לו, על כן טרם יענה הוא בוכה."**

רטורית של העם שמשמעה: אין מי שיכול להאכיל אותנו בשר.¹¹⁴ על הבנתו של אור החיים למילים: "מי יאכלנו בשר" ניתן גם כן לדון. כיוון שניתן לטעון שהלשון "מי יאכלנו" משמעה משאלת לב של העם, בדומה לאופן שבו מתנסח דוד המלך באומרו: "וַיִּתְאַוּ דָּוִד וַיֹּאמֶר מִי יִשְׁקֵנִי מֵיִם מִבְּאֵר בְּיַם לַחֵם אֲשֶׁר בְּשָׁעַר" (שמו"ב, כ"ג, ט"ו).¹¹⁵ (מעניין שגם אצל דוד מופיע הפועל להתאוות, כמו בפסוק ד' שבפרקנו. ולא נדון במשמעות דברים אלו במסגרת עבודה זו).

בעקבות "דו משמעות" זו, ר' יצחק קארו מסביר שמשה הבין שבני בדבריהם "מי יאכלנו בשר" התכוונו לומר: הלוואי שיהיה מישהו שיביא לנו בשר, ואילו ה' הבין שמדובר פה על אמירה כי אף אחד (כולל ה') לא יוכל לתת לעם את מבוקשם:

"...ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע-... מי יאכלנו בשר יש בו אחד משני הבנות, אחת שהיה להם תאוה לאכול בשר, השניה שחוץ מן התאוה, היו חושבין שאין יכולת בהשי"ת לתת להם בשר, וזהו שאמרו מי יאכלנו בשר, כלומר אין יכולת בשום נמצא ואף הבורא לתת להם בשר, והקב"ה הבין האמת כמו שאמר אסף [תהלים עח יז - יח] וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם, אמרו היכול אל לערוך שלחן במדבר, ולכן חרה אף יי' מאד שהיו מינים, אבל משה לא הבין אלא פשט הענין שהיה להם תאוה לאכול בשר ואין להם, ולזה בעיני משה רע לבד...¹¹⁶

ר' יצחק קארו מבסס את האופן בו ה' מבין את דברי העם גם על מזמור ע"ח בתהלים: "וַיִּנְסוּ אֶל בְּלִבָּם לְשָׂאֵל אֶכֶל לְנַפְשָׁם: וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵי-לִקְיָם אֲמָרוּ הַיּוֹכֵל אֵל לְעַרְךָ שְׁלַחן בְּמִדְבָּר" (פס' י"ח- י"ט). מפסוקים אלו נראה כי אסף המשורר הבין, שבתלונה זו של עם ישראל מקופל חוסר האמון שלהם כי ה' מסוגל לתת להם אוכל במדבר. וזאת כמובן, מתוך הנחתו של ר' יצחק קארו, שהפסוקים במזמור ע"ח מתייחסים לאירוע שבמדבר י"א, ולא לאירוע של שמות ט"ז, דבר שאינו מובן מאליו.¹¹⁷

יתכן שניתן להביא חיזוק נוסף לשיטה זו שהבכי משקף את אי אמונתם ביכולתו של ה' להביא להם בשר, גם מה"כתובת" אליה מיועדת כל אחת מהתלונות- זו של שמות, וזו של במדבר. בשמות נכתב בפירוש שעם ישראל מתלוננים על משה ועל אהרון: "וַיִּלּוּנוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן... (שמות ט"ז, ב'), ואילו במדבר עם ישראל בוכה "מי יאכלנו בשר" (במדבר י"א, ד'), מבלי להפנות את תלונתו כלפי משה ואהרון דווקא.¹¹⁸ מכך משתמע שתלונתם אינה מופנית דווקא כלפי משה ואהרון, אלא גם (או רק) כלפי ה'.

רק נעיר, שעל פי פשט הכתוב, מי שמטיל ספק ביכולת הא-לוקית, הוא דווקא משה רבנו באמרו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אֹמְרָת בְּשֶׁר אֲתֵן לָהֶם וְאָכְלוּ חֵדָשׁ יָמִים: הֲצֹאן וּבָקֵר? שְׂחַט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֶאֱסֹף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם" (פס' כ"א-

¹¹⁴ וכן האלשיך, במדבר י"א, כ': "... שהייתם מהרהרים ביכולתו יתברך, כמאמר המשורר (תהלים עח יט) אמרו היכול אל לערך שלחן במדבר. וזהו אומרו מי יאכלנו כלומר היש מי יאכלנו בשר... וכן ספורנו לבמדבר י"א, ד': "מי יאכלנו בשר. לנסות אם יכין שאר לעמו כאשר העיד המשורר באמרו וינסו א-ל בלבבם לשאול אוכל לנפשם" (שם ה, יח):

¹¹⁵ "קפצתי" עד דוד המלך היות ובתלונות העם מצאתי רק את הלשון "מי יתן מיתנו ביד ה' בארץ מצרים (שמות ט"ז, ג'), והצירוף "מי יתן" הנו בבירור ביטוי שמשקף משאלת לב, ואילו במדבר י"א אין את הביטוי "מי יתן" אלא את הביטוי "מי יאכלנו", והמקום הכי קרוב שמצאתי ללשון זו הנה בספר שמואל, בדבריו של דוד המלך. לאחר מכן מצאתי השוואה זו גם בלייבוּבִיץ', עיונים בספר במדבר, עמ' 146.

¹¹⁶ תולדות יצחק במדבר י"א, י'. וכן האלשיך, במדבר י"א, כ': אך הנה באומרו מי יאכלנו סובל שני פירושים. או מי יתן לנו רועה שיאכלנו בשר, כי זה משה האיש לא יוכל. או כלפי מעלה היכול אל וכו'. והנה משה טרח לקיים הפירוש הראשון, ואמר חבל לעבדך שלא שמת כל צרכם עלי. כי מה שיבכו לא עליך ה', שהוא הפירוש השני. כי אם עלי הוא לאמר תנה לנו בשר, כי עלי אמרו מי יאכלנו. אך הוא יתברך גילה האמת שהוא הפירוש השני, כמאמר המשורר ויאמרו היכול אל לערך שלחן במדבר.

¹¹⁷ ועיין על כך לעיל בעמ' 28.

¹¹⁸ רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה, עמ' 38.

כ"ב), ודווקא כלפי חוסר האמונה של משה באה הנזיפה העדינה הא-לוקית: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה ה' תִּקְצֹר עֲתָה תִּרְאֶה הִיָּקְרָךְ דְּבָרֵי אִם לֹא" (פס' כ"ג).

בהקשר זה נציג את דברי הרש"ר הירש שמציע כיוון מעניין. על פי דבריו, יתכן שה' כעס על העם והענישם בגלל הלהט שלהם לאכול את השלו שירד. להט זה מעיד על חוסר האמון של העם בדברי ה' שאכן הם יקבלו שלו במשך חודש ימים.¹¹⁹ כיוון פרשנות זה בעקיפין מסביר גם מדוע בשמות ט"ז העם לא נענש במוות (כיוון שבשמות ט"ז העם לא "התנפל" על השלו), ואילו בפרקנו העם כן נענש במוות. נעיר כי פירושו של הרש"ר הירש לא מספק הסבר מדוע **מלכתחילה** (כאשר העם רק ביקש בשר, ועוד לפני שהוא "הסתער" על השלו) לבקשת העם בשמות ט"ז ה' נענה בחיוב, וללא כל ביקורת מצד ה' הוא אמר לעם שהם יקבלו מן ושלו, ואילו בפרקנו, כבר מהתחלה ניכר כי השלו הובא מתוך חרון אף וכעס של ה'.

בחרתי להביא את דברי הרש"ר כאן, כיוון שגם הרש"ר מסביר כי חוסר האמון של העם בה' בבמדבר י"א, הוא זה שהוביל לתגובה הא-לוקית החריפה.

4.1.2.3 הכמויות

הרב מדן מסביר כי הבעיה בשלו שפרקנו הן **הכמויות** בהן העם רצה, ואותן העם ביקש. גם בשמות העם קיבל שלו- אך לא מופיעות שם כמויות ענק ואיסוף מאסיבי של העם, לעומת זאת בפרשתנו נראה שהעם מבקש כמות גדולה. על פי הרב מדן, ניתן ללמוד שהעם ביקש כמויות גדולות של בשר מדברי משה, ומדברי הכתוב עצמו. משה תמה "מֵאֵין לִי בָּשָׂר לְתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה" (פס' י"ג), כי מבין שמדובר על כמויות ענק, וכמו כן הפסוקים עצמם מדגישים את הכמות הגדולה של השלו (פס' כ', ופס' ל"א- ל"ב). במקום המן שירד במידה, ושהעם חש רעב לאחר אכילתו (והיה גם אסור להותיר ממנו), מבקשים עם ישראל כמויות גדולות של בשר, ותאווה זו להפסיק לאכול "אוכל במידה", שבא לידי ביטוי בהתנפלות המונית חסרת מעצורים על השלו- זוהי הבעיה הגדולה של פרקנו. (מה שלא נכון לגבי שמות ט"ז, שם לא נזכרות כלל כמויות השלו, אלא רק מוזכר שירד).¹²⁰

החוליה החלשה בכיוון שמציג הרב מדן היא שבדברי העם עצמו לא נאמר כי הוא מבקש כמויות גדולות של בשר, אלא רק נאמר שהוא מבקש בשר. ויותר נראה שה' הוא זה שיוזם את ההבאה המאסיבית של הבשר על מנת לגרום לכך שהבשר "יצא מאפס".

¹¹⁹ רש"ר הירש, במדבר י"א, ל"ב- ל"ג. נעיר כי דברים אלו של הרש"ר הירש פותרין באופן עקיף ומעניין את הפער בין דברי ה' למשה, לבין מה שאירע בפועל- נושא שלא נעסוק בו במסגרת עבודה זו. יתכן שעל פי הרש"ר הירש (אם כי לא מצאתי שהוא כותב זאת באופן מפורש) ה' באמת התכוון לתת בשר לעם במשך חודש, עד אשר הבשר "יצא מאפס", מבלי להרוג בהם. אך כאשר ה' ראה את ההסתערות על הבשר, שמשקפת את חוסר אמונו של העם בכך שהבשר אכן ירד במשך חודש, כפי שאמר ה', או אז חרה אפו של ה' והוא הרג בעם.

¹²⁰ הרב מדן, איפה ואיפה, עמ' 85-86. הרב מדן גם משווה שם בין האירוע בפרקנו לבין האירוע במל"ב, ז'- שם מתואר מה שאירע בשערי שומרון לאחר שהסתיים המצור בימי אלישע. גם שם מדובר על התנפלות וביזה חסרת מעצורים, שעולה אף בחיי אדם. ועיין הרב מדן, איפה ואיפה, עמ' 86, הערה 87. כיוון זה של הרב מדן יכול להתחבר לכיוון שהצגנו לעיל שמדובר פה על תאווה של העם, ולא על רעב בו היו מצויים

4.2 יישוב הבעיה באמצעות עיון במדבר י"א

עד כה עסקנו בבעיה העולה מההשוואה בין במדבר י"א לבין שמות ט"ז, ומתוך כך ניסינו למצוא הבדלים בין התלונות, ש"יצדיקו" את התגובה הא-לוקית השונה. מתוך העיון המשווה גם שרטטנו נקודות בעייתיות שונות בתלונת העם שבפרקנו.

כעת ננסה להבין מדוע בפרקנו התגובה הא-לוקית על תלונת העם שבפרקנו היא כל כך חריפה, מתוך עיון בפרק י"א עצמו. בשלב זה נוסיף כיוונים, שלא קיבלו התייחסות בשלב ההשוואה.

נראה ש"פסוק המפתח", שצריכים להבינו על מנת לענות על שאלה זו, הנו פס' כ'. שהרי בפס' כ', ה' בעצמו מסביר מדוע הוא יתן לעם ישראל שלו עד שהשלו יצא מאפס. אין ה' אומר למשה בפירוש מה יקרה לעם המתאוה, את זאת אנו מגלים רק כאשר השלו הובא בפועל,¹²¹ אך את הבאת השלו עצמה, שתעשה מתוך כעס, ה' מנמק: "יַעַן כִּי מָאַסְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵי בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְּכוּ לִפְנֵי לַאֲמֹר לָמָּה זֶה יַצְאָנוּ מִמִּצְרָיִם" (פס' כ').

שתי בעיות מזהה ה' בתלונת העם שבפרקנו: ראשית: עם ישראל מואסים בה'. שנית: עם ישראל מתחרטים על כך שיצאו ממצרים. אך אם מתבוננים בתלונת העם עצמה ללא "הפרשנות הא-לוקית" שניתנה לה כלל לא ברור שמדובר פה במאיסה בה'. העם בוכה ואומר: "... מִי יִאֲכַלְנוּ בָּשָׂר: זָכְרָנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרָיִם חֵיִם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבָּצְלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים: וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יִבֶּשֶׂה אֵין כָּל בְּלִתֵּי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ: ". אין בדברי העם אמירה מפורשת של מאיסה בה'. כמו כן לומר שאיזכור האוכל הטוב בו זכה העם במצרים מבטא את רצונו של העם לחזור למצרים- זוהי קפיצה מסויימת מדברי העם עצמו, שלא בהכרח מהווה פועל יוצא שלה.¹²²

על פי ליכט, "הפרשנות הא-לוקית" לדברי העם בהחלט משתמעת מדבריהם. שכן, כאשר העם מתגעגע למצרים, פירושו של דבר שהם מתחרטים על היציאה ממנה, או במילים אחרות- הם מואסים בהנהגה הא-לוקית שהוציאה אותם ממצרים.¹²³ בכיוון דומה, אך מעט שונה כותב הספורנו:

וישבו ויבכו... ובכו עתה על שיצאו ממצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים¹²⁴

כלומר העובדה שבניי מזכירים לטובה את האוכל שהם אכלו ממצרים, מעידה על כך שהם מצטערים על כך שיצאו ממנה. משמעות הדברים היא שעם ישראל היו מעדיפים להמשיך לחיות חיי עבדות במצרים. במצרים הקב"ה לא היה כלל נוכח בחייהם של עם ישראל. עם היציאה למדבר, עם ישראל זכו בכך שה' היה עמם- הוא ליווה אותם על ידי עמוד הענן ועמוד האש, נתן להם תורה ומצוות, נתן להם את המן וכדומה. משמעות דברי העם היא, אם כן, שעם ישראל

¹²¹ לא נעסוק במסגרת עבודה זו בפער שבין דברי ה' למשה בדבר הבאת השלו, לבין מה שקרה בפועל. ועיין בדברי רמב"ן, שלי נראים כפשוטו של מקרא, שמובאים לעיל בעמ' 31 בהערה מס' 106 שמשביר כי דברי ה'- אכן התרחשו בפועל. אמנם החוטאים מתו כאשר הבשר בפייהם, אך שאר העם אכל מהבשר במשך חודש ימים.

¹²² ועיין ברזונסון, דברים במדבר, עמ' 127, שמציין את הפער בין דברי העם, לבין "הפרשנות הא-לוקית" שניתנה להם, ואומר שמשה, היה יכול לנצל את הפער בין הדברים על מנת ללמד סגוריה על עם ישראל, אך לא עשה כן.

¹²³ ליכט, במדבר, בפירושו לפס' כ'.

¹²⁴ ספורנו, במדבר י"א, ד'.

מואס בה' שבקרבים, שהרי הוא מעדיף את מצרים, נטולת הנוכחות הא-לוקית, על פני המדבר, בו ה' נוכח בחייהם יום ויום ושעה ושעה.¹²⁵

לעניות דעתי, קשה לתלות את העונש הקשה, שהמתאוים מקבלים בפרק זה, אך ורק בגעגועים של העם למצרים שמשקפים את מאיסתם בה'. הרי גם בתלונות אחרות של עם ישראל נזכרת מצרים לטובה על ידי העם, ולא מצאנו בכל אותן התלונות איזשהי עקביות שמתבטאת בענישה א-לוקית קשה. בשמות י"ד, י"ב: בשמות ט"ז, ג': ובשמות י"ז, ג'- מזכירים העם את מצבם הטוב במצרים או את רצונם לשוב למצרים, ולא נענשים על כך, ויותר מכך- בקשותיהם השונות, המובעות בפרקים אלו, נענות. אך יתכן, שאם נוסף את שאלת העיתוי שהזכרנו קודם לכן,¹²⁶ נוכל לומר שהרצון לחזור למצרים, בתקופה הנוכחית בה עם ישראל נמצאים, מצטייר בעיני ה' כעוון חמור. לכך ניתן להוסיף את הרצון של העם לחזור למצרים לאחר חטא המרגלים (במדבר י"ד, ג'- ד'), שגם עליו העם נענש בחומרה, אולי גם בגלל שאלת העיתוי, אך ככל הנראה בעיקר בגלל העוון החמור של המרגלים.

הרשב"ם, גם הוא מסביר, שהעם נענש בחומרה בפרקנו בגלל שהזכיר את געגועיו למצרים. אך על פי הרשב"ם געגועיו של העם למצרים אינם חמורים מכיוון שמשתקפת בהן מאיסה בה', אלא מכיוון שיש בדברי העם אלו משום כפיות טובה כלפי ה' שהוציאם ממצרים. וכפיות טובה- זהו עוון חמור:

למה זה יצאנו ממצרים - שאמרתם זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים, ולפי שאתם כפויי טובה תלקו. ואילו הייתם מתאווים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים, לא הייתם לוקים כל כך, כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו.¹²⁷

דברי הרשב"ם קשים, מהסיבה שהזכרנו בעמוד הקודם. הרי הרצון של העם לחזור למצרים הוזכר כבר בספר שמות בתלונות שונות, ושם העם כלל לא נענש על דבריו אלו, אם כן, קשה לקבל את דברי הרשב"ם שהסיבה לעונש החמור שבפרקנו הנה ההתרעמות של העם על היציאה ממצרים.¹²⁸ אלא אם כן נוסף גם לכאן את שאלת העיתוי שנזכרה קודם לכן.

חלק מהפרשנים רואים בעוון שפרקנו עוון חמור גם מכיוון שבכי העם ודבריו נעשו בפרהסיה, דבר הנלמד מהמילים: "אִישׁ לְפֶתַח אֶהְלוּ" (פס' י').¹²⁹ אך נראה, שגם שאר התלונות של העם המתוארות בכתוב נעשו בפרהסיה, שהרי בתלונות השונות מתואר כי העם התקהל / פנה למשה ולאחריו, וגם התגובה הא-לוקית היא, בדרך כלל, לעם כולו.

נסכם ונאמר כי תשובות שונות ניתנו לשאלה מדוע העם נענש באופן כה חמור על תלונת הברש במדבר י"א. ביניהן יש תשובות שניתנות מתוך עיון משווה לשמות ט"ז, וביניהן תשובות שניתנות מתוך עיון בפרק י"א עצמו. בעיני התשובות השונות האירו את תלונת העם במדבר י"א באור

¹²⁵ לא הבאתי בגוף העבודה אוסף שלם של מדרשים ופרשנים שמסבירים כי התלונה של בניי בפרקנו הייתה על כך שעליהם לקיים מצוות, ובפרט בתחום העריות, כיוון שלעניות דעתי אין פרשנות זו עולה בקנה אחד עם פשוטו של מקרא, ועיין להלן בחלק הרב תחומי של העבודה בעמ' 39-40 שם אתיחס לפרשנות זו. כיוון זה יכול להיות נדבך נוסף על גבי דברי הספורנו.

¹²⁶ ועיין לעיל בעמ' 31-37.

¹²⁷ רשב"ם, במדבר י"א, כ'.

¹²⁸ בנוסף, רשב"ם בפירושו לפס' ז' מסביר מדוע חרה אפו של ה'. על פי הרשב"ם חרה אפו של ה' כיוון שדברי העם ש"נפשם יבשה", אינם נכונים, שהרי כאשר טחנו/ דכו את המן טעמו היה "כטעם לשד השמן", ובאופן זה של הכנה המן אינו היה יבש כלל. כלומר חרון אף ה' נבע מדבריהם השקריים של עם ישראל על המן.

¹²⁹ ראבי"ע, במדבר י"א, י'. לעומת זאת רש"י למד כי התלונה הייתה בפרהסיה מדרשתו על המילים: "בכה למשפחותיו": "בכה למשפחותיו - משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי" (רש"י, י"א, י').

מעניין ומגוון. כפי שציינתי, לכל אחת מהתשובות שהוצגו בפרק זה יתרונות וחסרונות, והקורא-
מוזמן לנבור ולבחור את ש"ישרו בעיניו" (ותיתכן יותר מ"תשובה אחת נכונה"....).

חלק שני של העבודה: החלק הרב תחומי

מבוא לחלק השני של העבודה

בחלק הראשון של העבודה הצגנו את הסיפור הכפול: מחד את חטאם של עם ישראל בתאוות הבשר, ומאידך את מצוקת משה כמנהיג יחיד. הצגנו דעות שונות לפיהן הבשר שקיבל העם, כמו גם מינויים של שבעים הזקנים בשורשם נועדו לפתור את אותה בעיה- הלא היא בעיית העם התאב לבשר.¹³⁰ מחד- יקבל העם את מבוקשו- ובשפע- וכך ימאס בבשר, ומאידך- שבעים הזקנים יחזרו אל המחנה וישפיעו עליו מרוחם- וכך הצורך הקיצוני של העם בבשר- יקטן. גישות אלו יצאו מתוך עיון פרשני מעמיק בפרק. בעודני לומדת את הדעות הללו הרהרתי לעצמי- האמנם תאוות יתר של בשר יכולה למצוא את מזורה בהגברת הרוח בעם כמו גם באדם הפרטי? האמנם הגברת הרוח- גורמת לעידון החומר? ואם אכן הגברת הרוח גורמת לעידון החלק ה"בשרני" שבנו- כיצד בדיוק היא עושה זאת? כמו כן- מה המקום שיש לתת, אם בכלל, לתאוות האכילה, ולשאר התאוות בחיינו?

תוך כדי חיפוש אחר חומרים שיתנו מענה לשאלותיי גיליתי שישנם פרשנים והוגים שהתייחסו לפרק י"א, ונתנו תשובה, כל אחד בדרכו, לשאלה כיצד הזקנים "פתרו" את בעיית תאוות הבשר של העם. דבריהם של אותם פרשנים והוגים לא נבעו מלימוד פרשני מעמיק בפרק (כפי שעשו הרב ברויאר והרב סמט), אלא נבעו מתפיסה מחשבתית- הגותית, לה הם מצאו לה עוגן בכתוב בפרקנו. בחלק זה של העבודה יהיו שני חלקים.

בחלק הראשון נציג שלוש גישות, שכל אחת מהן מתייחסת באופן ישיר לפרק י"א. כל אחת מהגישות מסבירה בדרך שונה כיצד שבעים הזקנים, והרוח שהם מביאים עימם, פותרים את בעיית תאוות הבשר של העם.

בחלק השני ננסה לדלות מתוך כל אחת מהגישות תובנות ונקודות למחשבה לגבי השאלה מהו היחס הנכון כלפי תאוות האכילה בחיינו, ולהרחיב את הדיבור על היחס לאכילה בכלל. נעשיר את הפרשנות המקומית שמצאנו על פרק י"א, על ידי הגות נוספת, בעיקר מהזרם החסידי. סיפרה של קויפמן יהיה דומיננטי בחלק זה של העבודה, היות והיא מקדישה לא מעט עמודים בספרה לשאלת היחס לתאוות האכילה, על פי זרמים וגישות שונות בחסידות.

נציין שהיחס לתחום החומר בכלל, ולתחום האכילה בפרט, הנו רחב מני ים. הן מההיבט הפסיכולוגי, והן מההיבט המחשבתי. בהיבט הפסיכולוגי- שגם הוא, בוודאי, מרתק, לא נדון במסגרת עבודה זו. זאת, בגלל הצמצום המתבקש מכתובת עבודה בסדר גודל המצופה. אך בוודאי התחום הפסיכולוגי יכול להעשיר את הלימוד מזווית נוספת ורלוונטית, ובמסגרתו יכולות לעלות נקודות נוספות כגון הפרעות אכילה למיניהן (האין זו "בולמיה" בפרשתנו? ואם כן- ממה היא נובעת, וכיצד ניתן לטפל בה?).

לפני שאתחיל רק אקדים שאמנם אתמקד בתחום האכילה, אך לעתים אתייחס גם ליצר העריות, ולפעולות הגשמיות של האדם בכלל, מתוך הנחה שיש קשר בין התאוות השונות שבנו. כפי שניזכר, חז"ל ראו קשר הדוק בין תאוות האכילה לבין תאוות העריות. בחלק הראשון של העבודה כבר הערתי, שחז"ל הסבירו שעם ישראל בפרקנו לא התאו לאכול בשר, אלא התאו

¹³⁰ ועיין בעיקר בגישות של הרב ברויאר ושל הרב סמט שהובאו בעמ' 11-21.

שיתירו להם את איסורי העריות. "אמר ר' שמעון: לא נתאוו בשר, אלא שאר בשר... ואין שאר אלא עריות".¹³¹ וכמו כן את הפסוק: "וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת-הָעַם בְּכָה לְמִשְׁפַּחְתּוֹ" (פס' י') מסביר בכיוון דומה מדרש האגדה:¹³²

בוכה למשפחותיו. למה היו בוכים, על הלחם לא היו בוכים, אלא על עסקי משפחותיו, וגם לא היו צריכים לאכול בשר שכבר היה להם צאן ובקר הרבה, אלא היו מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום, כדי להתיר עצמם מן העריות הנאסרות להם...¹³³

כפי שציננתי,¹³⁴ לא הבאתי את כיוון הפרשנות הזה בחלק הראשון של העבודה כיוון שלעניות דעתי, פרשנות זו אינה מהווה את פשוטו של מקרא. מעניין הוא, שנחמה לייבוביץ', שמרבה לנבור ולחפש פירוש התואם את פשוטו של מקרא, מקבלת פרשנות זו כעומק פשוטו של מקרא. על פי דבריה, דברי חז"ל שהעם בפרקנו מתאווה להתיר להם את העריות חושפים את עומק תלונתם של עם ישראל. אמנם עם ישראל לא ביקש "על פני השטח" שיתירו לו את איסורי העריות, העם אכן ביקש בשר, אך בקשת הבשר של עם ישראל בפרקנו, הייתה "עלילה" שהיוותה כיסוי לרצון יותר פנימי ומהותי של עם ישראל, הלא הוא הרצון לפרוק מעליהם "עולו של מקום", לא לקיים את המצוות בכלל, ואת המצוות הנוגעות לתחום העריות בפרט.¹³⁵

אין זה המקום היחיד בו חז"ל מזהים כי תאוות העריות מסתתרת בפנימיות תאוות האכילה. חז"ל במקומות רבים פירשו את ענייני האכילה כרומזים לענייני עריות. על הפסוק: "וְלֹא-יָדַע אֶתֹּו מְאוֹמָהּ פִּי אִם-הֶלְחֵם אֲשֶׁר-הוּא אוֹכְלִי" (בראשית ל"ט, ו'), חז"ל אומרים: "כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי",¹³⁶ וברש"י: "היא אשתו, אלא שדבר בלשון נקייה".¹³⁷ וכן דברי חז"ל על הכתוב "ולחם סתרים ינעם" (משלי ט, יז), שרש"י מביאם על אתר: "אין טעם ביאת פנויה כטעם אשת איש"¹³⁸, ויש לכך דוגמאות נוספות.¹³⁹

כמבוא לדברים בהם נעסוק אביא את דבריו של השל"ה הקדוש, שבכתביו, מתייחס בהרחבה לדיון בשאלה כיצד להפוך את האכילה וכן את הזיווג למעשה בעל משמעות דתית. השל"ה עצמו מעיד שזהו אחד המסרים הכי חשובים שקיבל מרבו (מהר"ר שלמה):

קדש עצמך בשני עניינים אלו, בקדושת מאכל ובקדושת הביאה.... כי שאר מצוות התורה אינם עושים רושם גופני, אבל אלו שני הדברים, האכילה מקיים הגוף והביאה מהווה הגוף, והרושם הזה עומד תמיד.¹⁴⁰

¹³¹ במדבר רבה פרשה ט"ו, כ"ד. את הרצון לפרוק מעליהם את המצוות בכלל ניתן למצוא בספרי שעל דברי העם: "זָכְרָנוּ אֶת-הַדָּגָה אֲשֶׁר-נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנֹם... " (פס' ה') כותב כך: "זכרנו את הדגה וכי יש בענין שהיו המצרים נותנים להם דגים בחנם והלא כבר נאמר ואתם לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם (שמות ה') אם תבן לא היו נותנים להם בחנם ודגים היו נותנים להם בחנם ומה אני אומר חנם חנם מן המצות" (ספרי, פרשת בהעלתך, פיסקא פ"ז)

¹³² גם בספרי מופיע פירוש זה על פס' י', אך הניסוח שם הוא פחות בהיר, לכן הבאתי את לשונו של מדרש האגדה.

¹³³ מדרש אגדה (בובר) במדבר י"א, י'. ועיין גם שבת ק"ל, ע"א: "בכה למשפחותיו - על עסקי משפחותיו", וכן רש"י לבמדבר י"א, לפסוקים: ד', ה', וכן לפסוק י' (הפירוש השני), וכך מסביר גם הכלי יקר, המלבי"ם והמשך חכמה, בפירושו לבמדבר י"א, י'.

¹³⁴ עיין לעיל בעמ' 37 בהערה מספר 125.

¹³⁵ לייבוביץ', עיונים בספר במדבר, עמ' 141-139.

¹³⁶ בראשית רבה פ"ו, ו'.

¹³⁷ רש"י לבראשית ל"ו, ו'.

¹³⁸ דברי חז"ל מופיעים בצורה פחות בהירה, ועל כן בחרתי להביא את פירושו של רש"י, ולא את המקורות הקודמים לו. ועיין במדבר רבה פרשה י" (1), וכן במדרש תנחומא נשא סימן ב'.

¹³⁹ ועיין בשפירא, פרשת תולדות, הערה מספר 28. וכן במרק, התגלות ותיקון, עמ' 35.

¹⁴⁰ של"ה, כרך א', עמ' של"א- מופיע בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 202.

אני מקווה, שלאחר עיון בחלק זה של העבודה נצליח, ולו במעט, להתקדם בתחום זה של התקדשות בשני תחומים אלו. כפי שכתבתי, על מנת שלא לחרוג יתר על המידה ממימדי העבודה אתמקד בעיקר ביצר האכילה, אך בהקדמה התייחסתי גם לנושא העריות, כיוון שבנושאי עומק מסוימים, כפי שנראה בהמשך, ישנו דמיון בין שני היצרים הללו - וניתן ללמוד מהאחד על משנהו. לעניות דעתי, זוהי גם הסיבה שחז"ל חיברו בין שתי התאוות הללו כפי שכתבנו לעיל.

5. כיצד שבעים הזקנים פותרים את תאוות הבשר של העם?

כפי שכתבנו הנחת הבסיס של הרש"ר הירש, של הרב ברויאר ושל הרב סמט שהובאו בחלק הראשון של העבודה היא שהגברת הרוח בעם (על ידי שבעים הזקנים) תפתור את בעיית התאוה של העם לבשר. והשאלה היא, האם בעומק נפש האדם יש "כיסוי" להנחה זו? תשובתנו לשאלה זו תהיה חיובית, ולהלן נסביר בכמה אופנים מדוע.

ראשית נקודת ההנחה ממנה נצא, ואותה לא נרחיב, היא כי רצונות חומריים- יש לכל אדם באשר הוא אדם. אדם רוצה לאכול, רוצה לספק את היצרים השונים שבו- ואין בכך פסול. התורה מודעת ליצריה ולכוחות שיש באדם ומדריכה אותו לנתב אותם באופן ראוי, תוך כדי ריסונם ועידונם, כדברי הרב קוק "הכוחות הטבעיים כשהם מתוקנים, הוא עבודת ה' בקביעות"¹⁴¹.

הבעיה שבפרקנו אינה עצם רצון העם לאכול בשר, אלא תאוותם המופרזת לאכול בשר, שבאה לידי ביטוי הן בבכי שלהם בגלל תאוותם לבשר, הן בתלונתם מרחיקת הלכת בשל תאוותם זו, והן באיסוף הבשר על ידי העם כאשר הוא מגיע: "וַיִּקֶם הָעָם קָל-הַיּוֹם הַהוּא וְקָל-הַלְלָה וְכָל יוֹם הַמִּקְרָת וַיֵּאָסְפוּ אֶת-הַשְּׁלֹו הַמִּמַּעֵיט אֲסָף עֲשָׂה הַמְּרִים" (פס' ל"ב). העם מפרז בהישאבותו לחיי החומר, וזוהי הבעיה.¹⁴²

עלינו מצד אחד לנסות להבין מה גרם ל"הפרת איזון" זו? מה גרם לעם להישאב כל כך לחיי החומר, לבשר, או אולי אפילו, כפי שהזכרנו לעיל, ל"שאר בשר"? ומן הצד השני עלינו להבין- מדוע שבעים הזקנים היוו תגובה הולמת ומרפאת להפרת איזון זו? בכל אחת מהדעות שנציג נראה שישנה התייחסות לשתי הנקודות הללו.

לאחר שנציג את הדעות השונות המתייחסות ישירות לפרק י"א, נוסיף נדבך נוסף בו ננסה להבין, לאור כל אחת מהדעות שנציג, כיצד יש להתייחס לנושא האכילה בחיינו.

רק נעיר, שהצד הביקורתי והחוקר בחלק זה של העבודה פחות יבוא לידי ביטוי, הואיל ואיני מרגישה "ברת סמכא" לבקר או להעיר על תחום שאיני עוסקת בו, ואיני בקיאה בו כראוי, לכן בעיקר אציג את הדברים כמות שהם, והמעין- מוזמן לבקר ולהעיר...

5.1 גישה ראשונה: הזקנים מגלים לעם את יכולתם לפרוש מחיי הבשר, ולחיות

חיי רוח

על פי המשך חכמה מינוי הזקנים היווה תגובה לטענה של העם, לארח שמונו אהרון ושבת לוי לתפקידם (פרקים ג'- ד' במדבר). העם, לאור המינוי טען: הרי רק אהרון ושבת לוי מובדלים לעבודת ה', ואנחנו- רחוקים משלמות. לכן אין טעם בכך שנפרוש מתאוות הבשר. זוהי הסיבה, על פי דברי המשך חכמה, שהעם ביקש דווקא כעת בשר. הקב"ה, דרך מינוי הזקנים, רצה ללמד את העם שכל אחד מעם ישראל יכול להיות מעון לקב"ה, כל אחד מעם ישראל יכול להיות בעל "שאר רוח" אם הם רק יבדלו מהתאוות החומריות. מתוך הבנה זו, שתגיע לעם בזכות שבעים הזקנים המתנבאים, העם ירצה להידבק בה', ויבחר להיבדל מהנאות העולם הזה. ואלו הם הדברים בלשונו של המשך חכמה:

¹⁴¹ הרב קוק, עין איה, ברכות פרק שני, סעיף י"א.

¹⁴² דוגמא נוספת לבעייה של הימשכות יתר בתאוות האכילה ניתן למצוא בתורה בפרשיית בן סורר ומורה, שהוא "זולל וסובא".

אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. יתכן, כי כאשר הבדיל השי"ת בני אהרן ושבט הלוי לעבודתו, היו מהאומרים אחרי אשר אנו רחוקים משלמות מופלגת, דביקות בא-לוקות, למה נזדכך אותנו מפרישות מבשר ומתאוות הבשריי כיון שאין לנו יתרון מזולתנו, לכן היה מהתחבולה הא-לקית לעשות שבעים אנשים מזקני ישראל מעון לשכינת השי"ת, וכל אחד מישראל, אשר שאר רוח לו ומתנהג בפרישות ובהתבודדות ראוי לזה, לכן יבדלו מן התאוות כי כולם יתאוו להשגה המופלגת והכבוד האמיתי.¹⁴³

5.2 גישה שניה: הזקנים מגלים לעם כי המחסור האמיתי שלהם אינו גשמי אלא רוחני

על פי דעתם של הרב בלומנצויג והרב סבתו מה שגרם לתאוות היתר של העם הייתה הרגשה של ריק פנימי שהעם היה מצוי בה. מה גרם לאותו ריק פנימי אותו הרגיש עם ישראל דווקא במדבר י"א?

על פי הרב בלומנצויג כל המסע של עם ישראל "על פי ה'", וההליכה במדבר אחרי ה' (פרקים ט'-י), אמנם הייתה חלק מהחיים הציבוריים, אך לא הופנמה בליבות העם פנימה. העם לא הרגיש בתוכו את עבודת ה', את הדבקות בו, כממלאת את אישיותו, ועל כן הרגיש חסר.¹⁴⁴

כמו כן ניתן להסביר את תחושת הריק לאור עזיבת הר סיני, שתוארה בפרק הקודם (פרק י', פס' י"א- י"ב), על כל המשתמע מכך. עם ישראל זה עתה עזבו את הר סיני, מחניה ממושכת של כמעט שנה בה זכו בשמיעת "קול א-לקים חיים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ-הָאֵשׁ" (על פי דברי העם בדברים ה', כ"ג), בקבלת מצוות, בהקמת המשכן, דברם שגרמו לעם כולו לרוממות רוח אדירה. עם היציאה מהר סיני, ועם הצורך לשרוד את תלאות הדרך, עם ישראל הרגיש נפילה גדולה מחיי ברוח בהם היה מצוי, מה שגרם להם להרגשה של ריק פנימי, של צמאון פנימי.

מכל מקום העם מרגיש חסר, בעם ישנו צימאון, ועל מנת להרוות את צמאונו זו הוא פונה אל חיי החומר בשאיפה, שאלו ירגיעו את רעבונו, את המחסור ואת הריק הפנימי שהוא חש בתוכו. כתגובה לכך, העם מקבל מצד אחד בשר, עד שיצא מאפס, על מנת להוכיח לעם שלא זה מה שהיה חסר להם, והבשר לא הוא זה שירגיע את מחסורם, ומאידך משה ממנה את שבעים הזקנים, על מנת שאלו ירחיבו את השפעת השכינה במעגלי החיים, וימלאו באופן הולם ונכון את המחסור הפנימי האמיתי בו עם ישראל חש קודם לכן. שבעים הזקנים מטרתם לגלות לעם ששאיפתם האמיתית אינה הרחבת חיי החומר, כי אם הרחבת חיי הרוח. הם חושפים את העובדה שלעם הייתה חסרה נבואה ורוח ה', והעם, בחוסר הבנתו, המיר שאיפה זו בתאוה חומרית גסה לבשר.

נדמה, כי כל אחד בחייו האישיים מרגיש לעתים שבעומק נשמתו ישנו דבר שמציק לו, שחסר לו, והוא, במקום לפתור את בעיית העומק, (שאגב- לא תמיד היא פתירה), מנסה למצוא מזור לנפשו דרך מילוי חסרונו באופנים אחרים- דרך אכילה, קניות, שינה ועוד. אך בידוע שכל אלו לא יפתרו אצלו את הבעיה, אם כי יתכן שהם יגרמו להכחייתה.

נמשיך מעט הלאה את הכיוון שהציגו הרב סבתו והרב בלומנצויג, ונעניק לו זווית עומק נוספת. על פי מה שאמרנו, כאשר אדם מרגיש חוסר משמעות לחייו, מרגיש ריק, האיזון הנכון שבין חיי החומר לבין חיי הרוח מופר אצלו. זאת, בשל מנגנון שקיים אצל האדם שמנסה לפצות על חוסר

¹⁴³ המשך חכמה, פרשת בהעלתך, עמ' 271.

¹⁴⁴ על פי הרב בלומנצויג, פרשת בהעלתך.

רוחני, דרך פיצוי יתר בצד החומרי.¹⁴⁵ אם כן- על מנת להשיב את האיזון יש צורך בשאר רוח, שיגיע לעם בעזרת הזקנים. הרב קוק מדבר על כך בהקשרים שונים. על פי הרב קוק כאשר באדם ישנה השקפה "פסימית", כלומר: כאשר האדם מפקפק בעצם המשמעות של חיו, אזי הצד היצרי (הרב קוק מדבר בעיקר על יצר העריות בהקשר זה) מתעורר אצלו. ניתן לומר שעם ישראל בפרקנו, בתחילת המסע מהר סיני, מפקפקים במשמעותו, למה בכלל יצאנו ממצרים? בשביל מה יצאנו ממצרים? דבר זה בא לידי ביטוי בכל תלונותיהם ממרה, ועד ההגעה להר סיני, וגם כעת- עם היציאה מהר סיני. פקפוק זה במשמעות המסע, יוצרת התגברות יתר של הצד התאוותני שלהם (בין אם נסביר שמדובר על תאוות האכילה, ובין אם נסביר שמדובר על תאוות העריות). הרב קוק אומר שבמצב המתקן כל כוחות האדם, גם אלו הנמוכים, מטרתם להיות רתומים למטרה אחת- לעבודת ה', אך כאשר ישנה השקפה "פסימית", כאשר מנתקים את הכוחות הנמוכים של האדם מהמטרה לשמה הם נוצרו, אזי הכוחות הנמוכים הללו מתעצמים ומקבלים מקום יתר על המידה. הדברים הבאים של הרב קוק מבהירים זאת:¹⁴⁶

התאוה המינית כוללת, בעצמותה, ובסעיפי התאוות החמריות, הדמיוניות והרוחניות, הכלולים בה, את החלק היסודי מכל הנטיות כולם. אם היא עומדת באדם במצב כזה שהרוח האצילי שבו יוכל לעלות גם עליה להקיפה, לאחדה עם כל המון הכחות הגשמיים והרוחניים שבאדם למטרה אחת מוסרית עליונה, אזי האחדות מתגלה בעצמותו, וגילוי האחדות הא-להית מתחזה בו מבשרו. (אם האדם מסוגל להשליט את הצד הרוחני שבו על תאוותיו החומריות, ולרתום את תאוותיו לעבודת ה', זהו המצב האידיאלי, השלם- ש.מ.)

...ההשקפה הפסימית בעולם, שהיא נאותה לירידה מוסרית, היא נותנת כח דוחף להנתקותה של תאוות המין מן האידיאליות (כאשר יש השקפה פסימית בעולם, שהעולם מרגיש חוסר משמעות לחיים, אזי תאוות המין מתנתקת מהיעוד שלה, מהמטרה שלשמה היא נוצרה- ש.מ.), שכיון שהמציאות בכללה היא רעה רבה, איך יהיה אידיאל להרבות יצורים אומללים (כלומר: אם אדם חושב שהמציאות היא רעה, התכלית שלשמה נועד יצר העריות כבר לא קיים, שהרי אין טעם להוליד ילדים לעולם חסר משמעות, ולכן נותרה רק ה"קליפה" של יצר העריות- הלא היא תאוות העריות שלא רתומה לעבודת ה' כלשהי- ש.מ.). ולפי זה לכל הנטיה כולה אין שורש באידיאל, רק התפרצות התאוה היא שעושה את דרכה (במציאות זו שהתאוה לא משרתת אידיאל כלשהו- היא מתפרצת באופן לא מבוקר וקיצוני- ש.מ.).¹⁴⁷

5.3 גישה שלישית: הזקנים מגלים לעם את היכולת לחיות את חיי הבשר שלהם עם "שאר רוח"

על פי הרב שפירא, בקברות התאוה- לא היה חסר לעם דבר, היה להם מן, שסיפק להם את כל צרכם, והכתוב עצמו אף מעיד על כך.¹⁴⁸ דווקא בשל העובדה שלעם לא היה חסר דבר, זו

¹⁴⁵ ותודה לד"ר ברוך כהנא שתרם לי מידיעותיו, והדברים שכתובים בפסקה זו מבוססים על דבריו.

¹⁴⁶ ועיין בספר **שיחות עם היצר הרע** בעריכת אסא קידר, בפרק: "היצריות אצל הרב קוק" שכתב חנוך בן פזי, עמ' 155-163. (שם הוא מתייחס ליצר העריות בתפיסת הרב קוק).

¹⁴⁷ הרב קוק, שמונה קבצים, קובץ א) תצו. דברים דומים כותב הרב קוק גם על הנטיה לכעס, שגם היא, על פי דעתו, מתגברת כאשר האדם מרגיש שאינו יוצר בפן הרוחני: "יסוד הכעס בא מצד חסרון היצירה הרוחנית. קבוץ כחות הרוחניים, שעומדים לצאת אל הפועל בציור ובתפארת מובלט, דוחקים את הנשמה, ומציעים אותה בקצפון פנימי. כל מלחמות גויים, וכל רצח ושווד שבבני אדם, עד כל רוגז שבין בעלי חיים, מארס הנחש עד עקיצת קטן שברמשים בכונה של היזק, בא מצד הכעס הכללי האצור בעולם, שמצד עצור כח היצירה" קובץ ח) רנא. וכן: "ההתחלה של הכעסנות הקיצונית היא באה מהנתיקה הגמורה של הארת חסד עליון מנפשו של האדם. והרוגז הנורא המתפרץ על גדרי הדעת והיושר, הוא מתחלחל כארס בטבעו הנפשי של האדם, שמצא לו כבר קן בלבבו עד שקצף כללי ומשטמה נוראה עלולה להתפרץ מתוך הנפש הזועמת, על הכל, על כל היצור, והיא עלולה ממילא לבא עד כדי הטומאה של עבודה זרה.. (עין אי"ה שבת ב. פרק שלשה עשר א)

¹⁴⁸ וכתבנו על רצון העם במותרות במדבר י"א, לעיל בעמ' 32-33.

הייתה העת של העם להתאוותו למותרות ולתוספת תענוג. שהרי, מי שעוסק ב"מלחמת הישרדות" אינו עסוק בהרחבת גבולו ובעידונים גופניים, אך מי שיש לו את כל מה שהוא זקוק לו- הוא זה שיכול לבקש מותרות בדמות הבשר.

טענה זו של הרב שפירא על הרצון להרחיב את התענוגות נכונה הייתה מאז שמות ט"ז. אם כן למה דווקא כעת בקשת התענוג של העם פרצה? ניתן למצוא לכך תשובה בהמשך מאמרו שם הוא כותב שלא פלא הוא שהתאוה לבשר התגלתה דווקא כעת, הרי מדובר על המסע הראשון של עם ישראל מאז הקמת המשכן (על פי במדבר י', י"א- י"ב). זוהי הפעם הראשונה מאז מעמד הר סיני שאין שכינה שורה בתוך המחנה. וכאשר השכינה פחות נוכחת במחנה, צפה ועולה הפסולת שבתאוות של "האספסוף אשר בקרבנו", הפסולת של הישאבות לחיי העולם הזה.

הרב שפירא מסביר גם, מדוע שבעים הזקנים מהווים "מענה הולם" לתאוות העם לבשר, אך על מנת להבין את דבריו, נצטרך להקדים מעט דברי רקע.

הרב שפירא מחלק בין שני סוגי חטאים. ישנם חטאים ששורשם הוא היצר לטוב, כגון חטא העגל שמסתתרת בקרבו השאיפה לא-לוקות ולהתבטלות, וישנם חטאים ששורשם הוא היצר לרע, כגון זה של קברות התאוה, שמקופלת בתוכו משיכה אל הנאות העולם הזה ותאוותיו.

היצר הטוב לא מרוכז בעצמו, אלא מתלבש ברצון לבטל את האישיות הפרטית, ולהישאב ולהיכלל במשהו גדול יותר. בין לטוב ובין לרע. לעומת זאת ביצר לרע ה"אני" עומד במרכז, ותובע את שלו, את מאוויו, ואת רצונותיו- כולל את רצונותיו הנמוכים יותר.

בחלק הראשון של העבודה התייחסנו לשאלה מדוע משה נשבר דווקא כאן, על פי דבריו של הרב שפירא, התשובה לכך היא שמשה רבנו הבין שהעם כעת חוטא ביצר לרע. לכן הוא אינו יכול כעת לבקש שהעם יבטל את רצונו בפני רצון הא-ל, שהרי הוויכוח עם העם אינו כיצד לעבוד את ה', העם כלל לא נמצא במקום הנפשי הזה. משה רבנו הבין שהמאבק אינו בתחום היצר לטוב, אלא בזירת היצר לרע. הוויכוח עם העם נסוב על הכמיהה לא-לקים בכלל. העם מעוניין במילוי תאוות "כאן ועכשיו", ומשה הבין שאם יציג בפניהם מטרות רחוקות- הוא רק יקלקל. משום כך משה מבין שבמקרה זה, לא הוא זה שצריך לטפל בבעיית העם.¹⁴⁹ לכן דווקא כאן משה טוען שאינו יכול לשאת את משא העם לבדו, ולכן דווקא באירוע זה ה' מצרף אליו את שבעים הזקנים.

אך עדיין צריך להבין מדוע פתרון שבעים הזקנים מתקן את תאוות העם?

על מנת להבין זאת מביא הרב שפירא את דבריו של רבי נחמן מברסלב ב"ליקוטי מוהר"ן":

כי יש דרי מעלה ויש דרי מטה, דהיינו עולם העליון ועולם התחתון, בחינת שמים וארץ, וצריך הצדיק להראות לדרי מעלה, שאינם יודעים כלל בידיעתו יתברך, שזה בחינת השגה של מה, בחינת "מה חמית מה פשפשת", בחינת "איה מקום כבודו". **ולהפך צריך להראות לדרי מטה, שאדרבא, מלא כל הארץ כבודו. כי יש שוכני עפר, שהם בני אדם המונחים במדרגה התחתונה, ונדמה להם שהם רחוקים מאוד ממנו יתברך, וצריך הצדיק לעוררם ולהקיצם בבחינת "הקיצו ורננו שוכני עפר", ולגלות להם שה' עימם, והם סמוכים אליו יתברך, כי מלוא כל הארץ כבודו, ולחזקם ולעוררם (ההדגשה שלי- ש.מ), שלא יהיו מייאשין את עצמן חס ושלום, כי עדיין הם אצל ה' יתברך וקרובים אליו, כי מלוא כל הארץ כבודו...¹⁵⁰**

¹⁴⁹ הסבר זה של הרב שפירא, לעניות דעתי, אינו עולה בקנה אחד עם הפשט, ולדעתי אין הוא מתיימר להיות פירוש פשט. שהרי מצוקות רבות אחרות של עם ישראל נפתרו ע"י משה רבנו באופן חומרי ומקומי, ללא הצגת מטרות של עבודת ה' וכדומה.

¹⁵⁰ ליקוטי מוהר"ן תניינא ז, מובא ברב שפירא, מציץ מן החרכים, עמ' 40.

משה מבין שעליו להדריך את העם, שנופל כרגע ביצר לרע, על פי מקומו. משה יודע שעליו להסביר לעם כי "מלוא כל הארץ כבודו", ובכל מקום שבו הם נמצאים, וגם בנפילה הנוכחית שלהם, ה' עימם, ואין הם פרודים ממנו חלילה. מטרתו של משה להסב את המבט מן המדרגה בה נמצאים עם ישראל עכשיו אל מה שמעבר לה, אל השי"ת. עליו ללמד את עם ישראל שהעולם הזה אינו עומד לעצמו, כי כולו חי מן השי"ת בלבד, ועל כן גם בנפילות הגדולות ביותר לא פוגמות חלילה בנוכחות ה' הממלאת כל. אין טעם כעת להזכיר לעם את נקודת הביטול בו הוא היה במעמד הר סיני, שהרי עם ישראל כרגע חוטאים ביצר לרע, ששורשו הדגשת ה"אני", ולא ביצר לטוב שעניינו התבטלות והיכללות במה שמעבר לי. עם העם צריך כעת לדבר בשפת הפירוד והריבוי, שפתו של היצר לרע. שבעים הזקנים מתווספים להנהגתו של משה מתוך מגמה ברורה שכל עם ה' יהיה נביאים.¹⁵¹ אל העם מדברים כעת בשפה בה כל אחד ירגיש שיש מקום ל"אני" הפרטי שלו, ושיבין שגם באני הפרטי, גם ברצונות הנמוכים, ה' נמצא, כי "מלא כל הארץ כבודו".

עם היצר לרע יש לדבר בשפתו, שפת הריבוי והפירוד. משה רבנו בוחר ב"הפרטת" מעמדו לפרוטות, אשר יהיו שותפים בהן, לא רק שבעים זקנים, כי אם - "כל עם ה' נביאים". ריכוך התאוה ותיקונה נעשה על-ידי חשיפת כבוד ה' הממלא את כל הארץ, ומימוש הרצון ב'כאן ועכשיו' על-ידי 'כאן ועכשיו' א-להיים, על-ידי נוכחות שהיא 'יש' א-להי וממש, ועל ידי הענקת יכולת ביטוי א-להית לשבעים זקנים ולעם ה' כולו. בכך הולכת ונתקנת הנטייה הגסה אל העולם הזה, זו שרואה בו יעד ותכלית, ותחתיה מופיעה הכרה, שאמנם יש לעולם הזה קיום של ממש, קיום רציני ומשמעותי, אך הוא כולו מלא את כבוד ה'.¹⁵²

כבוד ה' שנחשף דרך מינוי שבעים הזקנים מתקן את הנטייה הגסה אל מאוויי העולם הזה, ומלמד את העם שהעולם הזה אינו יעד ותכלית. במקום "כאן ועכשיו" חומרי, משה רבנו, על פי דבר ה' משפיע "כאן ועכשיו" רוחני בדמות אפשרות של נבואה לשבעים הזקנים ולעם כולו.¹⁵³

ככל שגובר היצר ומנמיך לרצות בחפצי העולם הזה, כך יש להרבות בהאצלה מן הרוח עליו. כאשר חוטא היצר הרע הוא רוצה באמירה שתהיה 'שלו' יותר, הוא רוצה להיות הוא, ולהבליט את ההופעה המיוחדת לו ואת הממשות הבוטה שלו, שלעולם לא תופיע אילו ייבטל לנקודת שורש אחדותית וחסרת צורה כשרוצה היצר הרע בכל הני"ל, יש לתיתם בידו. לא כפי הגסות שבה הוא חפץ, ולא כפי סתירת הקודש המפעפת בו, אדרבה יש להטיל על כתפיו את משא העם ואת האחרייות לקודש, ויחד עם אלו גם את הכוח להינבא, את האמירה שלו, את ניב השפתיים המיוחד לו ואת הסגנון האופייני לו. ליצר הרע יש להרבות תוקף ונוכחות שתהפוך אותו ל'יש' א-להי.¹⁵⁴

על פי הרב שפירא, מינוי הזקנים נועד לגרום לעוד אנשים שיתנבאו, גם בעם כולו, על מנת שכל אחד ירגיש שיש מקום ל"אני" שלו, אך במקום שה"אני" יתבטא בנטיות הנמוכות של החומר כעומדות בפני עצמן, הוא יתבטא בשאיפה לרוח, בהרגשה כי ה'אני' הזה יכול להיות קדוש ומחובר להשי"ת. מתוך הישאבות העם לחיי החומר, משה רבנו, על פי ה', מנסה להעביר את העם תהליך

¹⁵¹ על פי במדבר י"א, כ"ט: "ויאמר לו משה המקנא אתה לי וימי יתן קל-עם ה' נביאים פי-יתן ה' את-רוחו עליהם"

¹⁵² שפירא, הרב יהושע, מציץ מן החרכים, עמ' 47-48.

¹⁵³ הרב שפירא לא מתייחס בדבריו לפתרון השלו שניתן לעם, שנותן מקום בוטה מאוד לחיי החומר, וגם כאן-על פי עניות דעתי, אין בכונתו להסביר פירוש פשטני על הפרשה.

¹⁵⁴ שם, עמוד 48.

של בירור שבסופו העם יבין כי השכינה שורה גם בחלקים הללו- של החומר ושל חיי העולם הזה. הבנה זו תגרום לכך שאותם חלקים נמוכים שבעם לא יתבטאו בתאוה מופרזת העומדת לעצמה, אלא העם יעדן חלקים אלו, מתוך הכרה שגם בהם מופיע ה', וגם דרך חלקים אלו ניתן לפנות לה'.¹⁵⁵

6. היחס לאכילה על פי כל אחת מהגישות

יתכן שמתוך הפירוש המקומי על במדבר י"א של הגישות השונות שהצגנו, ניתן לדלות תובנות על היחס לתאוות האכילה בפרט, ועל היחס והמקום שיש לתת לתאוות השונות בחיינו ככלל, ולהרחיבן, וזה מה שננסה לעשות בחלק זה. נקדים ונאמר כי אין שום יומרה בחלק זה להתעלות לאיזשהי תפיסה כוללת של כל אחת מהגישות, ולהציג משנה סדורה, אלא המטרה לזרוק "נקודות למחשבה" לקורא (וגם לכותבת...), שיכולות לעלות מהפירוש המקומי של כל אחת מהגישות לפרק י"א, ולהיות רלוונטיות לחייו. ואידך זיל גמור.

6.1 יש "להסתפק במועט" בתחום האכילה, על מנת לפתח את חיי הרוח (הרחבה ופיתוח של הגישה הראשונה)

אם ננסה לדלות תובנות לגבי היחס שיש לפתח כלפי האכילה על פי דברי המשך חכמה, נראה כי המשך חכמה היה מדריך את האדם לצמצם בתחום צריכת המזון, וזאת על מנת להרחיב את חיי הרוח. על פי גישה זו ישנם חיי חומר, ישנם חיי רוח, והרחבת התחום האחד, באה על חשבוננו של האחר. לפיכך גישה זו, תדריך את האדם לאכול לקיום הגוף בלבד, ולא להימשך אחר התענוגות של האכילה, על מנת שהאדם יוכל לפתח את חיי הרוח שלו כראוי.

לגישה זו ישנם מצודדים רבים כדוגמת רבנו בחיי בן אשר. לרבנו בחיי ישנו חיבור שנקרא "שולחן של ארבע". חיבור זה עוסק בענייני מוסר ודרך ארץ הקשורים באכילה ושתייה, במהות האכילה ועוד עניינים הקשורים לתחום זה. וכך הוא כותב שם:

כי האכילה והשתיה סיבה להעביד את האדם מקו התורה והעבודה ולהשליך את כל חוקי השם יתי מאחרי גוו... ואם כן אין ראוי לו לאדם שיאכל אלא לקיום הגוף בלבד, ואסור לו להמשך אחר שום תענוג אלא אם כן עשה להבריא את גופו ולפקוח עיני שכלו בלבד, כדי שיהיה גופו בריא וחזק ונמשך לרצונו ולרצון בוראו¹⁵⁶

גם הריב"ש בצוואתו מנחה את האדם להתרחק מן התאוות, על מנת להתקרב לקב"ה:

ויבזה התאוה עד שיהיה שנאוי ומאוס אצלו... ישמח מאוד במה שהוא זוכה להכניע תאוותו לשם כבוד העולם העליון...¹⁵⁷

¹⁵⁵ "כשם שידע משה רבנו לדרוש את המסירות המוחלטת לדבר ה', כך הוא יודע להרפות מן המושכות. כשם שהוא יודע לתבוע את הביטול, הוא יודע להעניק את המרחב. אין זה חופש של פורקן יצרים המופיע בבשר תאוה. את התאוות צריך "לקבור". החופש הוא הוספת אחריות ונתינת אמון שגם ביאני' העומד לעצמו, טמונה היכולת להיות א-לקי. גם בפנייה למטה, אל העולם ולא רק בעלייה ממנו, מופיע ה"'. שפירא, הרב יהושע, מציץ מן החרקים, עמ' 51. כאן גם המקום לציין שהרב קוק בשמונה קבצים ח', קנ"ז, ומרחיב את דבריו הרב חיים כהן ('החלבן') בספרו טללי חיים על ספר במדבר עמ' קפז-קצט, מסבירים את הפרשייה באופן דומה אך גם במובן הפוך מדבריו של הרב שפירא. על פי גישתם, העם בבקשתו לבשר בעצם ביקש לגלות את הקדושה שבתוך העולם הזה, ומשה ידע שהם עוד לא ראויים למדרגה זו, ולכן לא רצה לתת להם בשר, ואכן כשניתן לעם ישראל הבשר הוכח הדבר שמשו רבנו צדק. הרב קוק והרב חיים כהן לא מקשרים את דבריהם לשבעים הזקנים, ולכן לא הבאתי את דבירהם בגוף העבודה.

¹⁵⁶ שולחן של ארבע, עמ' י"ז-י"ח. מובא בספרה של קויפמן, בכל דרכך דעהו, בעמ' 200. חיפשתי התייחסות לנושא האכילה בפירושו של רבינו בחיי על התורה, במדבר י"א, אך לא מצאתי.

¹⁵⁷ צוואת הריב"ש, עמ' ד'. מובא באורנט, רצוא ושוב, עמ' 157. נעיר כי בהמשך הצוואה הדברים הופכים להיות מורכבים יותר וישנה גם הדרכה שמגמתה לעבוד את ה' כן מתוך חיי העוה"ז. ועיין באורנט, רצוא ושוב, עמ' 157-158.

בהקשר זה מעניין להביא את דבריו של רבי בונים מפשיסחא. על פי דבריו של הרבי מפשיסחא, המן, שירד בכל יום בכמות מדודה, והיה נראה בדיוק אותו הדבר, נועד לחנך את עם ישראל להסתפק במועט, ולא להיגרר אחר תאוות חיזוניות מיותרות.

דהנה טבע הגוף שיתאוה לתענוגים. והנה נראה בחוש שאם יאכל אדם כל מיני מטעמים והיה לו לתענוג, אעפ"כ אם יאכל אותו מין בכל יום בשווה אין לו תענוג מהם. נמצא האדם החכם והשלם במידותיו ומכיר שיש לעולם בורא שברא הכל וצריך לעבוד אותו ולקחת כל מידותיו לה' יתברך, וכל התאוות והתענוגים הוא רק מהשם יתעלה - אז די לו בענייני העולם הזה היינו מאכל ומשתה רק כדי להחיות את נפשו. והנה כאן המן היה בכל יום בשווה, אף שהיו מרגישים כל מה שרוצין, אעפ"כ גוף הדבר היה שווה בכל יום. וזה היה לבחון אם יקוצו בו - אז ניכר כי עדיין הייתה מידותם נקשרה בהבלי העולם. וזה פירוש "ולקטו דבר יום ביומו", בכל יום בשווה. ודו"ק.¹⁵⁸

גם רבי בונים מסכים שיש להסתפק במאכל ובמשתה רק "כדי להחיות את נפשו", והמן נועד לחנך את עם ישראל את עם ישראל לכך. ולענייננו נוסף, כי עם ישראל לא הפנימו את שהיו אמורים ללמוד מהמן, ולמרות הכל היו תאבים לבשר.

גם בשל"ה ניתן למצוא כיוון דומה. השל"ה מתייחס גם הוא למן, וכותב שאכילת המן-חינכה לדרך חיים של פרישות, והסתפקות במועט, וכך כל מי שרוצה לעלות במעלות התורה צריך לעשות. על דרך זאת הוא מסביר את מאמר חז"ל "לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן"¹⁵⁹. מי שרוצה להיות "בעל תורה" עליו להנהיג בעצמו חיי פרישות.¹⁶⁰

6.2 יש להיזהר שלא לנסות לספק מחסור רוחני על ידי צריכה של מזון גשמי (הרחבה ופיתוח של הגישה השניה)

בניגוד למשך חכמה, שניתן מבין דבריו להבין מה עמדתו ביחס לתחום האכילה, קשה להבין מדברי הרב בלומנצויג והרב סבתו מהי עמדתם כלפי תחום זה. מכל מקום נראה כי גם הגישות הללו מאמינות שיש גוף ויש נשמה, יש חומר ויש רוח, והתחומים הללו נבדלים זה מזה. לעם היו חסרים חיי רוח, והוא המיר את חסרונו על ידי כמיהה לחומר. לכן הדברים שנאמרו לעיל לגבי היחס לאכילה על פי המשך חכמה, יכולים, עקרונית, להיות מתאימים גם לכאן. בנוסף, ברצוני להוסיף בהקשר הנוכחי שוב דברים שכתב רבנו בחיי.¹⁶¹ על פי דבריו, אכילה גשמית היא אשליה. מה שבאמת מזין את האדם הוא השפע הרוחני ששיאו בקבלת נבואה, וזאת כיוון שהמהות האמיתית של האדם היא נשמתו, ולא גופו. האכילה הגשמית היא פעילות רוחנית, כיוון שהמזון האמיתי הוא החיות הא-לוקית המצויה במאכל, והאכילה הפיזית היא "דמיון". דברים אלו יכולים להתקשר לגישה זו האומרת כי העם חושב שחסר להם בשר, אך בעצם, בעומק, חסרה להם הרוח (אם כי לא נראה שהרב בלומנצויג והרב סבתו היו מסבירים כמו רבנו בחיי את נושא האכילה).

6.3 יש לאכול בקדושה (הרחבה ופיתוח של הגישה השלישית)

¹⁵⁸ קול תורה, עמ' ס"ז. את דבריו של הרבי מפשיסחא מצאתי בתוך מאמר של ר' אלקנה שרלו "לחם אבירים"- עיון פרשני-חינוכי בנס המן.

¹⁵⁹ תנחומא בשלח כ'.

¹⁶⁰ על פי דבריו של השל"ה בשני לוחות הברית, חלק א', שער האותיות, ס ע"ב. מובא במרק, התגלות ותיקון.

¹⁶¹ ועיין בקויפמן, בכל דרכך דעהו, עמ' 199- שמביאה את דבריו, ומנתחת אותם.

הרב שפירא הסביר שתפקיד הזקנים היה לחשוף לעם ש"מלא כל הארץ כבודו", וגם באוכל ישנה נוכחות א-לוקית המחיה אותו. נראה, שדברים אלו של הרב שפירא, יונקים מרעיון העלאת הניצוצות החסידי.¹⁶² רעיון הניצוצות הוא רחב מאוד. במסגרת עבודה זו נציין שפעמים רבות מזהים הניצוצות הקדושים עם החיות הא-לוקית/ האותיות הא-לוקיות המקיימות כל דבר. העלאת הניצוצות הקדושים מתבצעת על ידי האדם על ידי שימוש בחייו הגשמיים מתוך התכוונות מסויימת. הבעל שם טוב מדבר על העלאת ניצוצות מתוך המזון שהאדם אוכל.¹⁶³ וזאת, מתוך הבנה שהא-לוקות חדורה בכל ההוויה ומצפה לגילוייה.

בידי האדם הבחירה אם לאכול מתוך התכוונות גשמית, או מתוך זיהוי הנוכחות הא-לוקית שבמזונו והעלאתה במובן של קישורה למקורה העליון, באמצעות מודעות לכך שהיא- הוא.¹⁶⁴

קויפמן בדבריה, מביאה את דבריו של בובר, שמדבר על מגע עם ההוויה ועם החבוי בה, ומתאים עד מאוד להביאם כאן כלשונם:

כל עצמה של החסידות לא בא אלא לכוון יחס מחודש למציאות... תורת הניצוצות של הקבלה המאוחרת נתגלגלה בידי הבעל שם טוב בתורה מוסרית ונתרחבה לכלל שליחות המקיפה את כל חיי האדם... אף המעשה החילוני ביותר יכול להיעשות בקדושה, ומי שעושהו כך מעלה את הניצוצות. בבגדים שאתה לובש, בכלים שאתה משתמש בהם, במאכלים שאתה אוכל, בבהמה העמלה למענך, בכולם גנוזים ניצוצות משתוקקים לגאולה, ואם מתנהג אתה בדברים ובעצמים אלה בשקידה, בחסד, בחיבה ובנאמנות, אתה גואל אותם... אפשר לעבדו (את הקב"ה- ש.מ.) בכל המעשים, והוא רוצה שיעבדונו בכולם.¹⁶⁵

חטאיו של האדם, כמו גם של עם ישראל בפרקנו, הנם המקומות בהם האדם מפריד את ההוויה ממקורה, ובוחר להסתפק בחלקיות או גם בפירוד, מבלי לזהות ולקשור את כל החוטים אל המכלול הא-לוקי, מבלי לרומם את העשייה ולחדור מבעד ללבוש אל הפנימיות הא-לוקית.¹⁶⁶

אם יוצאים מתוך נקודת הנחה זו, שבכל מזון ישנה נוכחות א-לוקית שמחיה אותו, נראה שאין מקום לסגפנות או לצמצום בתחום המזון. שכן האדם באכילתו צריך לעבוד עבודה, להעלות ניצוצות, וגם זו היא עבודת ה'.

ואכן, כמה מתלמידי הבעש"ט מצטטים בשם הבעש"ט התייחסות חיובית לאכילה בפרט ולתענוגים בכלל, וזאת בתנאי שהאדם מכיר במקור הא-לוקי של התענוגים הללו, ובנוכחות הא-לוקית שבתוך התענוג. וכך מובא בשם הבעל שם טוב:

...והאותיות של התורה הוא רקוע בכל העולמות ובכל הברואים והמעשים והמאכלים, והאותיות הם הטעם של הדבר... **וכשאדם אוכל אכילה רוחניות דהיינו אוכל אז קונה קדושה יותר** (הדגשה שלי- ש.מ.), דהיינו אותו האוכל שיש בתוכו...¹⁶⁷

¹⁶² ועיין קויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 125-121.

¹⁶³ על פי הבעש"ט האדם מעלה ניצוצות באכילה על ידי התבוננות באותיות המחיות את אותו מאכל.

¹⁶⁴ קויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 123.

¹⁶⁵ בובר, בפרדס החסידות, עמ' ו'. מובא בקויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 123, הערה מס' 107. רק נציין שלא כולם מסכימים עם הבנתו של בובר, וישנם חוקרים, כגון גרשון שלם ואחרים, הטוענים כי רעיון העלאת הניצוצות עניינו ריקון ההוויה החומרית מהא-לוקות שנמצאת בה, ומתוך כך הפיכתה לריקה ולחסרת כל ערך, וזאת לאחר שהאדם כביכול "רוקן" את הניצוצות שבה. ועיין קויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 126-125.

¹⁶⁶ קויפמן מוסיפה נקודה מעניינת, המופיעה כמובן בתורות שונות בחסידות. על פי דבריה, חטאיו של האדם הם גם המקומות שבהם עליו לתקן. ולכן אם יש לאדם תאוות מסויימות כלשהן, ובהקשר שלנו- תאוות אכילה, צריך לתקן את התאוות הללו, על ידי כך שהאדם יכיר בנוכחות הא-לוקית הנמצאת בהם, ומתוך כך הוא יעלה ניצוצות השייכים לשורש נשמתו. (קויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 125-124).

דבכל אוכל ומשקה יש בהם מתיקות וטעם טוב ותענוג רוחני. בודאי הטעם והתענוג ההוא נלקח מעולם התענוג ונתגשם בתענוג וטעם גשמי שבאוכל ומשקה. וא"כ מהראיה ההוא **שבשעת אכילתו והרגשת תענוג הגשמי ידבק את עצמו בו שהוא תענוג של כל התענוגים** ... (הדגשה שלי- ש.מ.)¹⁶⁸

כמו כן, ר' מנחם נחום מצ'רנוביל כותב כי מי שמצער נפשו בצומות וסיגופים, חוטא. האדם באכילתו צריך להיות מודע לכך שהוא אינו ניזון מהלחם הפיזי לבדו, אלא בשל כך שהוא מתחבר למאמר הא-לוקי החבוי במזון,¹⁶⁹ וכאשר אדם אוכל מתוך תודעה זו הוא מקדש את אכילתו ומקיים בכך מצווה.¹⁷⁰ ואלו דבריו:

...ואם כן מי שמצער נפשו ומסגף את עצמו לבלתי להנות מן העולם נקרא חוטא... כי הוא גם כן עבודת ה' כמו תורה ותפילה ותפילין וכל המצות.¹⁷¹
ואין חילוק בעבודתו בין כשעושה איזה מצווה מן המצוות או כשאוכל ושותה הכל הוא אצלו עבודת הבורא ברוך הוא כי מלא כל הארץ כבודו...¹⁷²

6.4 "הילכו שניים יחדיו"?

הצגנו לעיל שני כיוונים מרכזיים ביחס לתחום האכילה, וההנאות של העוה"ז. כיוון המדריך להצטמצם בתחום זה עד כמה שניתן, וכיוון שמדריך את האדם להתענג על העולם הזה, אך תוך כדי חיבורו למקורו הא-לוקי. ניתן לומר ששני הכיוונים שהצגנו סותרים זה את זה, אך ניתן גם לומר שאלו הן שתי מדרגות, ויתכן אף שמדרגות אלו מתאימות לבני אדם ברמות שונות. אורנט בספרה מסה להוכיח שבצוות הריב"ש ישנה איזשהי התלבטות סמויה בין שתי ההזדרכות הללו, והיא תולה זאת בכך שהריב"ש מבין שלא כל אדם יכול להתעלות למדרגת עבודת ה' דרך חיי העולם הזה על כל הכרוך בכך.¹⁷³ את האמירה המוצהרת והגלויה שיש כאן שתי רמות שונות של עבודת ה' בגשמיות, ניתן למצוא אצל ר' דוד שלמה אייבשיץ. ר' אייבשיץ בספרו ערבי נחל מתייחס בדבריו לא רק לנושא האכילה כי אם לכל תאוות העולם הזה. על פי דבריו המדרגה היותר נמוכה (ופחות מסוכנת) הנה לפרוש מהנאות העולם הזה, אך המדרגה הנבחרת יותר (וגם יותר עלולה לנפילה) הנה לעבוד את ה' דרך הגשמיות, ודרך הנאות העולם הזה.

ואמנם יש ב' מיני צדיקים, הא' אשר מרחיק נפש הבהמיות מעל עצמו מכל וכל ואינו עושה רק הטוב שמצד השכל, והתאוה הבאה מצד החומר מרחיקה מעליו. והשני אשר יאחז גם בזה ומשתמש בכל אשר יתאוה, רק שעושה במחשבה רצויה ע"ד בכל דרכך דעה... השני עדיף מהראשון... וזהו שאמר בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע...¹⁷⁴

¹⁶⁷ מגיד דבריו ליעקב, לקוטים חדשים, עמ' 407-408. מובא בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 282. הסבר על נושא האותיות שנמצאות במאכלים ניתן למצוא במרק, התגלות ותיקון, עמ' 33. וכן שם בעמ' 48-51.

¹⁶⁸ חסד לאברהם (מרדומסק), דף קד ע"ב. מובא בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 282-283.

¹⁶⁹ כך הוא מסביר את הפסוק: "כי לא על-הלקחם לבדו יִהְיֶה הָאָדָם פִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִּי-יָהּ יִהְיֶה הָאָדָם" (דברים ח, ג').

¹⁷⁰ יש לשים לב לנועזות ולחדשנות של ר' מנחם נחום מצ'רנוביל שמדבר על כך שעבודת ה' דרך האכילה שווה בערכה לקיום מצווה ממצוות התורה. ויש הרבה מחכמי החסידות שלא הסכימו עם אמריה זו, וקבעו שישנו מדרג.

¹⁷¹ מאור עיניים, עמ' קס"ט. מובא בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 203, הערה מס' 81.

¹⁷² מאור עיניים, עמ' שנא-שנב. מובא בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 334.

¹⁷³ ועיין אורנט, רצוא ושוב, עמ' 157-158.

¹⁷⁴ ערבי נחל, חלק א', עמ' רמ"ג. מובא בקויפמן, בכל דרכך דעה, עמ' 227.

גם המגיד ממזריטץ' מתייחס לשני הכיוונים הללו כשתי מדרגות שונות והוא מוסיף שהמדרגות הללו מתאימות לבני אדם שונים. מי שהוא בגדלות השכל, ובעל חכמה ברורה יכול לעבוד את הבורא בגשמיות, ואף להתעלות על ידי כך למדרגה גבוהה, אך מי שמצוי בקטנות הדעת- אינו יכול לעשות זאת, ועל כן ההדרכה עבורו הינה להתרחק מהגשמיות.

...כמו אכילה ושתי' ומשגל והנה אף בזה יכולין לעבוד הבורא ית"ש ולהעלותן לדי' לבדו, אך זה דוקא למי שהוא בגדלות השכל אז יוכל לבוא ע"י מעשה הגשמיות ג"כ למדריגה גדולה ע"י שיעל' אותן, אבל מי שהוא בקטנות הדעת אינו ביכול לעבוד להבוב"ה (להבורא ברוך הוא) בהדברי גשמיות וצריך להתרחק' יתירה מדברי גשמיות שלא יפול על ידן ממדריגתו...¹⁷⁵

גם הרב קוק מתייחס לשתי ההדרכות הללו כשתי דרגות שונות:

ומדת הקדושה היא למעלה מכל מגמה, שאין צורך לומר שאוכל כדי שיוכל ללמוד ולהתפלל ולעסוק במצוות וכיוצא בזה (שזהו פועל יוצא מההבנה כי פעולת האכילה היא חולית, וכל מגמתה לאפשר את חיי הרוח- ש.מ.), שזו היא מידה בינונית, אלא שעצם האכילה, והוא הדין הדיבור, וכל התנועות ורגשות החיים, קודש ואור הם מלאים¹⁷⁶

לדעת הרב קוק, כאשר אכילה היא אמצעי למטרה אחרת, טובה ככל שתהיה, עדיין היא בגדר מדרגה 'בינונית'. אדם יכול להגיע למדרגת קדושה רק כאשר יכיר בערכה הרוחני של האכילה ולא בתועלת העקיפה היוצאת ממנה.

כאן המקום לציין כי קיימים גם כיוונים אחרים, וניואנסים שונים לגבי היחס שיש לתת לאכילה בחיינו שלא הזכרנו אותם במסדרת עבודה זו. כמו כן לא נגענו בשאלה מהן המחשבות שצריכות ללוות את האדם בשעת אכילתו, שאלה שהיא פועל יוצא מההתייחסויות השונות לאכילה שהצגנו לעיל. אך אנו, בגלל קוצר היריעה צמצמנו עצמנו לכיוונים אותם ניתן לדלות מתוך הפרשנות שהצגנו על במדבר י"א.¹⁷⁷

¹⁷⁵ מבשר צדק, דף י"ז ע"ב. מובא בקויפמן, בכל דרך דעהו, עמ' 301-302.

¹⁷⁶ שמונה קבצים, ב, סה

¹⁷⁷ ועיין בקויפמן, בכל דרך דעהו, בעיקר בעמ' 199-204, אך גם בעמודים רבים נוספים.

חלק שלישי: דידקטי יישומי

מבוא לחלק השלישי של העבודה

מערך השיעורים המוצע להלן מיועד לתלמידי תיכון.

מתוך הבנה וידיעה שאין אפשרות ללמד את כל מה שכתוב בעבודה, הן מבחינת הזמן שעומד לרשות המורה בכיתה, והן מבחינת עומס הפרטים והפרשנים שתלמיד יכול לקלוט באופן מניח את הדעת, מוגש להלן החלק הדידקטי. בחלק זה נציע להקדיש לפרק זה שישה שיעורים. אמנם ביחס להיקף החומר שבעבודה- שישה שיעורים זה מעט מאוד, אך ביחס לשעות היקרות שיש בתיכון ללימודי התני"ך שש שעות זה לא מעט. הצעתנו ללמד את הפרק בשישה שיעורים נובעת הן מאריכותו ומורכבותו של הפרק, והן בגלל הרלוונטיות שלו לחיי התלמידים.

כפי שניתן לראות להלן, סדר הלימוד בכיתה שאנו מציעים, שונה מסדר העבודה שהגשנו, וזאת מתוך אמונה שראשית- יש לפתוח את הפרק באיזושהי התבוננות כוללת, אך אין טעם בשלב זה להביא רעיונות כל עוד הפסוקים לא נלמדו בצורה יסודית. לאחר מכן ישנה הנחיה ללימוד יסודי של הפרק על פי סדר הפסוקים שבו. הפרשנים שנבחרו בפרק זה נבחרו לאחר שיקול דעת מהו הפירוש הקרוב ביותר לפשוטו של מקרא, ואותו, על פי רוב, בחרנו להביא לתלמיד. ולסיום הצענו לחזור להתבוננות הכוללת על הפרק, וכעת להסיק מסקנות, לאחר שלמדנו את הפרק כראוי. כמו כן ניסינו ליצור קשר בין השיעורים השונים, ולשאול שאלות, לא תמיד עם מענה מיידי, על מנת לפתח סקרנות ומוטיבציה להמשך לימוד הפרק אצל התלמיד.

החלק הרב תחומי, בעיני, הוא מעין "הדובדבן שבקצפת", ויש להביאו במינוח מתאים, היות שבשיעור תנ"ך אנו עסקינן, וזוהי הסיבה למקום שהוא מקבל במערכי השיעור המוצעים להלן. בהצגת הדברים שלהלן אני יוצאת מתוך נקודת הנחה שהקורא אותם כבר עיין בעבודה, ומכיר את תכניה. לפיכך איני מפרטת את התכנים, אלא יוצאת מתוך נקודת הנחה שהקורא מבין למה כוונתי על סמך העבודה שבה עיין.

ההצעה הדידקטית

את מערכי השיעור על במדבר י"א, ד'- ל"ה, לאור העבודה שעשיתי, הייתי מדריכה לעשות באופן הבא:

שיעור ראשון: "מבט על" על הפרק.

בשיעור זה נחשוף בעזרת התלמידים את מבנה הפרק, את המורכבות שלו, ונדון בכיתה בשאלה מדוע שולבו שני הסיפורים שבפרקנו ביחד. את השאלה בדבר שילוב הסיפורים זה בזה משאירה ב"צריך עיון", ואומרת, שנחזור לשאלה זו לאחר שנלמד באופן יסודי את הפרק.

שיעורים שני- חמישי: עיון פרשני בפרק: לימוד יסודי של הפרק לימוד זה יכלול את הבנת הפסוקים השונים, יחשוף את הבעיות הפרשניות השונות שבפרק, ויכלול יישובים שונים שניתנו לאותן הבעיות. תוך כדי עיסוק פרשני, תהיה גם "זריקה" לשאלות של חשיבה, ולעניינים רעיוניים שונים העולים מתוך העיון בפרק.

שיעור שני: פס' ד'- ט'.

בשיעור זה נעסוק:

1. איך יכול להיות שהעם מתלונן שברצונו לקבל בשר, הרי על פי שמות ט"ז כבר היה להם בשר? לשאלה זו נביא את תשובת רמב"ן על שמות ט"ז, י"ג. בכיתות חזקות ניתן להביא גם את דעת החזקוני על במדבר י"א, ד'.

2. מהי כוונת העם בדבריהם "זָכַרְנוּ אֶת-הַדָּגָה אֲשֶׁר-נָאֵכַל בְּמִצְרַיִם חָנָם..." (פס' ה') לשאלה זו נענה על ידי רש"י ורמב"ן לפסוק זה. נציע גישה המחברת בין פירוש הדרש שמביא רש"י לבין פירוש הפשט שמביא רמב"ן על פי דבריה של נחמה לייבוביץ': התלונה הגלויה מכסה על תלונה עמוקה יותר שבערה בעם.

3. מודעות לדברי העם, מול דברי הכתוב, על פי רש"י לפס' ז', ודיון בשאלה מהי מטרת דברי הכתוב על המן.

4. אם נותר זמן, והכיתה לא עסקה בשאלה זו במסגרת תלונות עם ישראל הקודמות שלמדה, ניתן להעלות את השאלה כיצד יתכן שהעם מתגעגע למצרים? הרי מצבו של העם במצרים היה בכי רע? מה זה מעיד על נפשם של עם ישראל? (נפש של עבדים). מעדיפים חיי עבדות על פני חיי חירות על כל האחריות המשתמעת מכך).

שיעור שלישי: פס' י'- כ"ב

(הניתוח של דברי משה שמורכבים בעצם משתי טענות: אין לי בשר לתת לכל העם. איני

מסוגל לשאת במשא העם לבדי, וכן תגובת ה' שמתייחסת לשתי הצלעות הללו, היה צריך

להיעשות כבר בשיעור הראשון שבו עסקנו בסיפור הכפול, בשיעור זה רק נזכיר זאת

(לתלמידים).

בשיעור זה נעסוק:

1. בדברי משה- פס' י'- ט"ו:

א. בשאלה מה גרם למשה להישבר דווקא כאן? בנקודה זו נביא את תשובתו של הרב

סמט, לאור דברי משה לחובב בסוף הפרק הקודם.

- ב. ביאור "ואל אראה ברעתי" (פס' ט"ו) על פי רש"י לבמדבר י"א, ט"ו, (רעתם, אלא שכינה הכתוב), ובניגוד לכך על פי ראב"ע לבמדבר י"א, ט"ו (רעתי).
- ג. אם יש זמן: שאלת חשיבה: למה לדעתכן משה מצפה כאשר הוא שוטח את טענותיו בפני ה'?
2. בתגובת ה' לדברי משה- פס' ט"ז- כ'.
3. א. הבנה של משמעות האצלת הרוח ממשה (פס' י"ז). ננסה להסביר זאת בעקבות המשל שמביא רש"י בפירושו לפס' י"ז (משל הנר שמדליקים ממנו).
- ב. ביאור המילה "התקדשו" (פס' י"ח) על פי הפשט: תתכוננו. (רס"ג לפס' זה)
- ג. ביאור "והיה לכם לזרא" (פס' כ'), על פי רמב"ן לפסוק זה.
- ד. שאלת חשיבה שנענה עליה בפסוקים האחרונים של הפרק, ובשלב זה נעורר עליה דיון קצר: נראה שה' הולך לתת בשר לעם בכעס. למה? למה הוא לא נענה לבקשת העם באופן ענייני כפי שקרה ברוב התלונות האחרות?
- שיעור רביעי: פס' כ"א- כ"ט.**
1. נעסוק בקושי העולה מדברי משה בפסוקים כ"א- כ"ב. קושי שעומד בפני עצמו, אך ניתן להחריפו לאור שמות ט"ז (הרי כבר משה ראה שה' מסוגל להביא בשר לכל העם). את הקושי ניישב על ידי שני פירושים (מבין השלושה) שמובאים ברש"י לפס' כ"א. ברש"י זה נלמד את דעתו של רבי עקיבא, ואת דעתו של רבן גמליאל. את גישת רבן גמליאל ניתן להרחיב בכיתה ולדבר על אופייה של התאוה, שלעולם אינה מסופקת ולעולם אינה נחה. נשים לב שהפירוש של ר"ע לא מסביר כיצד משה תמה לאור שמות ט"ז, ורבן גמליאל יכול ליישב גם את הבעיה שנוצרת על ידי השוואה לשמות ט"ז.
2. נעסוק בהבנת המילים "ולא יספו" (פס' כ"ה)- שני פירושים המופיעים ברש"י לפס' כ"ה.
3. נדון בשאלה: מדוע חשוב שהזקנים יקבלו נבואה לפני שהם נושאים עם משה במשא העם? מה זה בכלל קשור לתפקידם, ובעצם מהו בכלל תפקידם? בשלב זה נשאיר שאלה זו פתוחה. נחזור אליה בשיעור האחרון.
4. סיפור אלדד ומידד:
5. א. במה שונה נבואתם מנבואת הזקנים? (ישירות מה' ובמחנה, בניגוד לזקנים שקיבלו מרוחו של משה באוהל).
6. ב. מדוע יהושע רואה בנבואתם איום? (על פי הפשט: איום על הנהגתו הבלעדית של משה, שהרי הם התנבאו ללא כל קשר אליו. בכיוון דומה לרמב"ן לפס' כ"ח- כ"ט).
- ג. מה ניתן ללמוד על משה מתגובתו ליהושע? משה חפץ בהגברת הרוח בעם. וזאת לאור המשבר שהוא חש לאור בקשת הבשר של העם, עליו דיברנו בשיעור השני. (ראוי להביא כאן גם את דברי חז"ל שאלדד ומידד גם הם נבחרו להיות מבין הזקנים, אך מתוך ענווה נשארו במחנה- מובא ברש"י לפס' כ"ו)

שיעור חמישי: פסוקים ל'- ל"ה.

בשיעור זה נעסוק:

1. בפער שבין דברי ה' למשה בפס' י"ח- כ', לבין מה שאירע בפועל בפס' ל"א- ל"ג. על פי רמב"ן לבמדבר י"א, כ' "על דרך הפשט".
2. נעסוק בשאלה, שכבר התחלנו לעסוק בה בשיעור השלישי, מדוע תגובת ה' פה כה חריפה? שכן בפסוקים אלו נוכחים לראות עד כמה היא חריפה. מה כל כך חמור בתלונת העם, בעיקר נוכח ההשוואה לשמות ט"ז, וגם לתלונות אחרות?
 - א. נציג את תשובת האברבנאל שמסביר זאת כשאלה של עיתוי.
 - ב. נציג תשובה נוספת שמתייחסת לתוכן התלונה לאור עיון בפשטי הכתובים. נעיין בשמות ט"ז, ובפרקנו ונגלה ביחד את ההבדל בין הרעב בו היו מצויים עם ישראל בשמות ט"ז, לבין מצב העם במדבר י"א, ומתוך כך נגיע למסקנה שהתלונות עצמן שונות הן. בשמות העם רעב. במדבר העם לא היה רעב. הוא היה תאב. (על פי הסברה של הרב ברויאר, פרופ' רוזנסון והרב סמט).
 - ג. נענה לשאלה גם מתוך עיון בדברי ה' בפרקנו בפס' כ'. ה' רואה את תלונת העם בפרקנו כמשקפת מאיסה בו. מדוע? ספורנו לבמדבר י"א, ד. (נעלה על הקושי בגישה זו: הרי בעוד מקומות העם מתחרט על כך שיצא ממצרים, ולא נענש בחומרה כה רבה...?! וננסה לענות על הקושי דרך צירוף תשובת הספורנו לתשובת העיתוי)

שיעור שישי: משמעות המבנה הכפול

1. פותחת בשאלה: העם אכן קיבל מענה- קיבל את מבוקשו, קיבל את הברכה, עד שמאס בו. אך מה לגבי משה? כיצד שבעים הזקנים סייעו לו? לכאורה לא מפורט בפרק. רק נאמר שהם קיבלו מרוחו של משה, ושהם חזרו לאחר שהתנבאו אל המחנה. מה בעצם היה תפקידם?
- מנהלים דיון. מפנים לרס"ג לפס' י"ז, ואם יש זמן גם לספורנו לפס' י"ז.
2. חוזרת לשיעור הראשון, ומזכירה את השאלה ששאלנו בו: מדוע שני הסיפורים הללו מופיעים ביחד באותו הפרק? האם לאור כל מה שלמדנו ניתן למצוא משמעות מסויימת שנוצרת דווקא מחיבורם של שני הסיפורים הללו? נותנת את התשובה למשמעות המבנה הכפול על פי הרב סמט (ניתן לשלב גם חלקים מהרב ברויאר). תוך כדי התייחסות למילים המנחות: אסיפה, בשר, רוח ולמשמעותן. מתוך המבנה הכפול מאירה את תפקידם הנוסף של הזקנים בתור מגבירי הרוח בעם. ואת התפקיד החינוכי שיש בהבאת השלו.
3. כיצד בדיוק זה פועל? כיצד בדיוק הזקנים שמוסיפים רוח, פותרים את בעיית העם התאב לבשר? לשאלה זו ניתן את תשובת הרב בלומנצויג והרב סבתו, שלעניות דעתי, משלושת הגישות שהצגנו בעבודה הכי רלוונטיות עבור התלמידים.
4. אם יש זמן ניתן לפתח דיון האם באמת בחיינו האישיים, כמו גם בחיי האומה, אם נוסף רוח, המשיכה שלנו לעולם הזה והנאותו תתמתן/ תתעדן? ובכלל מה היחס שצריך להיות לנו כלפי התאוות השונות שבחינו?
5. בגלל עומס הפרק ואריכותו ראוי לייחד זמן לסיכום כל המהלך שעברנו בפרק.

עברנו תהליך מעניין, ויש לומר גם מאמץ, במהלך כתיבת עבודה זו.

בחלק הראשון של העבודה למדנו באופן מעמיק את פרק י"א, תוך כדי תנועה על שני צירים מרכזיים בפרק, שהובאו בשני פרקים נפרדים.

בפרק הראשון התייחסנו לשאלת הסיפור הכפול, הנושאת בחובה את השאלה בדבר תפקידם של הזקנים. הצגנו את תופעת הסיפור הכפול, הצבענו על הקושי העולה משילובם של שני הסיפורים הללו זה בזה, והצגנו דעות שונות המנסות, כל אחת בדרכה, להסביר מדוע שזורים הסיפורים הללו זה בזה. הגבנו והרחבנו על גבי כל אחת מהדעות.

בפרק השני עברנו לעיסוק בתחום הבשר שבפרקנו, לאור ההשוואה לשמות פרק ט"ז. בפרק זה שאלנו שתי שאלות מרכזיות: הראשונה, כיצד העם מתלונן שאין להם בשר, אם על פי שמות ט"ז יש להם בשר? הצגנו דעות שונות שמנסות לענות על שאלה זו, ובחנו כל אחת מהן. והשאלה השנייה ששאלנו הייתה: מדוע תגובת ה' על תלונת הבשר של עם ישראל הינה כה חריפה, גם זאת, במיוחד לאור ההשוואה לשמות ט"ז. גם לשאלה זו הצגנו מספר תשובות, ובחנו כל אחת מהן.

בחלק השני של העבודה- החלק הרב תחומי, יצאנו מתחום הלימוד הפשטני של הפרק, אל מעבר לו. את החלק השני חילקנו לשני פרקים. בפרק הראשון שאלנו על האכסיומות שנתנו בחלק הראשון בדבר תפקידם של הזקנים לאור הסיפור הכפול. שאלנו: האם באמת צודק מי שאמר שהגברת הרוח בעם תפתור את בעיית התאוה לבשר. ענינו לשאלה זו תשובה חיובית וניסינו להבין כיצד בדיוק המנגנון הזה פועל? הבאנו שלושה כיוונים להסביר את האופן שבו הזקנים יכולים להשפיע על הפחתת התאוה של העם בבשר. מתוך כך המשכנו שלב נוסף הלאה בפרק השני של חלק זה, וניסינו לאור העמדות השונות בדבר הזקנים שהצגנו, להתבונן כיצד כל אחת מהגישות הללו תתייחס לתחום האכילה בחיינו.¹⁷⁸

בחלק השלישי של העבודה- בחלק הדידקטי, ניסינו להציע מה מהדברים שלמדנו בעבודה זו נציג לתלמידים, באיזה סדר נעשה זאת, ומהם המינונים בהם יילמד כל אחד מחלקי העבודה, וכל זאת על מנת שהפרק יילמד על הצד הטוב ביותר, בצורה מסודרת ונהירה, ומבלי לדלג על שלבים, תוך כדי הפיכת הפרק לרלוונטי עבור התלמידים.

אסיים בוודוי אישי.

¹⁷⁸ שאלה שלא התייחסתי אליה באופן ישיר במסגרת עבודה זו, ועניינה אותי לפני כתיבתה, הייתה השאלה האם באמת אדם רוחני- פחות נופל/ נמשך לתאוות העולם הזה. במסגרת קריאת החומרים גיליתי שהתשובה לשאלה זו כלל לא ברורה. וניתן למצוא ביחס לשאלה זו תשובות לכאן ולכאן.

את נושא העבודה בחרתי לאחר שלימדתי השנה את פרק י"א במדבר במסגרת הכנה לבגרות של בנות כיתה י'. תוך כדי הכנת הפרק עבור תלמידותי קראתי את מאמרו של הרב סמט, ומאוד נהניתי ממנו. הרהרתי על הרלוונטיות של המאמר לחיי האישיים בהם אני מוצאת עצמי לא מעט מנסה להתמודד עם נושא האכילה. חשבתי לעצמי שעיון רב תחומי בפרק יכול להוות עבורי "קרבן קפיצה" בנושא זה. ניגשתי לעבודה זו מחד - עם רצון כנה ללמוד לעומק את פרק י"א, שבעיני הוא פרק מעניין עד מאוד, ומאידך - עם רצון כנה שהלימוד הרב תחומי ישפיע גם על ההתמודדות שיש לי בחיי האישיים.

תוך כדי עבודה, ובעקבות קריאת חומרים שונים התוודעתי לכך שההתמודדות עם התאוות השונות, ומשיכת העולם הזה למטה, אופיינית בכלל לדור שלנו.¹⁷⁹ לאחר דור של חלוצים, דור שחי עבור אידאלים, מצויים אנו בדור שהתענגות החושים והנאות העולם הזה תופסות בו מקום כה נכבד. וגם עם תופעה זו יש להתמודד.

העיון הרב תחומי זרק לי נקודות מעניינות וחשובות לחשיבה ולהתמודדות הן לגבי חיי האישיים, והן לגבי חיי עם ישראל בדורנו. נחשפתי לחומרים שעניינו אותי, שנהניתי לומדם, ויתכן שאם לא הייתי היום בתחום התני"ך, הייתי בוחרת בהם בתור תחום דעת עיקרי. מקווה שגם הקורא את העבודה נהנה, ויצא נשכר מקריאתה.

אסיים בתודות:

תודה לד"ר יהושע רייס - מנחה העבודה. שטרח להיפגש עימי לפני העבודה, שעבר על העבודה והעיר עליה את הערותיו המחכימות.

תודה לד"ר אביעזר כהן - שסייע לי למצוא מקורות לחלק הרב תחומי של העבודה.

תודה לד"ר ברוך כהנא - שסייע לי החלק הרב תחומי של העבודה.

תודה לדודי - רמי ינאי - שסייע לי בעיצוב העבודה.

¹⁷⁹ בעיקר לאור הרב שפירא, מציץ מן החרכים. חלק זה של דבריו לא הובא בעבודה.

ביבליוגרפיה לחלק הראשון של העבודה

אבישור יצחק, הערך: סיפור קברות התאוה, עולם התנ"ך, ספר במדבר, 1997, עמ' 74-72.

אברנאל דון יצחק, פירושו על התורה, ירושלים: בני ארבל תשמ"ד.

איבלמן, קברות התאוה = איבלמן ש"י, פירוק והרכבה בסיפור קברות התאוה,

<http://mikrarevivim.blogspot.co.il>

בן גוריון, חיי משה = בן גוריון (ברדיצ'בסקי), מיכה יוסף, **חיי משה איש הא-לוקים**, תל אביב: מורשת מיכה יוסף תשכ"א.

ברויאר, קברות התאוה = ברויאר מרדכי, "קברות התאוה", בתוך ששר מיכאל (עורך), **ספר ישרון במלאת שבעים וחמש שנים להסתדרות ישרון**, ירושלים: ששר תשנ"ט.

גרנות, תלונות במדבר = גרנות תמיר, פרשת בהעלותך: תלונות ישראל במדבר, בית המדרש

הוירטואלי, ישיבת הר עציון: [www.http://etzion.org.il/vbm/parsha.php](http://www.etzion.org.il/vbm/parsha.php)

הכהן, קברות התאוה = הכהן אביה, קברות התאוה- למשמעותו של סיפור מקראי, דעות 2, תשנ"ח, עמ' 23-25.

וינפלד משה, הערך: פס' ט"ז: "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל", עולם התנ"ך, ספר במדבר, 1997, עמ' 76.

ליבוויץ, עיונים בספר במדבר = לייבוויץ נחמה, **עיונים בספר במדבר**, ירושלים: ספריית אלינר תשנ"ו.

ליכט, במדבר = ליכט יעקב, **פירוש על ספר במדבר (י"א- כ"א)**, ירושלים: מאגנס תשנ"א.

מדן, איפה ואיפה = מדן יעקב, "איפה ואיפה", **מגדים י"ז**, תשנ"ב, עמ' 61-90.

מילגרום, עולם התנ"ך = מילגרום יעקב, הערך: סיפורי התלונות, עולם התנ"ך, ספר במדבר, 1997,

עמ' 71

פיש, אלדד ומידד = הראל פיש אהרן, "אלדד ומידד מתנבאים במחנה- עיון סטרוקטוראליסטי במדבר י"א", בתוך אוריאל סימון (עורך), **עיוני מקרא ופרשנות**, כרך ב', רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן תשמ"ו.

סמט, מנהיגות במשבר = סמט אלחנן, "פרשת בהעלותך- מנהיגות במשבר (פרק י"א)", **עיונים בפרשות השבוע** (סדרה ראשונה), ירושלים: מעליות תשס"ב.

רוזנסון, דברים במדבר = רוזנסון ישראל, "יחידה ו': 'תלונות' (י"א, א'- ל"ה)", **דברים במדבר- עיונים פרשניים בספר במדבר**, ירושלים: מכללת אפרתה תשס"ד.

רוזנסון, שאלות של חלוקה ומבנה = רוזנסון ישראל, "ספר במדבר- שאלות של חלוקה ומבנה. חלק ב'- מסעות ותלונות", **שמעתין** 125, תשנ"ו, עמ' 27-40.

רש"י הירש = רפאל הירש שמשון, פירושו על ספר במדבר, ירושלים: מוסד יצחק ברויאר, תש"ן.

ספרי במדבר פרשת בהעלותך מהדורת הורוביץ

ר' אברהם אבן עזרא (ראב"ע), בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב

ר' חזקיה בן מנוח (חזקוני), בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב

ר' משה בן נחמן (רמב"ן), בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב

ר' עובדיה ספורנו, בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב
 ר' שלמה יצחקי (רש"י), בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב
 ר' שמואל בן מאיר (רשב"ם), בתוך: מ' הכהן (עורך), מקראות גדולות הכתר, רמת גן, תשע"ב

ביבליוגרפיה לחלק השני של העבודה

אורנט, רצוא ושוב = אורנט לאה, **רצוא ושוב**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד תשס"ז.
 הרב בלומנצויג, פרשת בהעלתך = בלומנצויג, הרב אליהו, פרשת בהעלתך, הדור,

<http://www.yhy.co.il>

מרק, התגלות ותיקון = מרק צבי, **התגלות ותיקון**, ירושלים: מאגנס תשע"א.
 הרב סבתו, פרשת בהעלתך = שבת, הרב סבתו, פרשת בהעלותך- התאוה מחלה וריפוייה,

<http://www.kiryatmoshe.co.il>

קויפמן, בכל דרכך דעהו = קויפמן ציפי, **בכל דרכך דעהו**, ירושלים: אוניברסיטת בר אילן,
 תשס"ט.

הרב קוק, שמונה קבצים = קוק, הרב אברהם יצחק, שמונה קבצים, המשפחה: ירושלים, תשס"ד.
 הרב קוק, עין איה ברכות = קוק, הרב אברהם יצחק, **עין איה ברכות א'**, ירושלים: המכון ע"ש
 הרצי"ה קוק זצ"ל, תשנ"ה.

המשך חכמה = שמחה כהן, ר' מאיר, משך חכמה על התורה, ירושלים: אבן ישראל
 הרב שפירא, מציץ מן החרקים = שפירא, הרב יהושע, "הקיצו ורננו שוכני עפר", **מציץ מן
 החרקים**, רמת גן: ישיבת ההסדר רמן-גן, תש"ס.

הרב שפירא, פרשת תולדות = שפירא, הרב יהושע, **אִכְלָה בְּעֶבֶר תְּבָרַכְךָ נַפְשִׁי**- פרשת תולדות,

<http://www.yrg.org.il>